

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2020 – YL – 005

ÇİN’İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI:
KAZAKİSTAN, MYANMAR VE PAKİSTAN
ÖRNEKLERİ

HAZIRLAYAN

Neslihan TOPCU

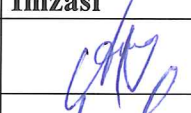
TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Arzu GÜLER

AYDIN – 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Neslihan TOPCU tarafından hazırlanan “Çin’in Enerji Güvenliği Politikaları: Kazakistan, Myanmar ve Pakistan Örnekleri” başlıklı tez, 19 / 12 / 2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı ve Soyadı	Kurumu	İmzası
Doç. Dr. Arzu GÜLER (Başkan)	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Doç. Dr. Merve İrem YAPICI	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Serkan YILMAZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Enstitü Müdürü V.

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

19 /12/ 2019

Neslihan TOPCU

ÖZET

ÇİN'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI: KAZAKİSTAN, MYANMAR VE PAKİSTAN ÖRNEKLERİ

Neslihan TOPCU

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arzu GÜLER

2020, XXI+ 171 sayfa+ 27 Harita

Enerji tüketimi ve bununla beraber enerjiye olan ihtiyacı giderek artan Çin, enerji sorunu ile karşı karşıya kalmamak için enerji güvenliği politikaları geliştirmektedir. Çin'in enerji güvenliği politikaları sadece enerji ile ilgili değil, ulusal ve ekonomi güvenliği ile de doğrudan ilgilidir. Enerji güvenliğine bu nedenle son derece önem atfeden Çin, birçok ülkeyle enerji ilişkisi kurmakta ve kurduğu bu ilişkiler çerçevesinde enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada ise Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikaların ve enerji arz ya da transit ülkeleriyle kurduğu enerji ilişkisinin enerji güvenliğine katkısının neler olduğu sorusu Kazakistan, Myanmar ve Pakistan örnekleri üzerinden incelenmektedir.

Çalışmanın sonunda Çin'in her üç ülkeye yönelik ekonomik, ticari ve askeri açıdan benzer politikalar izlediği ve aynı zamanda üyesi olduğu uluslararası örgütleri siyasi ve ekonomik açıdan etkin bir şekilde kullandığı görülmüştür. Çin'in bu politikalar çerçevesinde kurduğu enerji ilişkisinin ise enerji arz ve güzergâh çeşitliliğine hizmet ettiği tespit edilmiştir. Ancak Çin'in enerji alanındaki projeleri 2000'lerden itibaren gerçekleştirmeye başladığı ve projelerin tamamlanması ve tamamlananlardan da daha yüksek verim alınabilmesi için zamana ihtiyacın olduğu sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Çin, Enerji Güvenliği, Kazakistan, Myanmar, Pakistan.

ABSTRACT

CHINA’S ENERGY SECURITY POLICIES: THE CASES OF KAZAKHSTAN, MYANMAR AND PAKISTAN

Neslihan TOPCU

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜLER

2020, XXI+ 171 pages+ 27 Maps

China, which consumes more energy as well as needs more energy day by day, is improving energy security policies not to face with the energy challenges. China’s energy security policy is not only about the energy itself but also directly related to its national and the economy policy. So China, which attaches extreme importance to the energy security, establishes energy relations with a lot of countries and attempts to provide its energy security within the framework of these energy relations. In this thesis, the policies that China pursues to provide its energy security and the contributions of the Chinese energy relations with energy supply or transit countries are examined through the cases of Kazakhstan, Myanmar and Pakistan.

In conclusion, it is found out that China pursues similar policies on the economic, commercial and military issues towards these three countries and it is also identified that China uses the international organizations, which China is a member of, effectively in terms of political and economical. It is found out that China’s energy relations established through these policies serve the diversity of the energy supply and route. But it is also concluded that China has begun to realize the energy projects since the 2000s and therefore more time is needed to complete the projects and to increase the effectiveness of the ones which are already completed.

KEYWORDS: China, Energy Security, Kazakhstan, Myanmar, Pakistan.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada; Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikalar ve kurduğu ikili enerji ilişkilerinin Çin'in enerji güvenliğine katkısının Kazakistan, Myanmar ve Pakistan örnekleri üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Bir buçuk sene gibi bir sürede ortaya çıkan bu çalışmanın ilerlemesinde, gelişmesinde ve sona ulaşmasında hiç şüphesiz birçok kişinin emeği bulunmaktadır.

Bu sürecin başından sonuna kadar sabır ve titizlik ile çalışmamı okuyup yapıcı eleştirilerini sunan, beni motive eden ve akademik birikimi ile bana katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Arzu GÜLER'e (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Öğretim Üyesi) en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her daim beni cesaretlendiren ve kapısını her çaldığımda bana yardımcı olan değerli hocam Dr. Paulo Afonso Brardo DUARTE'ye (Minho Üniversitesi Siyaset Bilimi ABD Öğretim Üyesi) teşekkür ederim. Tez savunmam esnasında değerli eleştirilerini paylaşan Doç. Dr. Merve İrem YAPICI'ya (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Öğretim Üyesi) ve Dr. Serdar YILMAZ'a (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Öğretim Üyesi) teşekkürü borç bilirim. Son olarak ise eğitim hayatım boyunca desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili annem Elif TOPCU'ya ve sevgili babam Sinan TOPCU'ya ve ellerinden geldiğince bana yardımcı olmaya çalışan bütün arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
TEŞEKKÜR	xi
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
HARİTALAR DİZİNİ	xvii
TABLolar DİZİNİ	xix
GRAFİKLER DİZİNİ	xxi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	5
1. ENERJİ GÜVENLİĞİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	5
1.1. Liberalizmin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı	5
1.2. Realizmin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı	10
1.3. İnşacı Yaklaşımın Enerji Güvenliğine Yaklaşımı	13
2. BÖLÜM	18
2. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ÇİN'İN ULUSAL VE EKONOMİK GÜVENLİĞİNDEKİ YERİ	18
2.1. Çin'in Ulusal Güvenliği	19
2.2. Çin'in Ekonomik Güvenliği	21
2.3. Çin'in Enerji Güvenliği	25
3. BÖLÜM	34
3. ÇİN'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA KAZAKİSTAN'IN YERİ	34
3.1. Kazakistan ile İlgili Genel Bilgiler	35

3.2. Çin'in Enerji Güvenliğinde Kazakistan'ın Önemi.....	37
3.3. Çin'in Kazakistan'a Yönelik Enerji Politikaları	43
3.4. Çin ve Kazakistan Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı.....	51
4. BÖLÜM	65
4. ÇİN'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA MYANMAR'IN YERİ	65
4.1. Myanmar ile İlgili Genel Bilgiler	66
4.2. Çin'in Enerji Güvenliğinde Myanmar'ın Önemi	71
4.3. Çin'in Myanmar'a Yönelik Enerji Politikaları	76
4.4. Çin ve Myanmar Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı.....	85
5. BÖLÜM	94
5. ÇİN'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA PAKİSTAN'IN YERİ.....	94
5.1. Pakistan ile İlgili Genel Bilgiler.....	95
5.2. Çin'in Enerji Güvenliğinde Pakistan'ın Önemi	97
5.3. Çin'in Pakistan'a Yönelik Enerji Politikaları	105
5.4. Çin ve Pakistan Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı.....	115
SONUÇ	126
KAYNAKLAR	133
ÖZGEÇMİŞ	171

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ARSA: Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu (The Arakan Rohingya Salvation Army)

ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations)

BCIM-EC: Bangladeş – Çin – Hindistan – Myanmar Ekonomik Koridoru (Bangladesh, China, India and Myanmar Economic Corridor)

BCP: Burma Komünist Partisi (Burma Communist Party)

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CENTO: Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)

CITIC: Çin Uluslararası Yatırım Fonu Ortaklığı (China International Trust Investment Corporation)

CNPC: Çin Ulusal Petrol Şirketi (China National Petroleum Company)

ÇKP: Çin Komünist Partisi

ÇPEK: Çin – Pakistan Ekonomik Koridoru

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IPI: İran – Pakistan – Hindistan Doğalgaz Boru Hattı (Iran, Pakistan and India Pipeline)

LNG: Sıvılaştırılmış Doğalgaz (Liquified Natural Gas)

NLD: Ulusal Demokrasi Ligi Partisi (National League for Democracy)

SEATO: Güneydoğu Asya Paktı (Southeast Asia Treaty Organization)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü

STA: Serbest Ticaret Anlaşması

TEU: Yirmi Ayak Eşdeğer Birimi (Twenty-foot Equivalent Unit)

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 2.1.: Malakka Boğazı'nın Konumu.....	30
Harita 2.2.: Çin'in Malakka Boğazı Üzerinden Takip Ettiği Güzergâh.....	31
Harita 3.3.: Kazakistan'ın Jeopolitik Konumu.....	34
Harita 3.4.: Kazakistan ve Malakka Boğazı'nın Jeopolitik Konumu.....	38
Harita 3.5.: Kazakistan'ın Rusya Üzerinden Denize Çıkışı.....	42
Harita 3.6.: Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı Güzergâhı.....	52
Harita 3.7.: Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı ve Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı....	54
Harita 3.8.: Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kara ve Deniz Güzergâhı.....	58
Harita 3.9.: Yeni Avrasya Kara Köprüsü'nün Güzergâhı.....	59
Harita 3.10.: Korgas Demiryolu Güzergâhı.....	60
Harita 3.11.: Aktau Limanı ve İran Arasındaki Ulaşım Güzergâhı.....	61
Harita 3.12.: Aktau Limanı ve Azerbaycan Arasındaki Ulaşım Güzergâhı.....	62
Harita 3.13.: Aktau Limanı'nın Akdeniz'e Çıkışı.....	62
Harita 4.13.: Myanmar'ın Jeopolitik Konumu.....	65
Harita 4.14.: Çin'in Malakka Boğazı'ndan ve Myanmar Üzerinden Takip Ettiği Deniz Güzergâhının Karşılaştırılması.....	72
Harita 4.15.: Çin ve Myanmar Arasındaki Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	86
Harita 4.16.: Bangladeş – Çin – Hindistan – Myanmar Ekonomik Koridoru.....	89
Harita 4.17.: Kuşak ve Yol Girişimi'nin Deniz Güzergâhı.....	90
Harita 5.18.: Pakistan'ın Jeopolitik Konumu.....	94
Harita 5.19.: Pakistan'ın ve Gwadar Limanı'nın Konumu.....	99
Harita 5.20.: IPI'nin Güzergâhı.....	100
Harita 5.21.: Pakistan ve Hindistan'ın Savaştığı Keşmir Bölgesi.....	103
Harita 5.22.: Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Oluşturulan Altı Ekonomik Koridor...	116
Harita 5.23.: Karakoram Otoyolu'nun Güzergâhı.....	118
Harita 5.24.: Pakistan – Çin Demiryolu Güzergâhı.....	119
Harita 5.25.: ÇPEK Güzergâhında Bulunan Kuru Limanlar.....	120
Harita 5.26.: ÇPEK Öncesi ve Sonrası Çin'in Deniz Güzergâhı.....	122
Harita 5.27.: Gwadar Limanı'ndan Çin'e Uzanan Güzergâh.....	124

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1.: Çin'in En Çok Dış Ticaret Fazlası Verdiği Devletler.....	23
Tablo 2.2.: Çin'in GSYH'sinin Yıllara Göre Değişimi.....	24
Tablo 3.3.: Kazakistan'ın Petrol İhraç Ettiği Ülkelerin Yüzdesi.....	40
Tablo 3.4.: Kazakistan'ın Doğalgaz İhraç Ettiği Ülkelerin Yüzdesi.....	41
Tablo 3.5.: Kazakistan'ın En Fazla Ticaret Yaptığı Ülkeler.....	47
Tablo 4.6.: Myanmar'ın İthalat Yaptığı Ülkeler.....	79
Tablo 4.7.: Myanmar'ın İhracat Yaptığı Ülkeler.....	80
Tablo 5.8.: Pakistan'ın İthalat Yaptığı Ülkeler.....	110
Tablo 5.9.: Pakistan'ın İhracat Yaptığı Ülkeler.....	110

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 2.1.: Çin'in Doğalgaz İthal Ettiği Ülkeler.....	27
Grafik 2.2.: Çin'in Petrol İthal Ettiği Ülkeler.....	28
Grafik 4.3.: Myanmar'daki Yabancı Yatırımcıların Yüzdesi.....	78
Grafik 5.4.: Pakistan'ın İthalat Yaptığı Bölgeler.....	108

GİRİŞ

Fosil enerji kaynakları petrol, doğalgaz ve kömürün tüketimi dünya genelinde giderek artmaktadır. 2000 yılında fosil enerji kaynaklarının tüketimi %79,7 oranındayken (The World Bank Data, T.Y.), 2018 yılında bu oran %85'e yükselmiştir (BP, 2019: 11). Yirmi yıl içinde %45 oranında artan birincil enerji kaynaklarının tüketiminin, gelecek yirmi yıl içinde %39 oranında artacağı öngörülmektedir (BP, 2011: 17). Enerji tüketimindeki bu artış; dünyadaki nüfusun artması, konutların çoğalması, sanayileşme ve teknoloji çağına geçilmesi gibi birçok gerekçe ile açıklanabilir. Ancak gerekçeler ne olursa olsun tek bir gerçek vardır: Sınırlı miktarda bulunan enerji kaynakları, sınırsız bir şekilde tüketilmektedir. Bu gerçeğin farkında olan devletler, enerji güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar geliştirmeye ve uygulamaya çalışmaktadır. Her geçen yıl enerji tüketimi artan ve enerji güvenliği için politikalar geliştiren devletlerden biri ise Çin Halk Cumhuriyeti'dir (Çin). 2019 yılı verilerine göre dünya genelinde en çok enerji tüketen ülkeler arasında birinci sırada gelen Çin, "Çin değişirse, enerji alanında her şey değişir" (IEA, 2017) ifadesi ile bahsedilecek ölçüde enerji tüketiminde dikkatleri üzerine çekmektedir.

Çin, 'gelişmekte' olan bir ekonomiden 'yükselişte' olan bir ekonomiye geçmektedir (Montgomery, 2014: 50). Çin'in ekonomideki bu yükselişi, fabrikalardaki üretimin ve alım gücü yükselen halkın tüketiminin artmasına sebep olmaktadır. Üretim ve tüketimin artması ise beraberinde enerji ihtiyacını arttırmaktadır. 2000 yılında Çin'in birincil enerji kaynakları tüketimi dünya genelinde %11,2 oranındayken (BP, 2018); 2018 yılında ise bu oran, 2 kattan fazla bir artış göstererek %23,6 olmuştur (BP, 2019: 8). Hızla artan enerji tüketimine karşı bir önlem almadığı takdirde, 2040 yılında dünyada tüketilen enerjinin %40'tan fazlasını tek başına Çin'in tüketmesi beklenmektedir (IEA, 2017). Bu doğrultuda Çin Hükümeti, fosil enerji tüketimini minimum düzeye indirebilmek için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır. Nitekim 2008 yılında Çin'in enerji tüketimi içinde %0,3 oranında bir paya sahip olan yenilenebilir enerji kaynakları, 2018 yılında %4,4 oranında bir paya sahip olmuştur (BP, 2019: 2). Ancak Çin'in enerji ihtiyacını sadece yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılaması, en azından bu çalışmanın yapıldığı 2019 yılı itibarıyla mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı Çin, enerji ihtiyacını karşılamak için petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji kaynakları ithal

etmeye ihtiyaç duymaktadır. Çin'in bu ihtiyacını karşılayabilmesi için enerji kaynaklarına¹ sahip ülkelerle iyi ikili ilişkiler kurması, enerji kaynağı üzerinde uygun bir fiyata anlaşması ve enerji kaynağını güvenli bir şekilde ülkesine getirebilmesi gerekmektedir. Bu adımlara yönelik olarak Çin Hükümeti, enerji güvenliği politikaları geliştirmektedir. Bu çalışma kapsamında, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikalar ve kurduğu ikili enerji ilişkilerinin Çin'in enerji güvenliğine katkısı Kazakistan Cumhuriyeti (Kazakistan), Myanmar Birliği Cumhuriyeti (Myanmar) ve Pakistan İslam Cumhuriyeti (Pakistan) örnekleri üzerinden incelenmektedir.

Çin'in enerji güvenliği ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, Çin'in enerji sorunu ile yüz yüze kalacağı ve bunun için bir şeyler yapması gerektiği üzerine bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Bu konu hakkında literatürün bir kısmı, Çin'in enerji sorunu ile yüzleşeceğini somut verilerle tespit etmekte, bunun etkilerinden söz etmekte ama spesifik olarak ikili enerji ilişkileri üzerinde detaylı olarak durmamaktadır. Bu doğrultuda Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikaların, Çin'in dış siyasetine (Andrew ve Dannreuther, 2013), ekonomisine (Yao vd., 2012, Cui, 2016) ve ekolojisine (Wu, vd., 2006, Khan ve Frame, 2007, Cui, 2016) etkisi ele alınan konular arasındadır. Literatürün bir diğer kısmı ise Çin'in enerji sorununu çözmek için devletlere yönelik politikalarının ve kurulan enerji ilişkisinin Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağladığının üzerinde durmaktadır. Bunlara Çin'in; Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkeleri (Hong, 2015) Kafkasya ülkeleri (Azer, 2012), Orta Asya ülkeleri (Koolae ve Tishehyar, 2011, Azer, 2012, Gonca, 2017), Orta Doğu ülkeleri (Daojiong ve Meidan, 2015, Kıncır, 2015, Zavareh ve Barzoki, 2018) ve Rusya Federasyonu (Rusya) (Jacobson vd., 2011) ile enerji ilişkileri örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışma da benzer şekilde Çin'in enerji güvenliğine yönelik izlediği politikalar ve kurduğu ikili ilişkilerin enerji güvenliğine katkısını incelemektedir. Çalışma kapsamında ele alınan araştırma sorusu; Kazakistan, Myanmar ve Pakistan örnekleri özelinde açıklanmaktadır.

Bu üç ülkenin seçilme sebebi ise bu ülkelerin hem enerji kaynaklarına sahip olması hem de enerji güzergâhı üzerinde yer almasıdır. Kazakistan, zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip bir ülke olduğu gibi aynı zamanda Asya'nın merkezinde konumlandığından dolayı kendi bölgesi içinde ve enerjinin kıtalar arası taşınmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Benzer

¹ Tez boyunca enerji kaynakları ile fosil kaynaklardan olan petrol ve doğalgaz kastedilmektedir.

şekilde Myanmar da, petrol ve doğalgaz kaynaklarına ev sahipliği yapmakta ve Hint Okyanusu'na çıkış kapısı olduğu için jeostratejik konumu itibariyle enerji taşımacılığında öne çıkmaktadır. Son olarak Pakistan ise doğalgaz kaynaklarını topraklarında barındırmakta ve bunun yanı sıra Hürmüz Boğazı'na ve enerji kaynaklarına sahip olan Orta Doğu'ya yakın bir yerde konumlandığı için enerji taşımacılığında transit bir öneme haizdir. Çin gibi tükettiği enerjinin %55,5'ini ithal eden bir ülke için enerji güvenliği tanımının enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerle işbirliği yapmak, enerjiyi uygun fiyata almak ve güvenli olarak ülkesine taşımak gibi üç temel sacayağı olduğu söylenebilir. Bu nedenle, sahip oldukları enerji kaynakları ve jeostratejik konumlarıyla Kazakistan, Myanmar ve Pakistan çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Çalışmanın yazım aşamasında, çoğunlukla enerji üzerine çalışma yapan kurum ve kuruluşların yayınladığı raporlar ve verilerden yararlanılmıştır. Özellikle British Petroleum Şirketi'nin her yıl yayınladığı BP Statistical Review of World Energy raporlarına, Dünya Bankası'nın ve Enerji Bilgi Yönetim İdaresi'nin paylaştığı verilere sıklıkla başvurulmuştur. Bu sayede çalışmada bahsi geçen ülkelerin enerji görünümünden yola çıkarak Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağlayabileceklerini analiz edebilme imkânı doğmuştur. Çalışmada yer alan verilerin güncel olmasına önem verilmiştir. Ayrıca raporların ve verilerin haricinde, Türkçe ve İngilizce gazetelerden ve köşe yazılarından faydalanılmıştır. Özellikle boru hatları ile ilgili güncel bilgilere gazeteler sayesinde erişilmiştir. Aynı zamanda eğer mevcut ise boru hattı, liman gibi projeler için açılan resmî web siteleri de incelenmiştir. Bu kaynakların yanı sıra çalışmaya katkı sağlayabileceği düşünülen Türkçe ve İngilizce kitap, dergi ve çeşitli mecralarda yayınlanan makaleler gibi ikincil kaynaklardan da bilgiler toplanmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Çin'in enerji güvenliği ve örnek olarak seçilen üç ülkeyle kurduğu ilişkiler, eleştirel ve kuramsal bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, enerji güvenliği kuramsal bakış açısı etrafında değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkiler, pek çok kuramı içinde barındırdığından dolayı ele alınan konunun incelenmesinde birbirinden farklı olan ve bu yüzden çalışmanın farklı bakış açılarıyla ele alınmasında fayda sağlayacağı düşünülen üç kuram seçilmiştir. Bu kuramlar; Liberalizm, Realizm ve İnşacı yaklaşımdır. Bu bölüm altında her kuram hakkında kısaca bilgi verilmekte ve ardından kuramların enerji güvenliğine bakış açısı üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde enerji güvenliğinin, Çin'in ulusal ve ekonomik güvenliğindeki yeri incelenmektedir. İlk olarak, Çin'in enerji güvenliği politikası, ulusal güvenlik anlayışının bir uzantısı olduğu için Çin'in ulusal güvenliği ele alınmaktadır. Bu kapsamda Çin Hükümeti tarafından yayınlanan Beyaz Kitap isimli raporlarda Çin'in neleri tehdit olarak algıladığı incelenmektedir. Algılanan tehditler, aynı zamanda Çin'in enerji güvenliği üzerinde de algıladığı tehditleri oluşturmaktadır. Çin'in ulusal güvenliğinin incelenmesinin ardından Çin'in enerji güvenliği ile ekonomisi arasındaki bağın ortaya konulması için ekonomik güvenliğine bakılmaktadır. Bu başlık altında son olarak ise Çin'in enerji görünümü hakkında bilgiler verilmekte ve Çin'in enerji güvenliğinin, ulusal güvenlik ve ekonomik güvenlik ile yakın ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerinde ise sırasıyla Kazakistan, Myanmar ve Pakistan'ın Çin'in enerji güvenliğindeki yeri irdelenmektedir. Bu doğrultuda her bölümde öncelikle bu üç ülke hakkında genel bilgiler verilmektedir. Ardından bahsi geçen ülkelerin Çin'in enerji güvenliğinde neden önemli olduğu sorusu cevaplanmakta ve sonrasında Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacıyla bu ülkelere yönelik izlediği politikalar üzerinde durulmaktadır. Son olarak ise Çin ve ele alınan üç ülke arasındaki enerji ilişkisi incelenmekte ve bu enerji ilişkisinin Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağladığı belirtilmektedir.

1.BÖLÜM

1.ENERJİ GÜVENLİĞİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Siyasi kuramlar; özgürlük, eşitlik, bireysellik, demokrasi ve adalet dâhil olmak üzere devletlerin politikalarını şekillendirmek ve bu politikaların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak için ortaya çıkmıştır (Georgia State University Political Science, 2019). Çoğu insan, masa ve sandalye gibi eşyaların varlığını kabul etmektedir. Ama inceleme konusu devletler gibi gözlemlenemez varlıklar olduğunda, duyular yerine kuramlar devreye girmektedir. Kuramlar, gözlenebilen etkiler oluşturan gözlenemeyen faaliyetler hakkında çıkarımlarda bulunulmasına yardımcı olmaktadır. (Wendt 1999: 60-63) Bu başlık altında enerji güvenliğini, kuramsal bir zemine yerleştirmek amacıyla Liberalizm, Realizm ve İnşacı yaklaşım ele alınmaktadır. İlk olarak bu üç kuram hakkında genel bilgiler verilmekte ve ardından bu kuramların enerji güvenliğine bakış açısı üzerinde durulmaktadır.

1.1. Liberalizmin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı

Kökenleri ilk çağlara dayanmasına rağmen; ancak 17. ve 18. yüzyıllarda siyasi bir anlam ifade etmeye başlayan Liberalizm, her çeşit konuya mutlak çıkar ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi mantığıyla yaklaşmaktadır. Liberalizmin bu mantığı, enerji güvenliği üzerine olan görüşlerinde de kendisini göstermektedir. Çalışmanın bu kısmında ilk olarak; Liberalizmin uluslararası aktör, ulusal güvenlik, dış politika ve güç konularına bakış açısı ele alınmaktadır. Bu genel bilgilerden sonra ise Liberalizmin enerji güvenliğine yaklaşımı incelenmektedir.

Liberalizme göre uluslararası alanda birden fazla aktör mevcuttur. Devlet, birey, ulusal baskı grupları, uluslararası örgütler ve uluslararası örgütlenmeler Liberalizm tarafından uluslararası aktör olarak gösterilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2007: 159). Diğer bir deyişle, devletler gibi devlet dışı aktörler de dünya siyasetinde önemli rol oynamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 129). Devlet dışı aktörlerin devletle birlikte öne çıkmasının altında; Liberalizmin, devletin görev ve yetkilerinin kapsamının daraltılmasını ifade eden sınırlı devlet ilkesini benimsemesi yatmaktadır. Sınırlı devlet ilkesi ile kastedilen; devletin görevlerinin adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması ile sınırlı tutulması, görev alanının daraltılması ve sınırlandırılmasıdır. (Tayyar ve Çetin, 2013: 113) Sınırlı devlet ilkesini ve

birden çok aktörün varlığını kabul eden Liberalizm, yine de devletin en önemli aktör olduğunun altını çizmektedir. Ancak Realizmin dediğinin aksine devlet tekilci değil, çoğulcudur. Devletin çoğulcu olmasıyla kastedilen; siyasal iktidarın elit veya yönetici bir sınıfın elinde toplanması yerine, toplumda geniş ve eşit bir şekilde dağıtılmasıdır (Bal, 2012: 138). Siyasi iktidarın toplum içinde geniş ve eşit dağılması; seçimler sonucu hükümetin başına gelenler tarafından, devlet kurumlarının şekillendirilmesiyle vücut bulmaktadır. Herhangi bir karar alınacağı sırada devlet, tek başına hareket etmemekte ve devlet içindeki farklı karar mekanizmalarına danışarak ve onlarla işbirliği yaparak hareket etmektedir. Devletin; devlet içindeki farklı karar mekanizmalarıyla istişare ederek nihai sonuca ulaşması, çoğulcu devlet anlayışının göstergesidir. Çoğulcu devlet anlayışının takip edilmesinin nedeni ise devletlerin aldığı kararların, sadece devletlerin çıkarlarını değil, herkesin çıkarını etkilemesidir. Devletler her alanda, devlet içindeki mekanizmalarla işbirliği içerisinde kararlar almakta ve yeri geldiğinde diğer devlet ve devlet dışı aktörlerle işbirliği içine girmektedir. Bu durumlardan biri de ulusal güvenliktir. Liberal kuram, ulusal güvenliğin sağlanmasında; devletlerarası işbirliğinin, kurumlar aracılığıyla yapılmasının daha faydalı olduğunu düşünmektedir. Çünkü kurumlar sayesinde bilgi sağlanabilir, işlemlerin maliyetleri azaltılabilir, taahhütler daha güvenilir kılınabilir, koordinasyon için odak noktaları kurulabilir ve genel olarak mütakabiliyet mantığının işlemesi kolaylaştırılabilir (Keohane ve Martin'den aktaran Baylis, 2008: 78).

Liberal kuramın odaklandığı konulardan bir diğeri dış politikadır. Liberalizmin dış politikaya yaklaşımını anlamak adına önce, mutlak çıkar kavramı incelenmelidir. Liberal kurama göre devletler, diğer rakiplerinden bağımsız olarak mutlak çıkarlarını maksimize etme konusu üzerine düşünmektedir (Burchill vd., 2005: 65). Mutlak çıkarını maksimize etmek isteyen devlet, diğer aktörlerle işbirliği içine girmektedir. Devlet, bu işbirliğinden mutlak bir kazanç sağlıyorsa; işbirliğinin göreceli bir kazançla veya kayıpla sonuçlanmasını önemsememektedir (Powell, 1994: 127). Kısacası mutlak çıkar; bir devletin diğer devletlerden bağımsız olarak kendi kazancına odaklanması ama bunu yaparken devlet ve devlet dışı aktörlerle işbirliğinin veya etkileşiminin devam etmesidir. Buradan yola çıkarak, bir devletin dış politikasını yorumlamak mümkündür. Bir devlet, dış politikada kendi çıkarını düşünmeli ve bunu diğer aktörlerle ortak hareket ederek gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Ancak herkesin çıkarına uygun kararlar alınır ve hareket edilirse, her devletin çıkarı gerçekleştirilebilir ve düzen

sağlanır. Aktörlerin birbirine olan bu ihtiyaç durumu, aktörler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır.

Uluslararası ilişkiler yazınında, Liberalizmin savunduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisini destekleyen iki oyun kuramı mevcuttur: Kazan kazan (win win) ve sıfır toplamı olmayan oyun (non zero sum game). Kazan kazan, oyun içindeki tüm oyuncuların yapılan işten veya alınan sonuçtan kazanç elde etmesi durumudur. Kazancın sağlanmasında tüm oyuncuların payı vardır. Oyunculardan biri veya birkaçının yokluğu ortak kazancın elde edilmemesine yol açabilmektedir. Sıfır toplamı olmayan oyun kuramı ise oyuncuların aynı anda kazanmasının veya kaybetmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2014: 77). Oyuncular işbirliği içinde olurlarsa kazancın artması daha muhtemeldir. Liberal kurama göre devletler, başkalarının payına ne düştüğüne bakmaksızın kendi kazancını maksimize etmekle ilgilenmektedir. Devletler göreceli kazanımlarla meşgul olmadığından dolayı, aktörler arası işbirliğinden karşılıklı yararların doğması mümkündür. Devlet üstü bir otoritenin olmadığı ortamda, aktörler arası işbirliğinin olmayacağı ve her aktörün kendi çıkarına odaklanılacağı düşünülebilir. Fakat Liberal kuram, bunun tam tersi bir durumu savunmaktadır. Liberal kurama göre uluslararası ilişkilere yüksek düzeyde düzenlilik ve öngörülebilirlik getiren kurumsal işbirliği ve rejimler, anarşiyi azaltmaktadır. (Burchill vd., 2005: 65) Liberal kuram; devletler arası işbirliği ve oluşan karşılıklı bağımlılık sayesinde, anarşik ortamda dahi devletler arası işbirliğinin süreceğini belirtmektedir.

Liberalizmin güç tanımına bakıldığında ise yumuşak güç kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Yumuşak güç kavramı otuz yıl önce, Amerikan siyaset bilimcisi ve Clinton yönetimi sırasında Savunma Bakanlığı müsteşarlığı yapmış olan Joseph Nye tarafından Soğuk Savaş sonrası dönemi tanımlamak için ortaya atılmıştır (Li, 2018). Nye; etkili iletişim kapasitesi ve çok taraflı kurumların geliştirilmesi ve kullanılması gibi güç kaynaklarını, yumuşak güç olarak değerlendirmektedir (Nye, 1990: 161). Yumuşak güç; ancak bir devletin politik ve sosyal sisteminden, değerlerinden ve politikalarından diğerlerinin cezbe olmasıyla sağlanabilir (Breslin, 2011: 8). Askeri müdahale ve saldırgan diplomasi gibi sert güç araçlarının kullanımının maliyetinin giderek arttığını belirten Liberalizm; uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve normlar ile sorunların çözülmesine sıcak bakmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007: 160). Ayrıca Liberalizm; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri alanlarda ilişkileri

geliştirmenin yani yumuşak güç araçlarını kullanarak ikili ilişkiler kurmanın daha kalıcı olduğunu belirtmektedir. Liberal kuram özellikle ekonomi sayesinde devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin oluşacağını ve bunun da çatışma ve benzeri durumları azaltacağını iddia etmektedir. Aynı şekilde ulusal güvenliğini sağlamak isteyen bir devlet; sert güç araçlarıyla değil, yumuşak güç araçlarını kullanarak hareket etmelidir. Çünkü yumuşak güç araçlarıyla ulusal güvenliğin sağlanması karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğuracağı için, ikili ilişkilerin uzun vadeli olma ihtimali daha yüksektir. Liberalizme göre bir devlet ulusal güvenliğini sağlama maksadıyla sert güç kullansa dahi, o devlete uluslararası ticaretteki kazanımlarından, dış yardımlardan ve diplomatik tanınmadan men edilme gibi yumuşak güç araçları ile yaklaşılmalıdır (Meiser, 2018).

Ulusal güvenliğin sağlanmasında enerji kaynaklarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bunun farkında olan Liberal kuram, enerji güvenliğiyle ilgili dört noktaya dikkat çekmektedir. İlk olarak Liberalizm, enerji kaynaklarının devletlerarası karşılıklı bağımlılık ilişkisi yarattığını belirtmektedir. İkinci olarak Liberal kuram; enerjinin, ekonomik gelişimin devamlılığını sağladığı için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü olarak Liberalizm, enerji kaynaklarının tekelinin şirketlerde olması gerektiği belirtmektedir. Son olarak ise Liberalizm, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin enerji güvenliği için daha iyi bir seçenek olduğunu savunmaktadır.

Liberal kuramın enerji güvenliği ile ilgili ele alınan görüşlerinden ilki, enerji kaynakları sayesinde karşılıklı bağımlılığın arttığı ve savaşların azaldığı görüşüdür. Liberalizme göre karşılıklı bağımlılık, ulusal güvenliğin sağlanması sorunu için çözüm yollarından biridir (Chifu, 2014: 258). Enerji kaynakları ise aktörler arası karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulmasında yardımcı olan bir materyaldir. Enerji üreten devlet, enerji kaynaklarını ihraç ederek ve enerji tüketen devlet, enerji kaynaklarını ithal ederek ekonomisinin ve ulusal güvenliğinin devamlılığını sağlamak istemektedir. Her iki devlet için de öncelikli çıkar, ulusal ekonominin ve güvenliklerinin devamıdır. Her iki devletin bu öncelikli çıkara ulaşması için birbirine ihtiyacı vardır. Diğer bir söylemle, her iki devlet de kurulan enerji ilişkisinden bir kazanç sağlamaktadır. Bundan dolayı, enerji üreten ve tüketen devletlerarasında karşılıklı bağımlılık mevcuttur. Enerji kaynaklarının yarattığı bu karşılıklı bağımlılık, devletlerin enerji güvenliği politikalarına da yansımaktadır. Enerji üreten bir devletin enerji kaynaklarını ihraç ettiği ve

edeceği devletler ile karşılıklı bağımlılık ilişkisine sahip olması, enerji talep çeşitliliğinin sağlanması noktasında enerji güvenliğine hizmet etmektedir. Aynı şekilde; enerji tüketen bir devletin enerji üreten devletler ile karşılıklı bağımlılık ilişkisini sahip olması, enerji arz çeşitliliğinin sağlanması noktasında enerji güvenliğine katkı sağlamaktadır. Enerji kaynakları ile kurulan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, devletleri birbiriyle anlaşmaya ve uyum içinde olmaya davet etmektedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve ortak menfaate dayalı işbirliği ise devletler topluluğunun üyeleri arasında çatışma ihtimalini düşürebilecek ve uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü doğrultusunda müşterek iradeyi muhafaza edecektir (Sandıklı ve Kaya, 2014: 141).

Enerjinin karşılıklı bağımlılığa sebep olduğunu ve bunun olumlu sonuçlar doğurduğunu savunan Liberalizmin, enerji güvenliğine yönelik görüşlerinden ikincisi; enerjinin önemli olmasında ekonominin de payının olduğudur. Liberal kurama göre ekonomi, enerjiden daha büyük bir stratejik öneme sahiptir (Česnakas, 2010: 30). Çünkü devletler, devlet dışı aktörler ve bireyler için atılan her adım; ekonomik getirisi gözetilerek atılmaktadır. Bu yüzden enerji kaynaklarına ulaşmak ve enerji üreticileriyle ilişkiler geliştirmek için atılan adımlar, aslında ekonomi için yararlı olması nedeniyle atılmaktadır. Buna paralel olarak, ekonomi gibi enerji kaynakları da aktörler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin doğmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Liberal kuram; enerjinin öneminin, enerjinin kendisinden ziyade ekonomik gelişime ve karşılıklı bağımlılığa hizmet etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Enerji güvenliğine yönelik Liberal kuramın görüşlerinden üçüncüsü, enerji kaynaklarının; uluslararası enerji şirketlerinin, serbest piyasa mekanizmalarının veya uluslarüstü kuruluşlarının tekeline olması gerektiğidir. Liberalizme göre devlet, piyasaya müdahale etmemeli ve piyasa serbest olmalıdır. Piyasaya müdahale edilmediği müddetçe, birey kamusal yarara endekslenebilir. Çünkü rasyonel birey, kendi çıkarına hizmet etmek için herkesin çıkarına hizmet etmesi gerektiğinin bilincindedir. Piyasaya müdahale edilmesi durumunda ise sömürü ve ekonomik durgunluk meydana gelebilir. (Berktaş, 2014: 60) Bundan dolayı Liberalizme göre, serbest enerji piyasasındaki şirketler; enerji kaynaklarının kamusal yarar için nasıl kullanılması gerektiğine rasyonel olarak karar verebilmektedir.

Liberalizmin enerji güvenliğiyle ilgili görüşlerinden sonuncusu ise fosil enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin gerektiğidir. Liberalizm, enerjinin

günümüz toplumunda merkezi bir rol oynadığını ve üretimi istikrarlı bir şekilde arttırdığını belirtmektedir. Bunun arkasından ise Liberal kuram, düşük karbonlu yakıt karışımlarına, malzeme geri dönüşümüne ve eko-tasarıma geçilmesi ve özellikle enerji yoğun endüstrilerde daha verimli bir enerji kullanımının olması gerektiğini eklemektedir. (Guerreiro, 2015: 1) Bu yönelim sadece çevreye değil, devletlerin enerji güvenliğine de olumlu etkiler yapabilir. Çünkü yenilenebilir kaynaklardan enerji elde edilmesi, dünya üzerinde sınırlı olarak yer alan fosil enerji kaynaklarına karşı bir alternatifin olmasını sağlamaktadır. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Liberalizm, fosil enerji kaynaklarının çevreye zarar verdiğini ve bunun yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Sonuç olarak; Liberalizmin, günümüzde enerjinin önemli bir yere sahip olduğu gerçeğini reddetmediğini söylemek mümkündür. Liberal kuram, enerjiyi ekonomiyle kıyaslayarak yorumlamakta ve enerjinin yerini belirlemeye çalışmaktadır. Bu kıyaslamamanın sonucunda Liberalizme göre enerji, ekonomiyle dirsek teması halinde olan bir alandır. Ayrıca ekonomi kadar önemli olmasa da enerji de devletlerarası karşılıklı bağımlılık ilişkisinin oluşmasında önemli bir vazife görmektedir.

1.2. Realizmin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı

Uluslararası ilişkiler kuramı olarak 20. yüzyılda ortaya çıkan Realizm; olay ve olguları yorumlarken, Liberalizmin aksine, devlet merkezli sistem ve nisbi çıkar çerçevesinde bir yaklaşımı öne çıkarmaktadır. Çalışmanın bu kısmında; Realizmin ilk önce uluslararası aktör, dış politika, güç ve ulusal güvenlik konularına yönelik yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Ardından ise enerji güvenliğine yaklaşımı ele alınmaktadır.

Realist kuramın uluslararası ilişkilerdeki temel aktör tanımına bakıldığında, temel aktör olarak devleti kabul ettiği göze çarpmaktadır. Realizme göre devletler, devletlerin üzerinde bir otoriteden yoksun anarşik dünyadaki ana ve en önemli aktördür. Ayrıca Realist kuram, Liberalizmin savunduğu çoğulcu devlet anlayışı yerine, bütüncül devlet anlayışını savunmaktadır. Realizm, devleti; sert kabuklarla veya siyah bir opakla çevrelenmiş bir kutuya benzetmektedir. Devlet, içerideki siyasi farklılıkları otoriter bir şekilde çözüme ulaştırılmalı ve dışarıya tek bir sesle konuşmalıdır. (Viotti ve Kauppi, 2012: 39) Bir devletin, sorunlarını devlet içinde veya dışında dile getirmesi, bu sorunları çözüme ulaştırmaz. Bu durum yalnızca, devletin

eksiklerini veya güvensizliklerini ortaya saçmasına sebep olur. Bu ise istenilen bir şey değildir. Realizme göre anarşi ortamının varlığı, devletler arası işbirliğini büyük oranda engellemektedir (Burchill vd., 2005: 37). Karşı tarafın niyetini asla bilemeyecek olan devlet, hayatta kalmak için sadece kendine güvenmelidir (Rousseau, 1999: 4). Realizme göre devletlerin çıkarları birbirinden farklılık göstermektedir ve bu nedenle devletler; birbiriyle işbirlikçi değil, ancak rakip olabilir. Realizm, Liberalizmin savunduğu mutlak çıkar ile ilgili görüşlere de katılmamakta ve nisbi çıkar anlayışını desteklemektedir. Nisbi çıkar anlayışı, devletin amacını; kendi gücünü en üst seviyeye çıkarma, kendi çıkarlarını uygulama ve diğer aktörlere göre daha üstün bir konumda olma şeklinde tanımlamaktadır (Sürcan, 2014). Bu yüzden devletin çıkarlarını koruması için diğer devletler veya devlet dışı aktörler ile işbirliği yapmaya ihtiyacı yoktur. Lord Palmerstone'un "[d]evletlerin daimî dostları ve düşmanları yoktur, değişmez çıkarları vardır" (İzquotes, T.Y.) deyişindeki gibi Realist kuram devletlerin sadece kendi çıkarlarını gözettiğini ve anarşik sistemde bir devleti ancak kendisinin koruyabileceğini belirtmektedir. Neo-realist kuramcılardan olan Waltz, bu durumu "[n]isbi çıkar, mutlak çıkardan daha önemlidir" sözleriyle özetlemektedir (Waltz, 1979: 195). Realist kuramın bu tutumu, dış politikaya yönelik yaklaşımlarında da kendini göstermektedir. Realizme göre dış politika, devletlerin ulusal çıkarlarına göre şekillenmektedir. Her devlet nisbi olarak tanımladığı kendi ulusal çıkarı doğrultusunda hareket etmektedir. Bundan dolayı Realist kuram, uluslararası sistemin güç mücadelesi üzerine kurulu bir sistem olduğunu belirtmektedir. Sıfır toplamlı oyun kuramı, Realizmin dış politikaya yönelik yaklaşımını özetler niteliktedir. Sıfır toplamlı oyun kuramına göre, bir oyuncunun kazancı diğer oyuncunun kaybına eşittir ve oyuncuların çıkarları birbirine taban tabana zıt olduğundan dolayı oyuncular arasında iletişim veya işbirliği yoktur. (Goldstein ve Pevehouse, 2014: 77)

Realist kuram tarafından üzerinde durulan bir diğer kavram ise güçtür. Realizme göre güç, devletlerin amaçlarına ulaşmak ve çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanacağı temel unsurdur (Arı, 2016: 4). Anarşik bir sistemde devletlerin amacı, hayatta kalabilmektir. Devletlerin bu amacı yerine getirebilmesi için ise iki yol bulunmaktadır: İçsel çaba veya dışsal çaba. İçsel çaba, devletin kendini ekonomik ve askeri olarak güçlendirmesiyken; dışsal çaba, başka devletlerle ittifak ilişkisi içine girmesi ve rakiplerini zayıflatmasıdır. (Waltz, 1979: 118) Dışsal çabanın yerine getirilmesi için devletin ekonomik ve özellikle de askeri olarak kendini güçlendirmesi yani içsel çaba gerekmektedir. Çünkü bir devletin askeri gücü, ancak diğer

devletlerin gücü ile karşılaştırıldığında bir anlam ifade etmektedir (Bozdağlıoğlu, 2007: 140). Realist kurama göre; askeri güç dışındaki fiziki güç unsurları ve fiziki olmayan güç unsurları ne kadar iyi olursa olsun, bir devletin askeri gücünün olmaması devletin caydırıcılığını ortadan kaldırmaktadır (Lebow, 2010: 64). Buna paralel olarak devlet, ulusal güvenliğini sağlamak için de askeri gücünü arttırmalıdır. Çünkü anarşik sistemde sürekli bir güvensizlik ortamı söz konusudur. Güvensizlik ortamı içinde doğabilecek her türlü tehdide karşı ise devletler kendi ulusal güvenliğini sağlamak için çabalamalıdır. Realist kurama göre ulusal güvenlik, Liberal kuramın savunduğu gibi diğer aktörlerle işbirliği ile sağlanamaz. Çünkü devletlerin sahip olduğu güç birbirinden farklıdır ve bundan dolayı tehdit algıları da farklılık göstermektedir. Birbirinden farklı tehdit algısına sahip olan devletlerin ortak bir çıkarda birleşip, işbirliği yapması gibi bir seçenek yoktur.

Realist kurama göre ulusal güvenliğin sağlanmasında gerekli olan güç unsurlarından birisi de enerji kaynaklarıdır. Bu doğrultuda, Realizmin enerji güvenliğiyle ilgili görüşlerini üç başlık altında derlemek mümkündür. Birinci olarak Realist kuram, enerjinin devlet için önemli bir güç kaynağı olduğunu savunmaktadır. İkinci olarak Realizm, enerjinin devletin savunmasına katkı sağladığını belirtmektedir. Son olarak ise Realizm; enerji kaynakları gibi önemli bir gücün, devletin hâkimiyetinde olması gerektiğinin altını çizmektedir.

Realist kuram; enerji güvenliğiyle ilgili ilk olarak enerjinin, devletin gücünün bir parçası olduğunu düşünmektedir. Realizme göre enerji kaynaklarına sahip olmak bir güç göstergesidir. Bu konuyla ilgili olarak Morgenthau, enerji kaynaklarının bir ulusun siyasi gücünü belirlemede en önemli unsur haline geldiğini dile getirmektedir. (Česnakas, 2010: 31-34) Eğer bir devletin enerji kaynakları yoksa veya yetersiz ise o devlet, enerji arz ülkeleriyle anlaşmalı ve enerji ithalatına başlamalıdır. Fakat enerji tüketen devlet, enerji üreten devlete bağımlı olmamalıdır. Bu nedenle, enerji talep eden devlet; bağımlılığı azaltmak için sadece bir devletle değil, birden çok devletle enerji ilişkisi kurmaya yönelmelidir. Ayrıca Realist kuram; devletlerin, enerji kaynaklarını elde etmek için gerektiğinde askeri güç kullanmaya istekli olabileceğini belirtmektedir (Česnakas, 2010: 34).

Realizm; enerji güvenliğine yönelik ikinci olarak, enerjinin savunma için önemli bir materyal olduğunu belirtmektedir. Enerji; sadece siyasi gücün değil, askeri gücün de temel ögesi olmaya başlamıştır (Česnakas, 2010: 34). Çünkü gelişen savunma teknolojisi, enerji

kaynakları sayesinde çalışır bir hal almaktadır. Bu yüzden askeri gücünü geliştirmek isteyen bir devletin, enerji kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla Realist kurama göre enerji kaynakları, savunmanın gelişimine katkı yaptığından dolayı önemli bir sert güç unsurudur. Sert güç, devletin ulusal güvenliğinin sağlanması ve diğer devletlere karşı güçlü durmasına hizmet etmektedir. Diğer bir deyişle enerji kaynaklarının sert güce katkı sağlaması, devletin ulusal güvenliğine de katkı sağlaması anlamına gelmektedir.

Realist kuram; enerji güvenliğiyle ilgili üçüncü ve son olarak ise enerji kaynaklarının kontrolünün devlette olması gerektiğini savunmaktadır. Devletler enerji kaynakları üzerindeki kontrolü; uluslararası enerji şirketlerine, serbest piyasa mekanizmalarına veya ulus üstü kuruluşlara vermeye istekli değildir (Česnakas, 2010: 34). Realizme göre uluslararası aktörler arasında ilk sırada yer alan aktör, devlettir. Bundan dolayı ulusal çıkarların korunması ve gerçekleştirilmesi için devletin güçlü olması gerekmektedir. Devletler, başka alanlarda olduğu gibi enerji alanında da diğer aktörlere hükmetmektedir. Çünkü enerji kaynaklarını işletme, vergilendirme, özelleştirme ve enerji kaynaklarının çıkarılması ile çevresel gereklilikleri tanımlayan mevzuatı sadece devletler uygulayabilmektedir (Česnakas, 2010: 34). Bu yüzden enerji kaynakları gibi önemli bir materyalin kontrolü, devletin elinde olmalıdır. Aksi takdirde enerji kaynağının kontrolünü eline geçiren devlet dışı bir aktör, devlete karşı elinde bir koza sahip olmaktadır. Bu tür durumlarla karşılaşmamak için enerjinin devletin kontrolünde olması en doğru seçenektir.

Sonuç olarak; enerjinin önemli bir materyal olduğunu kabul eden Realizm; enerjinin, uluslararası temel aktör olarak kabul ettikleri devletin gücünü arttırma amacına katkı sağladığını belirtmektedir. Benzer şekilde, enerji kaynakları savunmanın geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Son olarak, Realist kuram hem devletin gücüne hem de savunmasına katkı sağlayan enerji kaynaklarının kontrolünün devletin elinde olması gerektiğini savunmaktadır.

1.3. İnşacı Yaklaşımın Enerji Güvenliğine Yaklaşımı

20. yüzyılda ortaya çıkan İnşacı yaklaşım, uluslararası ilişkiler konularına kimlik temelinde getirdiği yorumlarla öne çıkmaktadır. İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğine dair fikirlerinin daha iyi anlaşılması adına, Liberalizm ve Realizmde olduğu gibi, bu kısımda ilk olarak İnşacı yaklaşımın uluslararası aktör, dış politika, güç ve ulusal güvenliğe yönelik yaklaşımı üzerinde

durulmaktadır. Daha sonrasında ise İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğiyle ilgili yaklaşımına bakılmaktadır.

İnşacı yaklaşım, temel aktör olarak devleti kabul etmektedir. Ancak Realizmden farklı olarak İnşacı yaklaşım; devletlerin, kimlikleri çerçevesinde hareket ettiğini dile getirmektedir. İnşacı yaklaşımının savunucularından biri olan Alexander Wendt; kimliği, öznel veya birim düzeyinde aktörün kendi kendini tanımlaması olarak yorumlamaktadır. Aktör, kendi kendini tanımlayarak bir kimliğe sahip olabilir fakat bu kimliğin diğer aktörler tarafından da kabul görmesi gerekmektedir. Bu nedenle Wendt, kimliği ikiye ayırmaktadır. İç kimlik, aktörün kendi kendine şekillendirdiği kimlikken; dış kimlik, diğer aktörler tarafından aktöre biçilen kimliktir. (Wendt, 1999: 215-246) İnşacı yaklaşım, Realizm gibi nisbi çıkara veya Liberalizm gibi mutlak çıkara odaklanmamaktadır. İnşacı yaklaşıma göre, devletin sahip olduğu kimliğe göre nisbi çıkara odaklanıp maddi unsurlara yönelmesi veya mutlak çıkara odaklanıp işbirliğine yönelmesi mümkündür. Devletin nasıl davranacağı, sahip olduğu kimlikle doğrudan bağlantılıdır. Kimlikler, devletleri şekillendirdiği gibi dış politikayı da şekillendirmektedir. Dış politikanın ana aktörü, devlet olduğu için dış politika ve devlet arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. İnşacı yaklaşım, Realist kuramın dediği gibi, devletlerin çıkarlarına göre hareket ettiğini kabul etmektedir. Fakat bu çıkarlar, yapının devlete dışarıdan dayattığı bir şey değil, devletlerin etkileşim sonucu tanımladıkları kimliklerle ortaya çıkan bir olgudur (Bozdağlıoğlu, 2007: 150). Yukarıda da belirtildiği üzere, bu çıkar nisbi ya da mutlak çıkar olabilir. Bu seçimin sonucu, tamamen devletin kimliğiyle ortaya çıkmaktadır. Kimlikler ise değişebilen tanımlardır. Örneğin; yüz yıl önce devletler insan haklarını destekleme konusunda bir ilgiye sahip değilken, 21. yüzyılda devletlerin bu tutumu değişmiştir (Ackerman vd., 2010: 2). Bu yüzden devletlerin kimliklerinin değişmesi ile dış politika tutumları da değişebilmektedir (Wendt, 1999: 215).

İnşacı yaklaşımın dış politika ile ilgili üzerinde durduğu bir diğer konu, anarşidir. Wendt anarşik bir sistemin varlığını tartışırken, devletleri sorgulamanın gerektiğini belirtmektedir. Nasıl bir sosyolog toplumu anlamak için insanları sorguluyorsa, anarşik sistemi anlamak isteyenler de devletleri sorgulamalıdır. (Wendt, 1999: 246) Wendt'in iddiasına göre anarşi, temelde yalnızca izin verilen bir durumdur. Anarşinin; devletleri güvensiz ve şüpheli olmaları için zorlayıp zorlamadığı ya da devletlerin işbirlikçi ve dostane olmalarına izin verip vermediği, devletlerin sahip olduğu sosyal etkileşimlere bağlıdır. Anarşinin ne anlama geldiğini belirleyen

birtakım kurallar ve fikirler vardır. Anarşik bir sistem, devletlerin uluslararası sistemdeki eylem ve etkileşimlerinden ortaya çıkan kural ve fikirlerle alakalıdır. Eğer devletler; diğer devletlere potansiyel düşmanmış gibi davranırlarsa, anarşi güvensizliğe yol açacaktır. Öte yandan devletler, diğer devletlerle dostane ilişki kurma eğilimi gösterirse; anarşi, işbirliği ve güvene yol açabilir. (Ackerman vd., 2010: 5) Wendt (1999: 250) bu durumu “[a]narşi, devletler ne yaparsa odur” ifadesiyle özetlemektedir.

İnşacı yaklaşımın güç tanımına bakıldığında ise sert güç veya yumuşak güç unsurlarını savunmadığı görülmektedir. İnşacı yaklaşım güç konusuna da kimlik üzerinden yaklaşmaktadır. Sert veya yumuşak güç türlerinden birinin veya her ikisinin öne çıkmasında etkili olan faktör, devletlerin sahip oldukları kimliklerdir. Çünkü maddi şeyler fikirlerden oluşmaktadır (Wendt, 1999: 94). Bundan dolayı; gücün ne ifade ettiği, devlet için gücün ne ifade ettiği ile belirlenmektedir. Gücün anlamını her devlet için tek bir kıstasla kıyaslamak doğru değildir. Buradan, devletler için gücün önemsiz ve belirleyici olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Güç, önemli ve belirleyicidir. Ama onun bu etkiye sahip olmasının nedeni devletlerin kimlikleridir. (Wendt, 1999: 135) İnşacı yaklaşım, ulusal güvenlik için de benzer bir yaklaşıma sahiptir. Devletleri çatışma ya da uzlaşmaya iten ana unsur kimliklerdir ve kimlikler devletlerarası güven ilişkilerini de şekillendirmektedir. Bir devletin, diğer bir devleti tehdit olarak değerlendirmesi ya da değerlendirmemesi kendi kimliği üzerinden oluşturduğu öteki algısına bağlı olarak şekillenmektedir. Mesela; X devletinin Y devletini tehdit olarak algılamak Z devletini tehdit olarak görmemesi, X devletinin kendisini ve ötekini nasıl tanımladığıyla ilişkilidir. (Sandıklı: T.Y: 85-88) Devletler, sahip oldukları kimlikler çerçevesinde ulusal güvenliklerini ya ‘bireysel güvenlik’ ya da ‘hepimiz birimiz, birimiz hepimiz’ için prensibine göre şekillendirmektedir (Wendt, 1999: 205). Bundan dolayı devletler, ulusal güvenlik stratejilerini kimlikleri çerçevesinde oluşturmaktadır.

Kimlik vurgusunun ön planda olduğu İnşacı yaklaşım, bu vurguyu enerji alanında da sürdürmektedir. İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğine yönelik bakışı, üç açıdan ele alınabilir. İlk olarak İnşacı yaklaşım; enerjinin önemli bir materyal haline gelmesinin sebebinin devletlerin değişen kimliğine bağlamaktadır. İkinci olarak, İnşacı yaklaşım; enerji güvenliğinin, devletten devlete ve yaşam içindeki katmandan katmana değişiklik gösterdiğini vurgulamakta ve bunlara

dikkat edilerek izlenilecek yolun belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Son olarak ise İnşacı yaklaşım, enerji ve çevre arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır.

İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğiyle ilgili görüşlerinden birincisi, enerji konusunun kimliksel bir çerçeve dâhilinde ele alınması gerektiğidir. Bu yaklaşıma göre, enerjinin önemli olması ve giderek öneminin artmasının arkasında yatan sebep devletler tarafından enerjiye yüklenen anlamdır. Çünkü İnşacı yaklaşıma göre, nesneler kendi anlamlarını belirlemezler. İnsanlar nesnelere anlam vermekte ve nesneler, o anlam temelinde hareket etmektedir. (Guzzini, 2013: 5). Dolayısıyla enerjinin günümüzde vazgeçilmez bir unsur olmasının nedeni, devletlerin enerjiye bu doğrultuda bir önem atfetmesidir. Devletler; enerji kaynaklarını keşfetmiş, her alanda kullanmaya başlamış ve enerjinin önemli olduğu fikrini dünyaya yaymışlardır. Bununla birlikte enerji, eskiden olmadığı kadar değerli bir role sahip olmuştur.

İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğine yönelik görüşlerinden ikincisi, çeşitli sosyal katmanlardaki enerji açığının ele alınarak bir enerji güvenliği yaklaşımının ortaya konulmasıdır. Buna göre ancak çeşitli katmanlardaki enerji açığı ele alındıktan sonra, verimli enerji ortamı için bir geçiş çizelgesi oluşturulabilir. Ayrıca küresel düzende devletlerin büyüme merdiveninde farklı basamaklarda durduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. (Dhaka, 2015: 60) Gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkelere veya enerji üreticisi ile enerji tüketicisine aynı enerji güvenliği politikasının uygulanması, doğru sonuçlara ulaşmayı engeller. Bundan dolayı devletten devlete enerji güvenliği yaklaşımı değişiklik gösterebilir.

İnşacı yaklaşımının enerji güvenliği kapsamındaki görüşlerinden sonuncusu ise enerji kullanımının çevresel zararlara yol açtığı konusuna dikkat çekme gerekliliğidir. Hidrokarbonların yanması nedeniyle küresel ısınmanın artması, gelişmiş devletler için ciddi bir endişe kaynağıdır. Bundan dolayı devletler, enerji güvenliğini sağlama çabalarında karbon salınımını azaltan yöntemlere yönelmelidir. Ayrıca İnşacı yaklaşıma göre; enerji üretimini ve temiz su kullanımını devam ettirmek için su havzası bazında enerji denetiminin yapılmasına, biyokütle ve fosil yakıt kullanımını en aza indirmeye yardımcı olacak uygulamaların geliştirilmesine ve kullanılmış suyun geri dönüşümünün sağlanmasına yönelik adımlar atılmalıdır. (Dhaka, 2015: 60-61)

Sonuç olarak; İnşacı yaklaşım, Liberalizmin ve Realizmin yaptığı gibi enerjinin önemli bir materyal olduğunu kabul etmekten ziyade, enerjinin neden önemli bir materyal olduğu sorusuna odaklanmaktadır. Bu doğrultuda İnşacı yaklaşım, enerjinin önemli veya önemsiz olduğu hakkında görüş belirtmemekte ve devletlerin enerjinin statüsünü tayin ettiğini belirtmektedir. Ayrıca İnşacı yaklaşım, enerji güvenliğini sağlamanın birçok yolunun olduğuna ve bu yolların devletten devlete farklılık gösterebildiğine değinmektedir. Son olarak ise enerjinin; günümüzde önemli bir materyal haline getirildiği ama çevresel zararlara neden olduğunu belirten İnşacı yaklaşım, enerjinin bu zararları azaltacak şekilde kullanımına yönelmenin daha doğru olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bölümde uluslararası ilişkiler kuramlarından Realizm, Liberalizm ve İnşacı yaklaşımın enerji güvenliği hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Böylelikle, çalışmanın ana sorusunu oluşturan; Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikalar ve kurduğu ikili enerji ilişkilerinin Çin'in enerji güvenliğine katkısı incelenirken, Çin'in politikalarının kuramsal yansımalarını da tespit edilebilme imkânına sahip olunmaktadır. Ancak Çin'in enerji güvenliği politikaları ve Kazakistan, Myanmar ve Pakistan örnekleri üzerinden ikili enerji ilişkilerini ele almadan önce bir sonraki bölümde; Çin için enerji güvenliğinin ne anlam ifade ettiği ve Çin'in nasıl bir enerji görünümüne sahip olduğu ele alınmaktadır.

2.BÖLÜM

2.ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ÇİN'İN ULUSAL VE EKONOMİK GÜVENLİĞİNDEKİ YERİ

Ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği birbiriyle yakından ilişkili ve etkileşim içinde olan kavramlardır. Bu üç kavram, iç içe geçmiş ve belirli noktalarda birbirini kesen daireler gibi düşünülebilir. Ulusal güvenlik, bir ülkenin dışarıdan gelebilecek tehditlere ve içeride meydana gelebilecek sorunlara karşı tedbir alması durumudur. Ekonomik güvenlik ise olumsuz şartlarda, bir devletin varlığını koruyup devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin kendi kaynaklarından veya diğer kaynaklardan kesintiye uğramadan karşılanabilmesidir (Aydın, 2008: 16). Ancak Çin için ekonomik güvenlik daha geniş bir anlam taşımaktadır. Çin, ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmek için ekonomik gücünü bir araç olarak kullanmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından Çin, Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) askeri gücüyle dengelemekten ziyade ekonomik gücü aracılığıyla diğer ülkeler ile arasında bağımlılık ilişkisi kurarak dengelemeye çalışmaktadır.

Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte, enerji kaynaklarının stratejik önemi artmıştır. Önce kömür, daha sonra petrol ve yakın zamanda doğalgaz, sanayi sektöründe yerlerini almıştır. Enerji kaynaklarının önem kazanmasıyla birlikte ise enerji güvenliği kavramı ortaya çıkmıştır. Enerji güvenliğinin tanımı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Nitekim enerji ihraç eden bir ülke ile enerji ithal eden bir ülkenin aynı enerji güvenliği tanımına sahip olması beklenmemelidir. Ayrıca bir ülkenin sahip olduğu enerji rezervinin, tükettiği enerji miktarının ve enerji kaynağı çeşitliliğinin yanı sıra; sahip olduğu coğrafi konumu, komşuları, bölgenin güvenlik durumu gibi unsurlar da enerji güvenliği tanımının ülkeden ülkeye farklılık göstermesine sebep olmaktadır.

Çin'in enerji kaynakları enerji tüketimini karşılamada yetersiz kaldığı için Çin, dış politika tercihlerini belirlerken enerji arz ve güzergâh güvenliğini dikkate almaktadır. Çin'in enerji ihtiyacını karşılayabilmesi sadece ekonomik istikrarı için değil, aynı zamanda ulusal güvenliğinin sağlanması açısından da oldukça önemlidir. Çin'in ekonomik gücü, büyük oranda üretime dayalıdır. Bundan dolayı Çin için enerji güvenliğinin sağlanması, ekonomik büyümenin devamlılığı ile aynı anlama gelmektedir. Çin, güçlü ekonomisi sayesinde devletler ile arasında bağımlılık ilişkisi yaratma imkânı elde etmektedir. Böylelikle Çin'in dış politikadaki

amaçlarına daha kolay ulaştığını söylenebilir. Diğer bir yandan ekonomik güç, Çin'in ülke içinde istikrarı sağlamasına da yardımcı olmaktadır. Çin özelinde; ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliğinin normalde olduğundan daha girift bir hal aldığını belirtmek mümkündür. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde; Çin'in ulusal güvenliği, ekonomik güvenliği ve enerji güvenliği üzerinde durularak Çin açısından bu üç kavram arasındaki bağlantı ortaya konulmaktadır.

2.1.Çin'in Ulusal Güvenliği

Ulusal güvenlik; ulus devletin ülke topraklarının, ulusal kurumlarının, değerlerinin ve çıkarlarının tüm askeri, siyasi, diplomatik ve ekonomik imkânlar kullanılarak iç ve dış tehditlerden korunmasını ifade etmektedir (Ocak, 2016: 25). Ulusal güvenlik kavramının 1945 yılından sonra devletlerin gündeminde daha çok yer bulmaya başladığı görülmektedir (Brauch, 2008: 20). Bunun sebebi, 1. ve 2. Dünya Savaşı gibi büyük kayıpların verildiği savaşlardan sonra meydana gelen Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu ortam ve belirsizliktir. Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku ve Doğu Bloku olarak ikiye ayrılan ülkeler, karşı taraftan her an gelebilecek tehlikeler için önlem alma ve dönemin görece güvenli koşullarını devam ettirebilme düşüncesiyle meşgul olmuştur. Doğal olarak bu durum, devletlerin ulusal güvenlik algısını askeri güç ile eşdeğer görmelerine yol açmıştır. Yani Soğuk Savaş döneminde Realist algının devletlere hâkim olduğu söylenebilir. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve karşı bloktan gelebilecek tehdit algısının ortadan kalkmasıyla ulusal güvenlik algısında değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası; etnik – dini çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması ve devlet dışı aktörlerin eline geçme riski, terör, insan kaçakçılığı, yasa dışı göçler, siber suçlar, az gelişmiş ülkelerin oluşturduğu sıkıntılar, çevresel sorunlar ve enerji kaynaklarının kıtlığı gibi yeni tehditler ortaya çıkmıştır (Ateş, 2017: 4-5). Bu tehditlere karşı sadece askeri önlemler almak yetersiz kalmıştır. Bu yüzden askeri gücün yanı sıra; tehdit algısı oluşturan ülkeyle diyalog kurma, karşı tarafı dinleme, antlaşmalarla çözüme ulaşma, ekonomik, ticari ve kültürel gibi farklı alanlarda işbirlikleri geliştirme gibi yapıcı çözümlere yönelmek ulusal güvenliğin sağlanmasında alternatif araçlar olarak görülmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş döneminden sonra sorunların çözümünde askeri gücün yetersiz kalması Çin'in, Liberalizmin savunucusu olduğu yumuşak güç politikalarına yönelmesi sonucunu doğurmuştur.

On dört ülkeyle kara ve altı ülkeyle deniz sınırına sahip coğrafi konumu, kuzey steplerinden ve doğu deniz sınırından gelen saldırılarla dolu tarihi Çin'in ulusal güvenlik konusunda özel bir hassasiyet sergilemesine sebep olmaktadır (Shambaugh, 2016: 76). Ayrıca Tayvan, Tibet, Doğu Türkistan, Güney Çin Denizi ve Sparatly Adaları sorunları² Çin'in ulusal güvenlik konusundaki hassasiyetini daha da artırmaktadır. Nitekim bu sorunlar, Çin Millî Savunma Bakanlığı'nın her sene yayımladığı güvenlik raporunda ele alınmaktadır. Örneğin; 2017 yılında yayımlanan raporda, Tayvan'ın bağımsızlığı mevzusunun; 1992 Uzlaşısı temelinde ikili ilişkiler, siyasi güven artırıcı istişare ve diyaloglar ile yürütüldüğü söylenmektedir. Doğu Türkistan ve Tibet'in bağımsızlığı konusunda ise ayrılıkçı güçlerin faaliyetlerinin olduğu ve bunun Çin'in ulusal güvenliğine ve istikrarına zarar verdiği belirtilmektedir. (CNESA, 2017)

Mevcut ulusal güvenlik sorunlarının yanı sıra Çin, ABD'yi bölgede jeopolitik bir rakip olarak algılamaktadır (Deniz, 2014: 204). Tayvan sorunu, Kore Yarımadası'nın bölünmüş siyasi yapısı, Güney Çin Denizi'nin paylaşılması ve Sparatly Adaları'ndaki egemenlik sorunu, ASEAN'ın giderek siyasi bir nitelik ve güvenlik örgütü kimliği kazanması, ABD'nin Vietnam ile yakınlaşması, ABD'nin Hindistan ve Japonya ile yakın ilişkileri gibi konular Çin ve ABD'yi karşı karşıya getirme potansiyeli taşımaktadır (Yılmaz, 2008: 81). Nitekim Çin'in ABD'ye yönelik tehdit algısı, 2017 yılındaki güvenlik raporunda yer bulmakta ve özellikle ABD'nin Tayvan'a silah satışının Çin ve ABD arasındaki ilişkileri ciddi bir şekilde etkilediğine vurgu yapılmaktadır (CNESA, 2017). Ayrıca 2014 ve 2015 yıllarının değerlendirildiği raporlarda, “[d]ünyanın ekonomik ve stratejik ağırlık merkezi giderek Asya – Pasifik Bölgesi'ne kaydıkça, ABD ‘yeniden dengeleme’ stratejisini sürdürmekte ve bölgedeki askeri varlığını ve ittifaklarını artırmaktadır” (CNESA, 2014, 2015) ifadesiyle ABD'nin bölgede artan varlığından yeniden söz edilmektedir.

Çinli liderler, Çin'in lehine olan ya da en azından aleyhine olmayan bir uluslararası güç dağılımını sağlamak için çok çalışmaktadır. Ayrıca Çinli liderler; ABD'nin hegemon güç olduğu tek kutuplu bir dünyanın, tüm güç dağılımı olasılıklarının içinde Çin için en kötüsü olacağını düşünmektedir. Çünkü Çinli liderler; insan hakları ve nükleer silahların yayılması gibi

²Bu sorunlar, çalışmanın kapsamı dışında olduğu için detaylı olarak ele alınmamaktadır.

sıkıntılı konuların, mücadele edilmesi gereken gerçek sorunlar haline geleceğinin farkındadır. Bunun üzerine Çin, tek kutuplu bir sistemin oluşumuna karşı çok kutuplu bir sistemi tasavvur ve teşvik etmeye başlamıştır. İki kutuplu dönemin sona ermesiyle beraber ABD, uluslararası düzlemde öne çıkan güç olmuştur. ABD'nin bu yükselişini, Rusya, Realist bir politika takip ederek sert güç unsurlarıyla dengelemeyi tercih ederken; tam tersine Çin, Liberal bir politika takip ederek yumuşak güç unsurlarıyla dengelemeyi seçmektedir. Çin, iki stratejik düşünce nedeniyle ABD'ye karşı geleneksel bir sert dengeleme (hard balance) stratejisini benimsememektedir. İlk olarak Çin; ulusal güvenliği gerçekten tehdit altında değil ise ekonomik modernizasyonunu sekteye uğratabilecek son derece yüksek maliyetli bir silahlanma yarışına girmek istememektedir. İkinci olarak Çinli liderler; ABD'nin ekonomisi, bilimsel ve teknolojik gücü, askeri gücü ve diğer ülkeleri etkileyebilme yeteneği açısından sahip olduğu ulusal güç ile tek süper güç olmaya devam ettiği gerçeğini kabul etmektedir. Bu sebepler neticesinde geleneksel sert dengeleme stratejisini terk eden Çin, “uluslararası kurumların kullanımını, ekonomik kaldıracı ve ABD'nin niyetlerini hayal kırıklığına uğratmak için diplomatik manevralar yapmayı” içeren yumuşak dengeleme (soft balance) stratejisini keşfetmiştir. (Zhao, 2010: 77-79) Bir başka ifadeyle Çin, savaşı artık geçmişin bir aracı olarak görmekte ve ekonomik gücü sayesinde kurduğu bağımlılık ilişkilerini ulusal güvenliğinin sağlanmasında ön plana çıkarmaktadır (Iqbal, 2012: 2).

Sonuç olarak Çin, ulusal güvenliğin sağlanmasında sert güçten yumuşak güce evrilmeye başlamıştır. Bu evrilme, Çin'in sert güçten tamamen koptuğu ve yumuşak güce yönlendiği anlamına gelmemektedir. Çin, sert güç araçlarını arttırmaya ve yeni döneme göre revize etmeye devam etmektedir. Ancak Çin'in ulusal ve uluslararası politikalarında ilk önceliği, yumuşak güç araçlarıyla sonuca ulaşmaya çalışmaktır. Çin'in en çok öne çıkan yumuşak güç aracı ise ekonomidir. Bu kapsamda bir sonraki kısımda, Çin için ekonominin ne ifade ettiği ve Çin'in ekonomik güvenliğini gerçekleştirmek için izlediği politikalar ele alınmaktadır.

2.2.Çin'in Ekonomik Güvenliği

Ekonomik güvenlik; bir ülkenin kendi varlığını koruyup devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin, kesintiye uğramadan ülkenin kendi kaynaklarından veya kesintisiz diğer kaynaklardan karşılanması olarak tanımlanabilir (Aydın, 2008: 16). Devletler için

ekonomik güvenlik algısının, küreselleşme ve yaşanan mali krizler ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Küreselleşmenin ortaya çıkışı, iletişimi kolaylaştıran ve yaygınlaştıran teknolojik gelişmelerin sonucudur. Küreselleşmenin etkisi, özellikle iktisadi alanda hissedilmektedir. İktisadi gelişmeler ise ülkelerin güç anlayışında değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu değişimler, iktisadi gücün başat hale gelmesine ve siyasi güç ile askeri gücün önüne geçmesine yol açmaktadır. (Karaca, 2012: 94) Küreselleşme ile çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı, mal ve hizmetin kolay ulaştırılabilirliği, kurulan örgütler sayesinde ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve devletlerin ülkeye sermaye akışı için gerçekleştirdiği reformlar; ekonominin sınırlarını daha da genişletmektedir. 1929 yılındaki Büyük Buhran³, 1987 yılındaki Kara Pazartesi⁴, 1997 yılındaki Asya Krizi⁵ ve 2008 yılındaki mali kriz⁶; ekonominin, ülkeleri nasıl olumsuz etkileyebileceğinin açık bir göstergesidir. 1929 Krizi, Kuzey ABD ve Avrupa; 1987 ve 2008 Krizi, ABD ve 1997 Krizi, Doğu Asya merkezli krizler olsa da tüm dünyayı etkilemiş krizlerdir. Krizlerin olduğu dönemlerde, birçok işletme ve banka iflas ederken; binlerce insan da işsiz kalmıştır. Ekonominin sınırlarının genişlemesi ve meydana gelen krizlerin geniş etkilere sebep olması, devletlere ulusal güvenliklerinde ekonomik güvenliğin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir.

Çin'in kurucusu ve ilk devlet başkanı Mao Zedung'un (1945 – 1976) iktidara gelmesinden 1978 yılına kadar olan süre içerisinde, Çin'de dışa kapalı bir ekonomi modeli takip edilmiştir. 1978 sonrası dönemde ise Deng Xioaping'in (1978-1992) iktidara gelmesiyle birlikte, uygulanan açık kapı politikalarıyla Çin ekonomisi yükselişe geçmeye başlamıştır. Açık kapı politikaları ve ucuz iş gücünün etkisiyle yabancı yatırımcıların Çin'e yönelmesi sağlanmıştır. Ayrıca oluşturulan serbest ekonomi bölgelerinin coğrafi konumları, küresel yatırımcıların Çin'e yönelmesinde etkili olan bir diğer faktör olmuştur (Timurtaş, 2018: 65).

³ 1929 ve 1939 yılları arasında meydana gelen kriz, ABD borsasının çökmesiyle milyonlarca yatırımcının batmasına sebep olan ve sanayileşmiş dünyanın tarihte yaşadığı en kötü ekonomik krizidir (History.com, 2009).

⁴ ABD borsasının yaklaşık %22 oranında değer kaybetmesi sonucu meydana gelen krizdir (Segal, 2019).

⁵ Güney Kore, Tayland, Malezya, Endonezya, Filipinler ve Singapur'un ve diğer birçok Asya ülkesinin etkilendiği, Asya borsalarının ve para birimlerinin %70 oranında değer kaybetmesi sonucu meydana gelen krizdir (Kuepper, 2019).

⁶ 2008 Mali Krizi, 1929'daki Büyük Buhran'ın ardından gerçekleşen en kötü ekonomik krizdir. Konut fiyatlarının %31,8 oranında düşmesi üzerine bankaların verdiği kredilerin değer kaybetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. (Amedeo, 2019)

Çin’de yer alan 11 serbest ticaret bölgesi⁷, Kuzey Çin Denizi’nin kıyısında veya denize ulaşımın kolay olduğu yerlerde bulunmaktadır. Bu bölgelerin suya yakın olması hem sanayi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde hem de ulaşımın sağlanmasında yatırımcılara kolaylıklar sunmaktadır. Buna ek olarak Çin’in 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne üyeliğiyle dış dünyaya daha güvenilir bir izlenim vermesi, Çin’deki yatırımların artmasında bir diğer önemli etken olmuştur.

Tablo 2.1. Çin’in En Çok Dış Ticaret Fazlası Verdiği Devletler

ÜLKELER	MİLYAR DOLAR
ABD	323,7
Hong Kong	294,4
Hollanda	60,8
Hindistan	58
İngiltere	33,1
Meksika	30,1
Vietnam	19,9
Polonya	17,3
Bangladeş	16,8
İspanya	16,3

Kaynak:(Workman, 2019a)

Çin’in ekonomik olarak büyümesi, Çin’in uluslararası gücünü ve etkisini arttırmasını sağlamaktadır (Ercilasun, 2010: 37). Liberal kuramın belirttiği gibi Çin, ekonomik güce önem

⁷ Bu bölgeler; Liaoning, Henan, Şanghai, Zhejiang, Fujian, Guangdong, Hubei, Çongçing, Siçuan Şensi ve Tientsin’dir (Duran, 2017).

atfetmektedir. 2017 yılı verilerine göre Çin; %14,55 ile küresel ölçekte en çok ihracat yapan ülkeler arasında birinci olmakla birlikte, ayrıca %8,6 oranıyla ABD'nin ardından en çok ithalat gerçekleştiren ikinci ülke olmuştur (The World Bank, 2018). Çin, 1982 yılında 4,74 milyar dolar ticaret dengesine sahipken; 2017 yılında 210,73 milyar dolar ticaret dengesine ulaşmıştır. (The Global Economy, 2019). Tablo 2.1'de görüldüğü üzere Çin, başta ABD olmak üzere birçok devletle ilişkisinde dış ticaret fazlası vermektedir.

Tablo 2.2. Çin'in GSYH'sinin Yıllara Göre Değişimi

1970	92,603 milyar dolar
1980	191,149 milyar dolar
1990	360,858 milyar dolar
2000	1,211 trilyon dolar
2017	12,238 trilyon dolar

Kaynak: (The World Bank Data, 2019a)

Çin, yabancı ülkelere yaptığı yatırım miktarı bakımından 2017 itibariyle son iki yıldır dünya lideri konumundadır. 2016 yılı sonu itibarıyla Çin'in yurtdışına aktardığı sermaye 5 trilyon dolara ulaşmıştır. (Cri Online Türkçe, 2017) Çin'in ekonomik olarak giderek güçlendiğine işaret eden bir başka gösterge ise Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH)'dir. Tablo 2.2'de gösterildiği gibi Çin'in GSYH'si, 1970 – 2017 yılları arasında yaklaşık 13 kat artmıştır. Çin Başbakanı Li Keqiang'ın 2015 yılı hükümet çalışma raporunda açıkladığı Made in China 2025 planı ile Çin'in, dünyanın en güçlü üreticisi olmayı planladığı ortaya konulmaktadır. Plan ilk olarak, ülkenin imalat gücünü arttırmayı hedeflemektedir. İkinci olarak, bilgi teknolojisi ve sanayiye entegre etmeyi planlamaktadır. Üçüncü olarak ise 2025-2035 yılları arasında üretim gücünde belli bir düzeye yükselmeyi ve 2049 yılı itibariyle dünyanın en büyük üretim gücü olmayı amaçlamaktadır. (TÜSİAD Beijing Office, 2016:1-2)

Çin'in, sahip olduğu ekonomik gücünü iki alanda etkin olarak kullandığı söylenebilir. Bunlardan birincisi dış politika ve ikincisi iç politikadır. İlk olarak Çin, ekonomik gücü

sayesinde yaptığı yatırımlar ve yardımlar ile birçok ülkede kendini göstermektedir. Çin'in ekonomi politikalarını kullandığı ülkeler ise genelde Çin'e ekonomi, ticari, enerji ve benzeri alanlarda katkı sağlayacak ülkelerdir. Böylelikle Çin'in, dış politikadaki amaçlarına ulaşmak için ekonomik gücünü bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür. Çin'in ekonomiyi nasıl araçsallaştırdığı, çalışma kapsamı içerisinde ilerleyen kısımlarda, ele alınan üç ülke (Kazakistan, Myanmar ve Pakistan) üzerinden incelenmektedir. İkinci olarak Çin'in ekonomik gücü, Çin halkının Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) verdiği desteğin devamlılığını sağlamaktadır. Parti liderleri ve halk arasında “biz, sizi daha iyi hale getireceğiz; siz de bizim emirlerimize uyacaksınız” şeklinde bir anlaşma vardır ve bu anlaşmanın sorunsuz devam etmesi için ekonomik büyümenin yavaşlamaması ya da durmaması gerekmektedir (Marshall, 2018: 65). Bir diğer ifadeyle ÇKP, ekonomik büyümenin sürekliliğini rejimin devamı olarak kabul edilmektedir (Karaca, 2012: 94). Çünkü ülke ekonomisinde aksi durumlarla karşılaşılmasının, ulusal güvenliği içerden sarsacak bir halk ayaklanmasına yol açacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla ekonomik güvenliğin sağlanması ve ekonomik büyümenin devamlılığı, Çin'in içerideki istikrarının sürmesi adına da önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Çin'in, ekonomik gücünü hem devletler hem de Çin halkı ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi tesis etmek için kullandığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Çin, ekonomik güvenlik politikalarıyla ekonomisini sürekli geliştirmeye ve ekonomik büyümesini sürdürmeye çalışmaktadır. Dünya genelinde ihracatta birinci ve ithalatta ikinci olan Çin, ekonomik başarısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin, ekonomik gücünü dış politikadaki amaçlarına ulaşmak ve iç politikadaki yerini korumak için kullanmaktadır. Çin'in dış politikadaki amaçlarından biri ise ülkesinin enerji güvenliğini sağlamaktır. Ekonomik büyümesini ülkesindeki üretime ve farklı ülkelerde yaptığı yatırımlara borçlu olan Çin, enerji güvenliğine son derece önem atfetmektedir. Bu doğrultuda, bir sonraki başlık altında Çin'in enerji güvenliği üzerinde durulmaktadır.

2.3. Çin'in Enerji Güvenliği

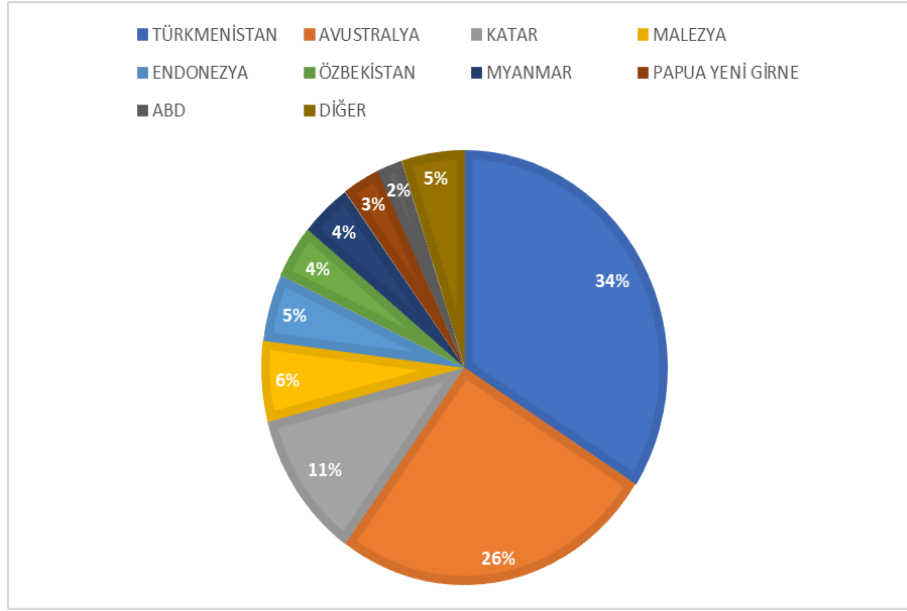
Günlük yaşamda en önemli gereksinimlerden biri olan enerji kaynaklarını, iki grup olarak ele almak mümkündür: Fosil enerji kaynakları ve fosil olmayan enerji kaynakları, bir diğer ifadeyle yenilenemeyen ve yenilenebilir kaynaklar. Fosil enerji kaynakları; kömür, petrol,

doğal gaz, nükleer enerji gibi yenilenemeyen ve doğada belli yerlerde belli oranlarda bulunan kaynaklardır. Bu yakıtlar, günümüzden milyonlarca yıl önce yaşamış küçük organizmaların üzerinde etkili olan yerküre basıncı ve bakterilerin faaliyetleri sayesinde oluşmuştur (TÜBİTAK, 2015: 54). Fosil olmayan kaynaklar ise güneş, su, rüzgâr, dalga, jeotermal enerjisi ve biyokütle gibi doğada daima varlığını sürdüren ve tekrar kullanılabilen kaynaklardır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan enerji kaynağı ise fosil enerji kaynaklarıdır. Ancak fosil enerji kaynakları, dünya üzerinde eşit dağılmamıştır. Petrol rezervlerinin büyük bir kısmı Orta Doğu ve Afrika'da; doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmı Rusya ve Orta Asya'da bulunmaktadır. Kömür rezervleri, petrol ve doğalgaz rezervlerine kıyasla dünya üzerinde görece eşit dağılmış olmasına rağmen büyük bir kısmı ABD'de, Rusya'da ve Çin'de yer almaktadır. Fosil enerji kaynaklarının dünya üzerinde adil olmayan dağılımından dolayı, rezervlerin aranması, üretilmesi, tüketiciye ulaştırılması sürecinin gereksinim duyduğu trilyonlarca dolarlık yatırımlar ve benzeri sorunlar ortaya çıkmaktadır (Pamir: 61).

Çin için enerji, insan medeniyetinin ilerleyişinin temel materyali ve modern toplumun gelişiminin vazgeçilmez koşulu anlamına gelmektedir. İnşacı yaklaşımın üzerinde durduğu gibi Çin için enerji, enerjiye attığı anlam nedeniyle önemlidir. Çin'e göre enerji, Çin'in modernleşmesi ve halkın refahının ilerlemesi adına önemli bir stratejik meseledir. (The Information Office of the State Council, 2012: 2) Çin'in enerji geçmişine göz atıldığında; ülkenin günümüzde olduğu gibi enerji ithal eden değil, enerji ihraç eden bir ülke olduğu dikkat çekmektedir. Çin; 1980'li yıllarda ABD, SSCB ve Suudi Arabistan'dan sonra dünyadaki dördüncü büyük enerji üreticisi konumundaydı (Smil and Knowland, 1980: 146) ve 1993 yılına kadar Çin, çeşitli ülkelere petrol ihraç etmekteydi (Sevim, 2015: 194). Günümüzde ise Çin, dünyanın en büyük ham petrol ithalatçısıdır. Japonya'dan sonra ise Çin, dünyanın ikinci en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatçısıdır (International Gas Union, 2018: 12). Bir diğer ifadeyle Çin, enerji rezervlerine sahiptir ancak bilinen mevcut rezervleri Çin'in enerji ihtiyacını karşılamasında ve ekonomik büyümesini devam ettirmesinde yetersiz kalmaktadır. Ekonomideki büyümenin devam etmesi için enerji, enerji ithalatının sağlanabilmesi için de güçlü bir ekonomi gerekmektedir. Bundan dolayı, Çin için enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik arasında tıpkı Liberal kuramın vurguladığı gibi sıkı bir ilişki vardır. Özellikle 21. yüzyılda, ekonomi ve enerji arasındaki bağ daha da belirginleşmiştir. Enerji, ekonominin devamlılığını; ekonomik güç ise enerjinin devamlılığını sağlamaktadır. Dünyanın fabrikası

sıfatına layık görülen Çin için ekonomik güç, önem arz eden bir konudur. Çin'in ekonomideki en büyük ihtiyacı ise enerji ve bu enerjinin güvenli teminidir (Deniz, 2014: 202). 2009 yılından beri dünyanın en büyük enerji tüketicisi Çin, 2018 yılında dünyada tüketilen enerjinin %24'ünü tüketmiş (BP, 2019: 1) ve yine aynı yıl içerisinde toplam tükettiği enerjinin %55,5'ini ithal etmiştir (BP, 2019: 28-47).

Grafik 2.1. Çin'in Doğalgaz İthal Ettiği Ülkeler

Kaynak: (BP, 2018: 34)

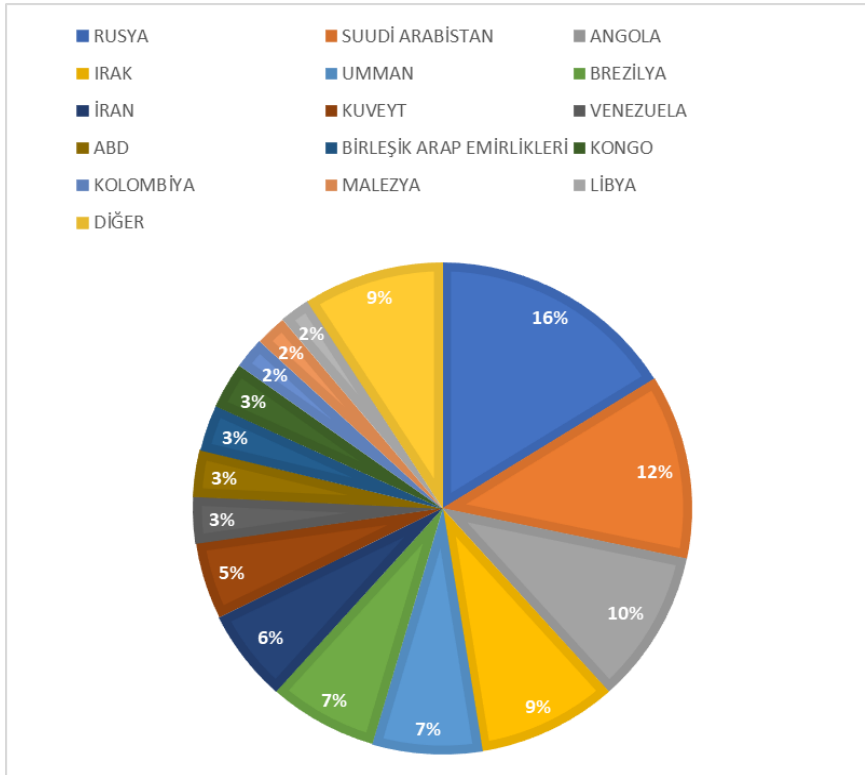
Çin, 2018 yılı itibariyle %7,4'lük oranla dünyanın en çok doğal gaz tüketen üçüncü ülkesiyken⁸; dünya genelinde doğal gaz üretiminin sadece %4,2'sini gerçekleştirmektedir (BP, 2019: 33-34). Çin giderek tükettiği doğalgazın daha fazlasını ithal etmek zorunda kalmaktadır. Örneğin; Çin, 2010 yılında tükettiği doğalgazın yaklaşık %89'unu kendi üretmiş ve sadece yaklaşık %11'ini ithal etmek zorunda kalmışken 2017 yılı sonu itibariyle ise doğalgazın yaklaşık %39'unu kendi üretmiş ve %61'ini ithal etmiştir. Çin, doğalgazı karadan boru hatlarıyla gaz halinde ve deniz taşımacılığı ile sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) olarak ithal etmektedir. Grafik 2.1'de gösterildiği üzere, Çin'in doğalgaz ithal ettiği ülkelerin başında Türkmenistan (boru hattı), Avustralya (LNG), Katar (LNG), Malezya (LNG) ve Endonezya

⁸ %21,2 ile ABD birinci ve %11,8 ile Rusya ikinci sırada yer almaktadır.

(LNG) gelmektedir. 2017 yılında, Çin, ithal ettiği doğalgazın yaklaşık %43'ünü boru hatlarıyla ve yaklaşık %57'sini LNG olarak almıştır. (BP, 2018: 34)

Doğalgazın sıvılaştırılarak deniz yoluyla taşınmasında olumlu ve olumsuz bazı yanlar bulunmaktadır. LNG ile taşıma için uzun vadeli planlamaların ve anlaşmaların yapılmasına gerek yoktur, kısa vadeli sözleşmelerin yapılması yeterlidir. Ayrıca LNG taşımacılığı deniz yoluyla olduğundan dolayı, boru hattı döşeme maliyeti yoktur ve LNG tankerleri boru hatları kadar saldırılara açık değildir. Ancak doğalgazın deniz yoluyla taşınması, petrolün deniz yoluyla taşınmasına kıyasla 7 kat daha maliyetlidir (Sevim, 2012: 4387). Ayrıca deniz yolunda dar boğaz ve kanallardan geçilmesi, deniz trafiğinin yoğunluğu, deniz haydutları riski ve deniz kazalarının olma ihtimali gibi nedenlerden dolayı deniz yolu taşımacılığı; boru hatları kadar olmasa da güvenlik riski taşımaktadır. Bu nedenle Çin, deniz yollarına bağımlılığı azaltarak ithal ettiği doğalgazı daha yoğunlukla boru hatlarıyla alma ve ayrıca doğalgaz tüketimini petrole göre daha düşük tutma eğilimindedir.

Grafik 2.2. Çin'in Petrol İthal Ettiği Ülkeler

Kaynak: (Workman, 2019b)

2018 yılında Çin, dünyadaki petrol tüketiminde %13,5'lik payla ikinci ülkeyken⁹; dünya genelinde üretilen petrolün sadece %4,2'sini üretmektedir (BP, 2019: 17-20). 2017 verilerine göre Çin, günde 12,79 milyon varil petrol tüketerek dünyanın en çok petrol tüketen ikinci ülkesidir ve günde 4,78 milyon varillik petrol üretimiyle dünyanın en çok petrol üreten beşinci ülkesidir. Petrol üretimi azalan Çin, tükettiği petrolün giderek daha fazla kısmını ithal etmek zorunda kalmaktadır. Örneğin; 2010 yılı verilerine göre Çin, tükettiği petrolün yaklaşık %31'ini üretirken bu oran 2017 yılında %24'e düşmüştür. Benzer bir şekilde Çin, 2010 yılında tükettiği petrolün yaklaşık %69'unu ithal ederken; 2017 yılında ise yaklaşık %76'sını ithal etmek zorunda kalmıştır. (BP, 2018: 17) Grafik 2.2'de gösterildiği üzere, Çin'in petrol ithal ettiği ülkelerin başında; Rusya, Suudi Arabistan, Angola, Irak ve Umman gelmektedir. Çin, petrolü Rusya'dan ve Kazakistan'dan boru hattıyla; diğer ülkelerden ise tankerler vasıtasıyla deniz yoluyla ithal etmektedir.

Çin, petrol ve doğal gaz rezervlerinin tersine, kömür rezervlerinde daha iyi bir görünüme sahiptir. Rezerv miktarı açısından dünyanın üçüncü büyük kömür rezervine sahip olan Çin, dünya genelinde kömür üretiminde birinci sırada yer almaktadır (Özgen, 2017). Şansi, Şensi, İç Moğolistan ve Ningsia Hui bölgelerinde Çin'in kömür madenleri bulunmaktadır (Qingyi, 2015: 1). 2019 yılı verilerine göre Çin, dünyadaki kömür rezervlerinin %13,2'sine ev sahipliği yapmaktadır. 2018 yılı içerisinde ise Çin'in yıllık kömür üretimi %46,7 iken, tüketimi %50,5'tir. (BP, 2019: 45-47) Buradan anlaşılabacağı üzere Çin, zengin kömür rezervlerine sahip olsa da kömür ithal etmek zorunda kalmaktadır. Dünyanın en büyük kömür üreticisi ve tüketicisi olan Çin, toplam birincil enerji üretiminin %58'ini kömürden karşılamaktadır. Çin, ihtiyacı olan enerjinin geri kalanını yoğunluklu olarak petrolden (%20) ve doğalgazdan (%7,4) karşılar; diğer enerji kaynaklarının payı ise yaklaşık %15 civarındadır. (BP, 2019: 2) Çin'in öz kaynağı olan kömürü bu denli üretmesinin ve tüketmesinin sebebinin, doğalgaz ve petrol tüketiminin ve dolayısıyla ithalat oranının artmasını önlemeye çalışmak olduğu söylenebilir.

Çin için enerji güvenliği, ulusal güvenliğin en yaşamsal gerekliliklerinden biri haline gelmiştir (Karadeniz, 2009: 172). Çin'in enerjiyi ulusal güvenliğini korumak için kullanması, Realizmin de enerji güvenliğinde değiştiği noktalardan biridir. Çin'in enerji güvenliğinin iki

⁹ %20,5 ile ABD birinci sırada yer almaktadır.

boyutu mevcuttur. İlk boyutu; enerjiyi kesintisiz, istikrarlı ve uygun maliyete temin etmektir. Bu boyut Çin'in dış politikasını şekillendirmektedir. İkinci boyutu ise enerji verimliliğinin ve tasarrufunun sağlanması, fosil enerji kaynaklarına bağımlılığın azaltılması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. Bu boyut ise Çin'in iç politikasını şekillendirmektedir. Her yıl Çin Hükümeti tarafından siyaset, ekonomi, ticaret ve enerji gibi konularda bilgi ve istatistik vermek için yayımlanan Beyaz Kitap'ta Çin'in enerji güvenliği politikasının temel içeriği “yerel kaynakları korumaya öncelik vermek, yerel kaynaklara güvenmek, kalkınmaya teşvik etmek, çevreyi korumak, teknolojik ve bilimsel yenileşmeye (inovasyon) teşvik etmek, reformu derinleştirmek, uluslararası iş birliğini geliştirmek ve halkın refah seviyesini yükseltmek” olarak ifade edilmektedir (The Information Office of the State Council , 2012: 7). Beyaz kitapta ifade edilen enerji güvenliği tanımı, Çin'in ülke içindeki enerji politikasıyla ilgilidir. Ancak bu çalışmada, Çin'in ülke dışındaki enerji güvenliği politikalarına yönelik önceliklerine değinilmektedir.

Harita 2.1. Malakka Boğazı'nın Konumu

Kaynak: (Puigrefagut, 2018)

Çin'in enerji güvenliğindeki önceliklerinden biri, enerji güzergâhının güvenliğidir. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerle enerji alımı üzerine anlaşmaya vardıktan sonra enerjinin hedef ülkeye taşınması süreci başlamaktadır. Bu süreç, enerji güvenliği açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun farkında olan Çin, enerjinin güvenli olarak taşınması konusuna titizlikle yaklaşmakta ve gerekeni yapmak için çabalamaktadır. Çin, petrol ithalatının yaklaşık %40'ını ve doğalgaz ithalatının yaklaşık %55'sini deniz güzergâhından taşımaktadır.

(Shambaugh, 2016: 313, Shell, 2019: 19, BP, 2019: 29). Çin'in Orta Doğu ve Afrika'daki ülkelerden ithal ettiği enerji kaynakları diğer bir deyişle Çin'in enerji ithalatının %80'i Malakka Boğazı'ndan geçmektedir (Durmuş, 2015: 8-9). Harita 2.1'de gösterildiği gibi Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ve Pasifik Okyanusu'nu birbirine bağlamakta ve Malay Yarımadası, Batı Malezya ve Endonezya'nın Sumatra Adası'nın olduğu yerde konumlanmaktadır. Malakka Boğazı hem ekonomik hem de stratejik olarak dünyadaki en önemli nakliye su yollarından biridir. Bu Boğaz; Hint ve Pasifik Okyanusu arasında Orta Doğu, Çin, Japonya ve Güney Kore gibi büyük ekonomileri birbirine bağlayan en kısa nakliye yoludur. (Qu ve Meng, 2012: 258). Boğaz, Hürmüz Boğazı'ndan sonra dünyanın en işlek ikinci boğazıdır (Hirst, 2017). Malakka Boğazı'ndan her yıl yaklaşık 100.000 gemi geçmektedir. Bu ise dünya ticaretindeki malların dörtte birinin Malakka Boğazı'ndan geçtiğini göstermektedir. (Calamur, 2017) Deniz yolu nakliyatında Malakka Boğazı, Çin için önemli bir yere sahiptir.

Harita 2.2. Çin'in Malakka Boğazı Üzerinden Takip Ettiği Güzergâh

Kaynak: (Macro Viewpoints, 2019)

Harita 2.2'de gösterildiği üzere, Orta Doğu ve Afrika'dan gelen enerji kaynaklarını taşıyan gemiler Malakka Boğazı'nı kullanarak Çin'e ulaşmaktadır. Çin için ucuz Çin mallarının dünyaya ihracatında ve bu malların üretilmesi için ihtiyaç duyulan kesintisiz enerjinin ithalatı açısından çok önemli bir jeostratejik konumu olan Malakka Boğazı'nın kontrolü ise ABD'nin elindedir. Çin'in enerjiyi sorunsuz taşımasının önündeki en büyük engel, Basra Körfezi'nden Tayvan Boğazı'na kadar olan bölgeyi kontrol eden ABD donanma gücüdür.

Dolayısıyla Tayvan konusunda oluşabilecek en ufak Çin – ABD gerginliğinde ABD’nin, Çin’e olan enerji akışını kesebilecek olması, Çin’i enerji güvenliği konusunda tedirginliğe itmektedir (Karadeniz, 2009: 177). Bu nedenledir ki Çinli analistler, ABD’yi Çin’in enerji güvenliğinde en büyük tehdit olarak görmektedir (Downs, 2000: 44). Deniz güzergâhından enerji ithalatı konusunda endişelere sahip olan Çinli liderler, enerji güzergâhını çeşitlendirme arzusu içindedir. Çin, enerji ithalatında genel olarak deniz yollarına olan ve özelinde Malakka Boğazı’na olan bağımlılığı azaltmak istemektedir. Buna yönelik olarak Çin’in geliştirdiği politikalar ise bu çalışmanın ana odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Çin’in enerji güvenliğindeki bir diğer önceliği ise enerji arzını çeşitlendirmektir. Realist kuramın üzerinde durduğu gibi Çin, enerjinin devlet için bir güç kaynağı olduğunun farkındadır ve bu yüzden enerji arzını çeşitlendirerek tek bir yere bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Enerji güzergâhının güvenliği kadar enerji arzının çeşitli olması da enerji güvenliğinde önemli bir konudur. Çin, enerji ithalatında birden fazla ülkeyle anlaşırca; bu durum Çin’in birkaç ülkeye olan enerji bağımlılığını kırmasına yardımcı olabilir. Bu, Çin’in enerji arzını çeşitlendirmeyi istemesinin ardında yatan sebeptir. Çin, enerji petrol ithalatının büyük bir kısmını Orta Doğu ülkelerinden yapmaktadır. Ancak 11 Eylül saldırısı, Arap Baharı ve bölgede artan ABD etkisinden dolayı Orta Doğu Bölgesi Çin’in enerji güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Çin, Malakka Boğazı’ndan sonra, bu sefer Orta Doğu’da ABD ile yeniden karşı karşıya gelmektedir. Bu durum sebebiyle Çin, Orta Doğu’dan ithal ettiği enerjiye karşı alternatif olabilecek enerji arz ülkeleri aramaya başlamıştır. Çin’in bu arayışı Afrika’da, Latin Amerika’da ve yakın çevresinde enerji ilişkilerini geliştirmesine yol açmıştır. Bu çalışmada kapsamında ise Çin’in enerji arz çeşitliliğini geliştirmeye yönelik politikalarına Kazakistan, Myanmar ve Pakistan özelinde odaklanılmaktadır.

Sonuç olarak, Çin’in enerji tüketimi her geçen yıl giderek artmaktadır. Dünya genelinde enerji tüketiminde Çin, birinci sırada yer almaktadır. Çin’in enerji tüketimindeki bu artışın sebebi, ekonomisinin büyümesidir. Ulusal güvenliğini sağlamak için ekonomisindeki büyümeyi sürdürmek isteyen Çin, bu nedenle enerji güvenliği politikalarına önem vermektedir. Çin’in enerji güvenliğine yöneliminin nedeninin ekonomik sebeplere dayanması Liberalizmin enerji güvenliği yaklaşımını destekler niteliktedir. Enerji güvenliği politikasında Çin, enerji güzergâhı güvenliğine ve enerji arz çeşitliliğine önem vermektedir. Çin’in enerji güzergâh ve arz

çeşitliliğine atfettiği bu önem, Realist kuramın enerji güvenliğine yönelik yaklaşımı ile örtüşmektedir. Enerji güzergâhı güvenliğini sağlamak isteyen Çin, deniz güzergâhına ve Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalar izlemektedir. Çin, bir diğer önceliği olan enerji arzını çeşitlendirmek için ise Orta Doğu'dan ziyade farklı bölgelerdeki ülkelerle işbirliği kurmaya yönelmektedir. Bu çerçevede Çin'in enerji güzergâh ve arz çeşitliliğine yönelik izlediği enerji güvenliği politikaları; çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Kazakistan, Myanmar ve Pakistan üzerinden incelenmektedir.

3.BÖLÜM

3.ÇİN'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA KAZAKİSTAN'IN YERİ

Asya'nın bir ucunda yer alan, enerji kaynakları açısından sıkıntıları olan ama ekonomik büyümesi ile kendinden söz ettiren Çin; içinde bulunduğu koşullara göre enerji güvenliği politikalarını belirlemeye çalışmaktadır. Bu durum, enerji güvenliği tanımının devletten devlete ve durumdan duruma değişiklik gösterdiğini savunan İnşacı yaklaşımı destekler niteliktedir. Çin kendi enerji güvenliği tanımına en uygun olan devletler ile ilişki kurmaya yönelmekte ve Kazakistan da, sahip olduğu enerji kaynakları ve jeostratejik konumu dolayısıyla, bu devletlerarasında yer almaktadır. Bu bölümde, Kazakistan ve Çin arasındaki enerji ilişkisi ve bu ilişkinin Çin'in enerji güvenliğine katkısı üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Kazakistan'a ilişkin genel bilgiler verilmektedir. Ardından Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliğindeki yeri belirlenmektedir. Sonrasında, Çin'in Kazakistan ile enerji ilişkisini nasıl kurduğu incelenmektedir. Son olarak ise Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliğine katkısı ele alınmaktadır.

Harita 3.3. Kazakistan'ın Jeopolitik Konumu

Kaynak: (İnal, 2017: 1)

3.1. Kazakistan ile İlgili Genel Bilgiler

Başkenti Nursultan olan Kazakistan, sahip olduğu 2,7 milyon kilometrekare yüzölçümüyle dünyanın dokuzuncu en büyük yüzölçümüne sahip ülkesidir. Ancak ülkenin nüfusu, sahip olduğu büyük yüzölçümüne kıyasla aynı derecede büyük değildir. 2017 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Kazakistan'ın nüfusu 18,04 milyondur (The World Bank Data, 2019c). Harita 3.3'te görüldüğü üzere Orta Asya Bölgesi'nde yer alan Kazakistan; Rusya, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Çin ile kara sınırına sahiptir.

SSCB'nin egemenliği altındayken sosyalizm ile yönetilen Kazak halkı bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sosyalizmi terk etmiştir. Kazakistan Anayasası'nda ülkenin idari yönetim şekli; başkanlık sistemiyle yönetilen, üniter, laik, demokrat ve sosyal hukuk devleti olarak belirtilmektedir. Yürütmenin başı ise cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanlığı süresinin beş yıl ve cumhurbaşkanının en fazla iki dönem seçilebilir olmasına rağmen sadece Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e ömür boyu seçilebilme hakkı tanınmıştır. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011)

Arkeolojik verilere göre Kazakistan'da insanoğlunun varlığı, 1 – 1,5 milyon yıl öncesine kadar gitmektedir. 6. yüzyıla kadar hiçbir egemenliğin altında olmayan Kazak toprakları, bu tarihten sonra Göktürk Hanlığının egemenliği altına girmiştir. 13. yüzyılda ise Göktürk Hanlığının egemenliğinden çıkmış ve bölgede güç sahibi olan Moğol İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. Moğol İmparatorluğu'nun çökmesiyle ise bölgede Kazak Hanlığı kurulmuştur. (Kara ve Yeşilot, 2011: 23-26) 1552 senesinde Rus Çarlığı, Kazan'ı istila etmiş ve bu tarihten hemen sonra Kazak bozkırlarına akın ederek sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştır. Kazak halkının, 1916 yılına kadar Rus Çarlığı sömürgeciliğine karşı vermiş olduğu milli mücadeleye rağmen; Kazakistan toprakları tamamen istila edilmiştir. Rus Çarlığının devrilmesinden sonra ise SSCB, 1917 senesinde Kazakistan'ı ele geçirmiştir. (Boranbayeva, 2004: 21). Lenin tarafından başlatılan ve Stalin döneminde de sürdürülen 'böl ve yönet' politikasının bir sonucu olarak, Türk toplumlarının farklı cumhuriyetlere ayrılması 1924 yılının sonunda tamamlanmış ve beş farklı Orta Asya Sosyalist Cumhuriyeti (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) kurulmuştur (Karadeniz, 2009: 71-72). SSCB

yönetimi altında oldukları süre zarfında bu cumhuriyetlerin her biri, farklı alanlarda uzmanlaştırılmıştır. SSCB döneminde uygulanan ekonomik planlar çerçevesinde Kazakistan, önemli bir tarım ülkesi durumuna getirilmiştir. Tek bir ekonomik sektörde uzmanlaşma esasına dayanan bu uygulamaların sonucunda, topraklarında zengin petrol yatakları bulunan ülke, büyük bir petrol ürünleri ihracatçısı olamamıştır. Kazakistan'ın SSCB zamanında sahip olduğu sanayisi, daha çok yer altı kaynaklarının çıkarılması üzerine inşa edilmiştir. Bu yüzden ülkede tarımdan sonra gelen uzmanlık kolunun madencilik olduğu görülür. Bütün bunların yanında Kazakistan, SSCB'nin son zamanlarında SSCB'den sonra en büyük ikinci petrol üreticisi durumuna gelmiştir. Petrol üretimdeki artışın ana sebebi; ülkede karada bulunan petrol yataklarının Azerbaycan'ınkilere göre daha geç keşfedilmesi ve SSCB'nin yeni yatırımları bu bölgelere yapmış olmasıdır. (Özdemir, 2007: 16-17) 1985 yılında Gorbaçov tarafından gerçekleştirilen Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glastnost (Şeffaflık) uygulamaları, beraberinde SSCB'nin dağılma sürecine girmesinin önünü açmıştır. Uzun yıllar SSCB egemenliği altında kalan Kazakistan, 16 Aralık 1991'de SSCB'den bağımsızlığını kazanmıştır ve dünya sahnesinde bir ulus devlet olarak yerini almıştır.

16 Aralık 1991'de Kazakistan'ın bağımsız olmasının hemen ardından Çin, 3 Ocak 1992'de Kazakistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Kazakistan'ın tanınmasının ardından ise Şubat 1992'de Çin, Almatı'da büyükelçiliğini; Kazakistan da Aralık 1992'de Pekin'de büyükelçiliğini açmıştır. Ekim 1993'te dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, Çin'e ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. (Mustanov, 2005: 49-51) Bu buluşmada Kazakistan ve Çin arasında, dostluk ilişkileri temelini içeren ortak bir deklarasyon imzalanmıştır (Shalkeieva, 2009: 11). Deklarasyonda, Kazakistan ve Çin'in ticari ve ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine özel önem verildiğine ve her iki ülke ekonomisinin birbirini tamamladığına işaret edilmiştir (Mustanov, 2005: 51). Bu tarihten sonra Kazakistan ve Çin arasındaki diplomatik ziyaretler, sürekli olarak gerçekleşmeye devam etmiştir. Bu ziyaretler sonrasında ekonomi, ticaret, siyaset, kültür ve güvenlik alanında işbirliği gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye de devam edilmektedir. İki ülke arasındaki en önemli işbirliği alanlarından birini ise enerji sektörü oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikaları diğer devletlerle kurduğu ikili ilişkiler üzerinden incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, ele alınan ülkelerden biri de Kazakistan'dır. Bir sonraki başlıkta ise Çin'in Kazakistan ile kurduğu

enerji ilişkisine ve kurulan bu ilişkinin Çin'i enerji güvenliğine katkısına geçmeden önce, Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliğinde neden önemli olduğu ele alınmaktadır.

3.2. Çin'in Enerji Güvenliğinde Kazakistan'ın Önemi

Enerji alanında yaptığı çalışmalarla bilinen Daniel Yergin'in belirttiği gibi; karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı bir dünyada enerji güvenliği, ülkelerin birbirleri ile olan ilişkileriyle doğrudan ilintilidir (AZ Quotes, T.Y.). Bu durumun son derece farkında olan Çin, enerji güvenliği için önemli bir devlet olan Kazakistan ile ikili ilişkilerine önem vermektedir. Kazakistan, Çin'in enerji güvenliğinde üç sebepten dolayı önemli bir yere sahiptir. Bunlardan ilki, Kazakistan'ın Çin'e alternatif bir enerji güzergâhı sunmasıdır. İkincisi, Kazakistan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Üçüncüsü ise Kazakistan'ın Çin'in LNG ithalatını azaltmasını sağlamasıdır.

Çin'in enerji güvenliği için Kazakistan'ın önemli bir ülke olmasının ilk sebebi, Çin'in Kazakistan üzerinden planladığı enerji güzergâhlarıdır. İkinci bölümde bahsedildiği üzere, Çin'in enerji taşımacılığının %80'i Malakka Boğazı üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak, Çin'in ithal ettiği enerjinin Güney Çin Denizi'ne girişi için kullanmak zorunda olduğu Malakka Boğazı'nda ABD'nin hâkimiyeti söz konusudur. Bu yüzden Çin, enerji ithalatında Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını boru hatları, demiryolları, otoyollar gibi kara yolu ve farklı deniz yolu güzergâhları ile azaltmak istemektedir. Malakka Boğazı'na bağımlılığını azaltmak için alternatif çözümler arayan Çin'in bu tutumu, bağımlılığı azaltmak için farklı devletler ile enerji ilişkisi geliştirilmesi gerektiğini savunan Realist kuramı destekler niteliktedir. Kazakistan, sahip olduğu jeopolitik konumuyla Çin'in enerji güvenliği içinde enerji güzergâhı açısından öne çıkmaktadır. Harita 3.4'te görüldüğü üzere Kazakistan, Asya'da merkezi bir yerde konumlanmaktadır. Kazakistan'ın bu jeopolitik konumu, ona transit ülke olma özelliği kazandırmaktadır. Aynı zamanda Kazakistan; Avrupa ile Asya'yı, Rusya ile Orta Asya'yı birleştirmekte ve batı ve doğu, kuzey ve güney arasında köprü olmaktadır (Shalkeieva, 2009: 5). Bu sayede Çin, Kazakistan'dan ve başka ülkelerden ithal ettiği enerjiyi karadan taşıyabileceği, Malakka Boğazı'na alternatif bir güzergâh oluşturmaktadır. Yine Harita 3.4'te Çin'in Kazakistan'dan ve Malakka Boğazı'ndan izlediği güzergâh arasındaki fark net olarak görünmektedir. Hiç şüphesiz Çin, ortak kara sınırına sahip olduğu Kazakistan'dan enerjiyi

ülkesine daha kolay taşımaktadır. Ayrıca Çin, Kazakistan üzerinden oluşturduğu enerji taşıma güzergâhını sadece Kazakistan'a yönelik değil; enerji ithal ettiği diğer ülkelere yönelik de kullanmaktadır. Bu duruma örnek olarak verilebilecek ülkelerden birisi İran'dır. Çin, Kazakistan üzerinden en büyük enerji ortaklarından olan İran ile boru hattı aracılığıyla enerji kaynaklarını karadan taşıma imkânına sahip olabilir. Kazakistan'ın, jeopolitik konumu sayesinde, Çin'in enerji ithalatında güzergâh alternatifleri sağlamasına verilebilecek bir başka örnek ise Orta Asya ülkelerinden olan Türkmenistan ve Özbekistan'dır. Çin, Kazakistan üzerinden Türkmenistan ve Özbekistan'dan doğalgazı ülkesine boru hattıyla taşımaktadır. Dolayısıyla Kazakistan sayesinde enerji kaynaklarını karadan taşıma seçeneğine sahip olan Çin, Malakka Boğazı'na olan bağımlılığından, diğer bir deyişle ABD tehdidinden uzaklaşmaktadır. Orta Doğu'dan yapılacak enerji ithalatında; neredeyse tüm taşıma yollarının ABD kontrolünde olduğunu dikkate alan Çin, özellikle coğrafi olarak kendine daha yakın konumdaki Orta Asya'dan yapılacak enerji taşımacılığında, güzergâhların kontrolü açısından kendini daha emniyette hissetmektedir (Uyanık, 2012: 54).

Harita 3.4. Kazakistan ve Malakka Boğazı'nın Jeopolitik Konumu

Kaynak: (Geology.com, 2008)

Kazakistan'ın jeopolitik konumu ile ilgili olarak; Kazakistan'ın güvenli bir ülke olması, enerji taşımacılığını olumlu etkileyen bir diğer faktördür. Kazakistan'ın güvenli bir ülke olması ile kastedilen istikrarlı bir yönetime sahip olması ve diğer enerji sahibi ülkelere göre görece daha az terör tehdidi altında olmasıdır. Bir ülkenin güvenli olması, enerji rezervlerinin istikrarlı üretimi ve enerji arzının güvenli sağlanabilmesi açısından önemlidir. Çin'in enerji ithal ettiği ve enerji taşıma güzergâhında olan Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelerde meydana gelebilecek herhangi bir istikrarsızlık, Çin'in enerji güvenliği için bir tehdittir (Myradov, 2017: 91). Çünkü Çin, enerji ithalatının büyük bir kısmını bu bölgelerden gerçekleştirmekte olup meydana gelebilecek bir istikrarsızlık hem enerji kaynağının hem de enerji taşımacılığının güvenliğini etkileme ihtimaline sahiptir. Çin'in bu konudaki hassasiyetinin sebebi, 2000'li yılların başından itibaren Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerdir. Enerji ihtiyacının %60'ını Orta Doğu ülkelerinden sağlayan Çin'in (Mustanov, 2005: 59), 11 Eylül saldırısı ve Arap Baharı olaylarından sonra Orta Doğu'ya karşı güvensizliği artmıştır. Bu yüzden Çin, Kazakistan'dan ve Kazakistan üzerinden yapacağı enerji ithalatını tehdit potansiyeli olmadan gerçekleştirme imkânına önem atfetmektedir. Tehdit potansiyeli her zaman vardır ama Kazakistan üzerinden takip edilen güzergâhta bu potansiyelin daha az olduğunu söylemek mümkündür.

Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliği için önemli olmasının sebeplerinden ikincisi, Kazakistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Kazakistan, önemli miktarda enerji rezervini topraklarında barındırmaktadır. 2018 yılı sonu itibariyle Kazakistan, dünya genelinde kömür rezervlerinde onuncu (%2,4); petrol rezervlerinde on ikinci (%1,7) ve doğalgaz rezervlerinde yirmi altıncı (%0,5) sırada yer almaktadır (BP, 2019: 14-42). Ayrıca Kazakistan, uranyum rezervleri açısından dünyada birinci sırada gelmektedir. 2017 yılı verilerine göre, Kazakistan dünya üzerindeki uranyum rezervlerinin %39'una ev sahipliği yapmaktadır. (World Nuclear Association, 2019) Kazakistan'ın sahip olduğu enerji rezervleri ise kendi içinde yaklaşık olarak %45 kömür; %29 uranyum; %14 petrol ve %10 doğalgaz olarak dağılmaktadır (Interfax Energy, T.Y.: 5). Kazakistan'da, 172 petrol ve 42 doğalgaz yatağı bulunmaktadır (İsmayılov ve Budak, 2015: 2). Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz yatakları içerisinde en verimli olanları, ülkenin batısındaki kara sınırları içinde ve Hazar Denizi'nde yer almaktadır (Akkaya, 2018: 43).

Ülke içi enerji üretim ve tüketim verileri açısından bakıldığında Kazakistan'ın, görece yüksek bir enerji ihraç kapasitesine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kazakistan, ürettiği petrolün sadece %16'sını tüketmekte ve geriye kalan %84'ünü ihraç etme kapasitesine sahiptir. Ayrıca ülke, ürettiği doğalgazın %40'ını tüketmekte ve geri kalan %60'ını ihraç etme kapasitesine sahiptir. (BP, 2018: 16-29) Sahip olduğu enerji ihraç kapasitesiyle Kazakistan hem Avrupa'da hem de Asya'da birçok ülkeye enerji ihraç etmektedir. Tablo 3.3'te gösterildiği üzere, Kazakistan'ın petrol ihraç ettiği ülkeler arasında yoğunluklu olarak Avrupa ülkeleri yer almaktadır. Buna rağmen Çin, Kazakistan'ın petrol ihracatında ikinci sırada yer almayı başarmıştır. Bunun yanı sıra, Tablo 3.4'te verilen Kazakistan'ın doğalgaz ihraç oranlarında yine Avrupa ülkeleri başta gelmektedir. Buna rağmen Kazakistan'ın doğalgaz ihraç ettiği ülkeler arasında Çin ilk beşe girmiştir. Bu bilgilerden anlaşılabacağı üzere Çin, Kazakistan'ın yakın çevresinde gerçekleştirdiği enerji ticaretinde ilk sırada gelmektedir. Enerji ihracatının büyük çoğunluğunu Avrupa'ya yapan Kazakistan için Çin, Kazakistan'ın enerji çeşitliliğini arttıran bir Asya ülkesidir. Aynı şekilde, enerji ithalatının büyük bir çoğunluğunu Orta Doğu'dan karşılayan Çin için Kazakistan, enerji arzını çeşitlendiren bir Asya ülkesidir.

Tablo 3.3. Kazakistan'ın Petrol İhraç Ettiği Ülkelerin Yüzdesi

ÜLKELER	İHRACAT YÜZDELERİ
İtalya	%19
Çin	%10
Hollanda	%10
Rusya	%8,5
Fransa	%6,3

Kaynak: (Trading Economics, 2019a)

Tablo 3.4. Kazakistan’ın Doğalgaz İhraç Ettiği Ülkelerin Yüzdesi

ÜLKELER	İHRACAT YÜZDELERİ
Fransa	%13
Almanya	%12
İspanya	%6
Romanya	%5
Çin	%4

Kaynak: (Energy Information Administration, 2019)

Çin ve Kazakistan arasında gerçekleşen enerji ticareti, Çin’in enerji güvenliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Çin’in Kazakistan’dan ithal ettiği enerji, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında ciddi bir seviyede değildir. 2017 yılında Çin’in toplam petrol ithalatının Kazakistan’ın payı sadece %3,4’lük bir kısma denk gelmektedir (KCP, 2019b, BP, 2018: 25). Bu oran, Çin’in aynı yıl petrol ithal ettiği; Rusya (%15), Suudi Arabistan (%12), Angola (%10) gibi diğer ülkelerle kıyaslanınca, Kazakistan’ın ne kadar az bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Kazak Hükümeti tarafından 2017 yılında yayımlanan Enerji Raporu’nda da “şu anda, Kazakistan Çin’e büyük miktarda ham petrol ihraç etmemektedir” (Kazenergy, 2017: 58) açıklamasıyla bu durumun altını çizmektedir. Çin’in enerji ithalatında Kazakistan’ın payının düşük olması durumu sadece petrol için değil, doğalgaz için de geçerlidir. 2018 yılı verilerine göre Çin’in doğalgaz ithalatında Kazakistan’ın payı, sadece %4,1’dir (Xin, 2017, BP, 2019: 40-41). Bu pay, Türkmenistan (%35), Avustralya (%25) ve Katar (%11) gibi ihracatçıların payları ile karşılaştırılınca oldukça düşük kalmaktadır. Ancak Çin, jeopolitik konumu göz önüne alındığında Kazakistan’dan gerçekleştirdiği enerji ithalatını artırmak istemektedir. Çünkü enerjinin Kazakistan’dan boru hatlarıyla taşınması, Çin’in deniz güzergâhına ve LNG’ye olan bağımlılığını azaltmaktadır.

Çin’in Kazakistan’dan daha fazla enerji ithal etme isteğinin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Öncelikle; Kazakistan bağımsız bir devlet olmasına rağmen, aslında hâlen

ekonomik olarak Rusya'nın etkisi altındadır. Kazakistan, petrol ihracatının yaklaşık %80'ini, Rusya'nın kontrolünde olan boru hatları ve demiryolları üzerinden gerçekleştirmektedir (Suleimen, 2014). Harita 3.5'te görüldüğü üzere, Kazakistan'ın Avrupa'ya ihracat yapabilmesi için Rusya'yı transit ülke olarak kullanması gerekmektedir. Kazakistan'ın enerji ihracatında; Rusya'ya olan bağımlılığı, Çin ile enerji ilişkisini de etkilemektedir. Çin'in Kazakistan'dan enerji ithalatının düşük olmasının bir başka sebebi ise ABD ve Avrupalı devletlerin, Çin'in Kazakistan'daki petrol ve doğalgaz alanlarına hâkim olmasını istememesidir. Kaşagan, Tengiz ve Karaçaganak gibi büyük enerji alanlarının işletimi ABD'nin ve Avrupalı devletlerin elindedir. (EIA, 2019a) Enerji güzergâhında Rusya'nın ve önemli enerji rezerv sahalarında Avrupalı devletlerin hâkimiyeti, Çin'in Kazakistan ile enerji ticaretine doğrudan yansımaktadır.

Harita 3.5. Kazakistan'ın Rusya Üzerinden Denize Çıkışı

Kaynak: (Josephs, 2017)

Çin'in enerji güvenliğinde; Kazakistan'ın önemi noktasında ele alınan son sebep ise Çin'in Kazakistan'dan ve Kazakistan üzerinden boru hatlarıyla ithal edebileceği doğalgazın, LNG ithalatına azaltıcı etki yapmasıdır. Orta Doğu ve Asya Bölgesi'nin geniş bir boru hattı ağına sahip olmaması, Çin'i doğalgaz ithalatında denizyolu taşımacılığına itmektedir. Diğer bir deyişle, Çin'in LNG'ye yönelimi mecburi bir yönelimdir. İkinci bölümde bahsedildiği üzere doğalgazın sıvılaştırarak taşınması, gaz formunda taşınmasına göre hem yedi kat maliyetlidir hem de Çin'in enerji ithalatında deniz yollarına olan bağımlılığını arttıran bir unsurdur. Bu yüzden Çin, enerji güvenliği adına LNG'ye olan bağımlılığını azaltmak istemektedir. Bu

noktada Kazakistan, önemli bir vazifeye sahiptir. Çünkü Çin, kara sınırına sahip olduğu Kazakistan üzerinden gerek Kazak gazını gerekse Kazakistan'ın jeostratejik konumu sayesinde bölgedeki diğer ülkelerin gazlarını boru hattı ile ithal edebilmektedir. 2019 yılı itibariyle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'daki doğalgazın Çin'e taşınmasında hâlihazırda transit ülke konumundadır. Ancak İran ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinden Çin'e enerji taşınmasında, Kazakistan'ın henüz bir rolü bulunmamaktadır. Fakat Kazakistan, jeostratejik konumu itibariyle, Çin'in Orta Doğu'dan ithal ettiği doğalgaz için de transit ülke olma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle ileriki yıllarda Çin'in, Orta Doğu'daki doğalgazı Kazakistan üzerinden ithal etmesi beklenebilir. LNG'ye olan bağımlılığı her geçen yıl giderek artan Çin için Kazakistan'dan boru hattıyla doğalgazı ithal etmek oldukça önemli bir alternatif anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Kazakistan, Çin'in enerji güvenliğinde; üç sebepten dolayı önemlidir. Birincisi, Kazakistan'ın Çin'in enerji güzergâhını çeşitlendirmesidir. Kazakistan'dan geçen boru hatları, Çin'in deniz yollarına ve özellikle Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmaktadır. Enerji taşımacılığının büyük bir kısmını denizden gerçekleştiren Çin, deniz güzergâhına olan bağımlılığını boru hatlarıyla azaltma konusunda isteklidir. Çin'in enerji güvenliğinde Kazakistan'ın önemli olmasının ikinci sebebi, Kazakistan; Çin'in enerji arz çeşitliliğini artırmaktadır. Birçok yer altı kaynağı açısından zengin bir ülke olan Kazakistan, özellikle petrol, doğalgaz ve uranyum rezervleri ile dikkat çekmektedir. Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan ile Çin arasındaki enerji ticareti düşük bir seviyede seyretmektedir. Bunun nedenleri arasında, Rusya'dan kaynaklı sorunlar ve Avrupa devletlerinin Kazakistan'daki önemli enerji alanlarını işletme hakkı elde etmesi yatmaktadır. Ancak Çin, Kazakistan ile arasındaki enerji ticaretini artırmak istemektedir. Çin'in enerji güvenliğinde Kazakistan'ın önemli olmasının üçüncü sebebi ise Çin'in LNG ithalatını azaltmasına yardımcı olmasıdır. Bir sonraki kısımda Çin'in, Kazakistan'ın bu üç öneminden faydalanmak adına izlediği politikalar ele alınmaktadır.

3.3. Çin'in Kazakistan'a Yönelik Enerji Politikaları

1990'ların son çeyreğine kadar enerjiye ihtiyacı olmayan Çin, Kazakistan ile enerji alanında bir ilişki kurmamıştır. Fakat bu tarihten sonra Çin'in sahip olduğu enerji kaynakları

kendine yetersiz gelmeye başlamış ve bunun üzerine 1997 yılında Çin, Kazakistan ile ilişkisine enerji boyutunu da eklemiştir. Tezin bu kısmında, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Kazakistan'a yönelik izlediği politikalar incelenmektedir. Bu kapsamda Çin'in, Kazakistan ile enerji politikalarını geliştirmek adına yürüttüğü ekonomik, ticari, örgütsel ve askeri alandaki politikaları ele alınmaktadır.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacıyla Kazakistan'a yönelik politikaları arasında ilk olarak ekonomi politikaları göze çarpmaktadır. Çin'in ekonomik gücü, diplomatik yaklaşımında ve dış ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır (Arif, 2017: 98). Liberalizmin vurguladığı gibi; ilişkilerde karşılıklı bağımlılıklar yaratmanın önemi, Çin'in Kazakistan'a yönelik ekonomi politikalarıyla kendini göstermektedir. Bu doğrultuda, Çin ve Kazakistan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ekonominin etkisi göz ardı edilmemelidir. Kazakistan, devlet yönetimini uzun bir dönem kendi eline alamamış ve bağımsızlığını daha 20. yüzyılın sonlarına doğru ilan edebilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak ülke, ekonomik açıdan kendini geliştirememiştir. Bundan dolayı, Çin ile kurduğu ekonomik bağlar Kazakistan için özel bir yere sahiptir. Dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olan Çin, Kazakistan'ın bu zaafını kendi lehine çevirmeyi bilmiştir.

1993 yılının Ekim ayında, dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Çin'e ilk resmi ziyaretinde, iki devlet arasında imzalanan deklarasyonlar ile ekonomik ilişkiler başlamıştır. Nazarbayev, Kazakistan ve Çin arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine özel önem verdiklerini belirtmiş; Kazakistan ve Çin ekonomilerinin birbirini tamamladıklarına işaret etmiştir. Taraflar; anılan ziyaret sırasında iki taraflı ekonomik iş birliğinin sanayi, tarım, biyo teknoloji, ulaştırma ve enerji gibi önemli konularda yoğunlaşması gerektiği hususunda anlaşmaya varmıştır. (Mustanov, 2005: 51) 2003 yılının Haziran ayında, dönemin Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Kazakistan ziyaretinde iki devlet arasında 2003 – 2008 dönemi için ekonomik işbirliği programı kabul edilmiştir. 2006 yılının Aralık ayında, dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in Çin ziyareti esnasında “21. Yüzyıl İşbirliği Stratejisi” ve “Kazakistan – Çin Ekonomik İşbirliği Planı” imzalanmıştır. (Peyrouse, 2008: 35) 2013 yılının Eylül ayında ise Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Kazakistan ziyaretinde İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı açıklamıştır. Açıklamanın ardından Çin, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nda yer alması için Kazakistan ile anlaşmıştır. Ayrıca Kazak tarafı, Xi

Jinping'in ziyaretinin iki ülkenin karşılıklı işbirliğine katkı sağlayacağını ve Kazakistan ve Çin arasındaki kapsamlı stratejik ortaklığını yeni bir zirveye taşıyacağını dile getirmiştir. (FMPRC, 2013) Ayrıca 2019 yılının Mart ayında Çin'de bir araya gelen Çin ve Kazakistan Dışişleri Bakanları, 2020 – 2022 için işbirliği anlaşması imzalamıştır (Astana Times, 2019). Kazakistan'ın gelişimi adına Çin, ülkeye ekonomik yatırımlarda da bulunmaktadır. Dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Aralık 2002 tarihinde Pekin'de yapılan Çin – Kazak İş Forumu'nda 223 milyon dolarlık ticaret ve 450 milyon dolarlık yatırım anlaşması imzalandığını açıklamıştır (Mustanov, 2005: 60). 2007 ve 2017 yılları arasında ise Çin, Kazakistan'a yaklaşık 14 milyar dolar yatırım yapmıştır (Kazakistan.kz, 2017). İki ülke arasındaki işbirliği anlaşmaları ve gerçekleştirilen ekonomik yatırımlar sayesinde Çin'in, Kazakistan'ın geleneksel ekonomik partneri olan Rusya'nın yerine geçtiği iddia edilmektedir (Myradov, 2012:101).

Kazak Hükümeti, yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için halihazırda çabalamaktadır. Yabancı yatırımcıların ilgisini çeken ilk alan ise enerji sektörüdür. Bunun farkında olan Kazak Hükümeti, enerji yataklarının işletim hakkını belirli aralıklarla satışa çıkartarak hem yabancı yatırımcıları ülkeye çekmekte hem de ekonomisi ve teknolojisi yetersiz olduğu için gerçekleştiremediği enerji sondaj çalışmalarını yabancı şirketler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Kazakistan'da enerji sektöründe yatırım yapmak isteyen ülkelerden biri de Çin'dir. Öyle ki, Çin'in Orta Asya'da yatırım yaptığı ülkeler arasında Kazakistan ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Avrasya Kalkınma Bankası'na göre 2015 yılında Çin'in Kazakistan'daki doğrudan yatırımlarının %98'i enerji sektörüne yapılmıştır. Çin, Kazakistan'ın enerji yataklarında hak sahibi olmak için girişimlerde bulunmaktadır. 4 Temmuz 1997'de Çin Ulusal Petrol Şirketi¹⁰ (CNPC); Amerikan ve Rus rakiplerinden daha yüksek fiyat teklif ederek, Batı Kazakistan'daki Uzen petrol yataklarının işletim hakkını 20 yıl süre için¹¹ satın almıştır. (Mustanov, 2005: 57-101) Çin'in Kazakistan'daki enerji faaliyetlerinin başlangıcını teşkil eden 4 milyar dolarlık bu anlaşmayla CNPC, Kazak şirketi olan AktobeMunaiGas'ı da satın almış ve Kazak şirketinin %60'ına sahip olmuştur. (Karaca, 2003: 175). Yine bu anlaşma çerçevesinde

¹⁰ Dünyanın en büyük üçüncü petrol şirketi Çin Ulusal Petrol Şirketi, Çin'in petrol endüstrisinde öncü bir rol oynamaktadır. Şirket, Çin devletine bağlı olarak çalışmakta olup otuzdan fazla ülkede petrol ve doğalgaz çalışmaları alanında faaliyet göstermektedir. (CNPC, 2018a) Çin'in enerjiyle ilgili faaliyetlerinin büyük bir kısmını gerçekleştiren CNPC'nin devlete bağlı bir şirket olması, Realizmin savunduğu enerjinin devlet tekelinde olması gerektiği görüşüyle örtüşmektedir.

Çin, Zhanazhol ile Kenkiyak petrol alanlarının imtiyaz hakkını elde etmiştir (Karadeniz, 2009: 177). Çin'in enerji alanında Kazakistan'da yürüttüğü faaliyetler, sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Mayıs 2003'te CNPC, AktobeMunaiGas şirketinin %25,12 hissesini daha satın alarak şirketteki payını %85,42'ye yükseltmiştir. Yine aynı yılın Ekim ayında CNPC, Kuzey Buzaçi petrol yatağının tüm hisselerini satın almıştır. 22 Ağustos 2005'te CNPC Kazakistan'ın en büyük petrol şirketlerinden PetroKazakistan'ı 4,2 milyar dolar ödeyerek satın almıştır (Andican, 2006: 18-19). Ancak 5 Temmuz 2006 tarihinde KazMunayGas, CNPC'den PetroKazakistan'ın %33'lük hissesini devralmıştır. (CNPC, T.Y.a) Bu gelişmeye ek olarak, 2005 yılından beri CNPC, Ai-Dan Munai petrol sahası işletmektedir (CNPC Ai-Dan Munai Report, 2018).

2009 yılı içinde iki ülke arasında enerji alanında önemli gelişmeler olmuştur. 16 Nisan'da CNPC ve KazMunayGas; petrol ve gaz işbirliğine teşvik edilmesi, 5 milyar dolarlık maddi destek verilmesi ve ortaklaşa MangistauMunaiGas'ın satın alınması üzerine anlaşmıştır. 14 Ekim'de yine CNPC ve KazMunayGas, Urikhtau gaz sahasının ortaklaşa geliştirilmesi üzerine çerçeve anlaşma imzalamıştır. 2011 yılında da Urikhtau'daki işbirliği projesiyle ilgili olarak iki taraf anlaşmaya varmıştır. (CNPC, T.Y.b) 2011 yılının Şubat ayında dönemin Çin Devlet Başkanı Jintao, dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'e Çin'in enerji arzını çeşitlendirmek ve enerji alanında Kazakistan'da planlanan projeleri desteklemek üzere 7 milyar dolar borç vermiştir (Pannier, 2011). 2013 yılında CNPC, Kazakistan'ın en büyük petrol sahası Kaşagan'ın %8,33'ünü 5 milyar dolar ödeyerek satın almıştır (Gordeyeva, 2013).

Çin'in Kazakistan'a yönelik izlediği ekonomi politikaları Çin'in enerji güvenliğine, enerji arz çeşitliliğinin artması ve LNG'ye olan bağımlılığın azalması noktasında hizmet edebilir. Çin'in Kazakistan'ın enerji yataklarında hak sahibi olması, enerji sondaj çalışmalarında rol alması ve Kazakistan'a enerji alanında yardımlar yapması; Çin'e Kazakistan'ın enerji kaynaklarında söz sahibi olma yolunu açmaktadır. Kazakistan'ın bazı enerji sahaları üzerinde hak sahibi olan Çin, enerji arz çeşitliliğini arttırma yönünde bir imkâna sahiptir. Öte yandan doğalgaz ithalatında LNG'ye olan bağımlılığı ile bilinen Çin, Kazak doğalgazı sayesinde bu bağımlılığına karşı bir alternatifte sahip olmaktadır. Bu doğrultuda

¹¹ 2017 yılından itibaren Uzen petrol yataklarının işletim hakkı Kazakistan'dadır (A Barrel Full, T.Y.).

Kazak doğalgazının boru hatları ile Çin'e taşınması, Çin'in enerji güvenliğine LNG'ye olan bağımlılığının azalması açısından katkıda bulunma ihtimaline sahiptir.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacıyla Kazakistan'a yönelik izlediği politikalar içinde ikinci olarak, ticaret yer almaktadır. Ekonomi politikalarında olduğu gibi Çin, Kazakistan ile ticari alanda geliştirdiği politikalarında da Liberal kuramın üzerinde durduğu gibi karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmaya çalışmaktadır. 2017 verilerine göre Kazakistan'ın Rusya'dan (%34) sonra en çok ithalat yaptığı ülke, %17 ile Çin'dir (Trading Economics, 2019b). Tablo 3.5'te görüldüğü üzere ise Kazakistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında Çin, ilk sırada yer almaktadır. Çin ile ticaret hacmi 11,07 milyar dolar olan Kazakistan, Orta Asya devletleri içinde Çin ile en yüksek ticaret hacmine sahip olan ülkedir¹². İki ülke arasındaki ticaret hacminin; 1993 yılında 432 milyon dolar (Nuryshev, 2018) ve 2017 yılında 11,07 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin yirmi beş yıl içinde yirmi beş kat arttığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.5. Kazakistan'ın En Fazla Ticaret Yaptığı Ülkeler

Kazakistan'ın İthalat ve İhracat Yaptığı Ülkeler		
Ülkeler	İthalat (milyar dolar)	İhracat (milyar dolar)
	Rusya (11,6)	Çin (5,86)
	Çin (5,21)	Rusya (4,73)
	ABD (1,19)	Fransa (3,37)

Kaynak: (OEC, 2018b)

Enerji ticaretinin, iki ülke arasında giderek gelişen ticari ilişkilerde önem kazanmaya başlaması 1993 yılına dayanmaktadır. Bu tarihten sonra Çin ve Kazakistan, enerji alanında

¹² 2017 yılı içinde Çin'in; Türkmenistan ile ticaret hacmi 6,2 milyar dolar (OEC, 2018a), Özbekistan ile ticaret hacmi 5 milyar dolar (MFA Uzbekistan, 2018), Kırgızistan ile ticaret hacmi 1,1 milyar dolar (Jiaxin, 2018) ve Tacikistan ile ticaret hacmi 591 milyon dolardır (Aliyeva, 2018).

diyaloglar yürütmeye başlamıştır. 2013 yılında ise Kazakistan'ın Kuşak ve Yol Girişimi içinde yer alması, Çin ve Kazakistan arasındaki enerji ticaretini yeni bir evreye taşımıştır. Bu doğrultuda Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Korgas Kuru Limanı, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişimi açısından öne çıkmaktadır. Korgas Limanı; 2012 yılında kurulmuş ve dünyanın ilk sınır ötesi serbest ticaret ve yatırım işbirliği bölgesi olmuştur (Haberler.com, 2017). 2018 yılında düzenlenen Çin – Kazakistan Korgas Ortak Ticaret Tanıtım Toplantısı'nda; tıp ve sağlık işbirliği, genel maksatlı havaalanı inşası, biyolojik hekimlik endüstri parkını geliştirme gibi konuları kapsayan 35 projeye imza atılmış ve Korgas'a toplam 20 milyar 100 milyon yuan yatırım yapılma kararı alınmıştır (CRI Türk, 2018). Çin topraklarından 130 hektar ve Kazakistan topraklarından 70 hektar arazinin tahsis edilerek oluşturulduğu Korgas Kuru Limanı, Çin ve Kazakistan ikili ticaret ilişkisi açısından oldukça önemlidir (Zhylykshybayeva, 2008: 143). Son olarak Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında iki ülke arasındaki ticareti daha yüksek seviyelere çıkarmak adına demiryolu ve boru hattı gibi taşıma yolları inşa edilmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi altında iki ülke arasında gerçekleştirilen bu projeler, bu bölümün dördüncü başlığı altında detaylı olarak ele alınmaktadır.

Çin'in Kazakistan'a yönelik izlediği ticari politikalar, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin sağlanması ve LNG ithalatı ile deniz güzergâhına olan bağımlılığın azalması noktasında etki edebilir. İki ülkenin ticari ilişkilerinde, özellikle enerji ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Kazakistan ile ticaret üzerinden kurulan enerji ilişkisi, Çin'in enerji arz çeşitliliğine katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra iki ülke arasına inşa edilen taşıma yolları sayesinde Çin'in enerji güzergâhı çeşitlenebilir. Bu doğrultuda Çin'in enerji arzının ve güzergâhının çeşitlenmesi ise LNG ithalatına ve deniz güzergâhına olan bağımlılığını azaltabilir.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak amacıyla Kazakistan'a yönelik izlediği politikalardan bir diğeri, örgütsel olup Şanghay İşbirliği Örgütü¹³ (ŞİÖ) şemsiyesi altında gerçekleşmektedir. Çin, ŞİÖ içinde üye ülkelerle enerji alanında işbirliği kurmakta ve bu

¹³ Şanghay İşbirliği Örgütü; 1996 yılında Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan ile sınır sorunlarını halletmek ve askeri sorunları çözmek için Şanghay Beşlisi adıyla kurulmuştur. 2001 yılında örgüte Özbekistan'ın da katılmasıyla Şanghay Beşlisi, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür. (Putz, 2019) 2017 yılında ise örgüte Hindistan ve Pakistan da dâhil edilmiştir. Güvenlik maksadıyla kurulan örgüt günümüzde her alanda işbirliği içerisindedir.

lkeler arasında Kazakistan da yer almaktadır. 2007 yılında ŞİÖ öncülüğünde tartişılan Asya Enerji Stratejik Projesi ile Asya lkelerinin enerji sektöründe işbirliğı içinde olması planlanmıştır. Bu fikirden yola çıkarak, 2013 yılında ŞİÖ’nn altında; Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Türkiye, Tacikistan, Afganistan, Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan, Belarus ve Sri Lanka’nın katılımıyla Enerji Kulübü kurulmuştur. Bu kulüp; ye ülkeler arasında enerji güvenliğı konusunda diyalogn geliştirilmesini, enerji stratejilerinin güncelleştirilmesini ve enerji alanında işbirliğı imknlarının arttırılmasını amaçlamaktadır. (Aljazeera Turk, 2016) Çin’in enerji güvenliğini birçok devletle işbirliğı yaparak gerçekleştirme yaklaşımı, Liberalizmin kazan – kazan ve mutlak çıkar anlayışı ile uyum içindedir.

Çin’in ŞİÖ altında Kazakistan ile kurduğı enerji ilişkisi, Çin’in enerji güvenliğinde; enerji arz ve güzergâh eşitliliğı kapsamında kendini gösterebilir. Çin ve Kazakistan, rgt altındaki enerji işbirliğı çerçevesinde enerji ticaretini daha güvenli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Çünkü Çin ve Kazakistan’ın örgüt içinde yer alması; Rusya ve Hindistan gibi sırasıyla Kazakistan ve Çin ile bazı sorunları olan devletleri karşısına değıl, yanına almasını sağılamaktadır. Bunun yanı sıra Çin, rgt sayesinde enerji güzergâhının güvenliğini arttırmaktadır. Hatırlanacağı üzere Çin, Kazakistan’a komşu olan Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerden enerji ithal etmektedir. Çin’in bu ülkelerden ithal ettiğı enerji, Kazakistan üzerinden geçerek Çin’e ulaşmaktadır. Çin; ŞİÖ Enerji Kulübü vasıtasıyla örgüt yeleri yani Çin’in enerji ortakları arasında güvenliğı sağılayarak, boru hatlarının güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, boru hatlarıyla enerjiyi ülkesine güvenli bir şekilde taşıyan Çin; deniz yollarına ve Malakka Boğazı’na da bağımlılığını azaltabilir.

Çin’in enerji güvenliğini sağılamak amacıyla Kazakistan’a karşı izlediğı politikalardan sonuncusu ise Kazakistan ile güvenlik alanındaki işbirliğidir. Çin; enerji kaynakları ve bu enerji kaynaklarının nakliyatı için bölgenin güvenliğine önem vermektedir. Çin’deki Uygur sorunu, bölgedeki etnik çatışmalar ve terör olayları göz önüne alınınca; Askeri alanda işbirliğı Çin için özel bir yere sahiptir. Çin ve Kazakistan arasındaki askeri işbirliğinin büyük bir kısmı ŞİÖ altında gerçekleşmektedir. ŞİÖ’de gerçekleşen en önemli askeri işbirliğı ise iki senede bir düzenlenen barış misyonu tatbikatıdır (Myradov, 2017: 92). ŞİÖ yelerinin hepsi bu tatbikatlara katılmakta ve her seferinde ŞİÖ yelerinden biri ev sahipliğı yapmaktadır. Bunun yanı sıra ŞİÖ dışında da Çin ve Kazakistan, askeri konularla ilgili görüşmeler yapmak üzere düzenli olarak

bir araya gelmektedir. 2015 yılında ŞİÖ çatısı altında olmaksızın Çin'in Kazakistan'a askeri yardım yapma kararı alması buna örnektir (Kucera, 2015). Ayrıca 2018 yılının Eylül ayında Kazakistan Savunma Bakanı Yardımcısı ve Kazakistan Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı olan Murat Maikeyev ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu Genel Müdürü ve Batı Tiyatrosu Komutanlığı Komutanı Zhao Zongqi bir araya gelmiştir. Bu toplantıda; ikili askeri iş birliğiyle ilgili Çin askeri üniversitelerinde Kazak askerlerinin eğitimi, ortak tatbikatlar ve bölgedeki güvenlik durumu hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur. (Kazinform, 2018) Çin, enerji kaynaklarının ve güzergâhının güvenliğini sağlamak için Realizmin üzerinde durduğu gibi sert güce yönelmekte ve böylelikle yumuşak gücün yanı sıra sert gücün de devletler için vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

Çin'in Kazakistan'a yönelik izlediği güvenlik politikası, Çin'in enerji güvenliğinde; enerji güzergâhının güvenliğini sağlanması amacını taşımaktadır. Orta Asya'nın merkezinde yer alan Kazakistan'ın, Çin'in Orta Asya'da enerji ilişkisi kurduğu ülkelere sınırı vardır. Bu sayede petrol ve doğalgaz, Kazakistan üzerinden Çin'e taşınması imkânlar dâhilindedir. Enerjinin boru hatlarıyla Çin'e taşınması ise Çin'in deniz güzergâhına olan bağımlılığını azaltabilir. Bu doğrultuda enerji güzergâhı üzerinde herhangi bir sorunun yaşanması, Çin için istenilen bir durum değildir. Çünkü herhangi bir güvenlik sorunu sadece Çin ve Kazakistan'daki değil, Çin ve Orta Asya'daki enerji akışını da etkileyebilir. Bundan dolayı iki devlet arasında alınan güvenlik kararları, enerji taşımacılığının güvenli şekilde gerçekleşmesi için önemlidir.

Sonuç olarak Çin, Kazakistan ile ilişkilerini geliştirmek üzere ekonomi, ticaret ve savunma gibi pek çok aracı bir arada kullanmaktadır. Ekonomik güce sahip olan Çin; enerji alanında Kazakistan'ın yabancı yatırımcı isteğini, kendi lehine çevirmektedir. Bir diğer ifadeyle Çin; sermayesini ve ekonomik gücünü, Kazakistan'daki çıkarlarını korumak için en etkili ve verimli şekilde kullanmaktan çekinmemektedir (Mustanov, 2005: 95). Ayrıca Çin ve Kazakistan arasındaki ekonomi ve ticari ilişkilerin gelişimi, iki ülke arasındaki enerji ticaretinin gelişiminde de kendini göstermektedir. Ekonomi ve ticaretten sonra; Çin'in Kazakistan ile enerji alanındaki ilişkisini sürdürdüğü bir diğer mecra, savunmadır. İki ülke arasında, enerji güzergâhının güvenliği adına ŞİÖ içinde ve dışında da askeri ilişkiler gerçekleşmektedir. Bu kısımda, Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliği için önemi ve Çin'in bu ülkeye yönelik izlediği

politikaların ele alınmasının ardından; bir sonraki kısımda, Çin'in Kazakistan ile kurduğu enerji ilişkisi ve bu ilişkinin Çin'in enerji güvenliğine katkısı incelenmektedir.

3.4. Çin ve Kazakistan Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı

Çin, Kazakistan'ın sahip olduğu jeostratejik konumu ve enerji kaynakları ile Çin'in enerji güvenliği için önemli bir ülke olduğunu düşünmektedir. Kazakistan ile yakın enerji ilişkisi kurmaya istekli olan Çin ve Kazakistan arasındaki enerji ilişkileri ise 1990'lardan başlamış olup hâlen de devam etmektedir. İki ülke arasındaki enerji ilişkisinin somut göstergesi olan Kazakistan – Çin arasındaki boru hatlarının inşası, Kazakistan'ın sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarının işlenmesi, kullanılması ve geliştirilmesi maddeleri 1993 anlaşmasında yer almaktadır. (Suleiman, 2014) 1993 yılında Çin ve Kazakistan'ın üzerine konuştukları boru hatlarından; petrol boru hattının yapımı için 1997 yılında ve doğalgaz boru hattının yapımı için 2007 yılında iki devlet anlaşmaya varmıştır. Nihayet 2005 yılında petrol ve 2017 yılında doğalgaz boru hattının hayata geçirilmesiyle beraber ise Çin ve Kazakistan arasındaki enerji ticareti başlamıştır. Fakat Çin ve Kazakistan arasındaki enerji ithalat ve ihracat oranları göz önüne alındığında, ortaya çıkan sonuç biraz şaşırtıcıdır. 2018 yılı verilerine göre Çin, tükettiği petrolün %76'sını ithal etmiştir ve bu ithalatın içinde Kazakistan petrolünün payı sadece %3,4 olmuştur. 2019 yılı verilerine göre ise Çin doğalgaz ihtiyacının %61'ini ithalat ederek karşılamış ve bu oran içinde Kazakistan'ın payı %4,1 olmuştur.

Her ne kadar Çin'in enerji ithalatında Kazakistan'ın payı düşük de olsa; Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında gerçekleştirilen demiryollarının, boru hatlarının ve otoyolların Çin ve Kazakistan'ın enerji ticaretine olumlu olarak yansması da olasıdır. Dolayısıyla Çin'in enerji ithalatında, Kazakistan'ın payının gelecek yıllarda yükselmesi tahmin edilmektedir. Ayrıca Kazakistan da Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve uluslararası pazara ulaşmak için alternatif rotaya sahip olmak adına Çin ile kurulan enerji ilişkisini önemsemektedir. Bu kapsamda tezin bu kısmında, Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı, Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı, Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı, Kuşak ve Yol Girişimi ve Korgas Demiryolu ele alınmaktadır. Her iki ülke arasındaki boru hatları ve demiryolları Çin'in enerji güvenliğine enerji arz çeşitliliği, LNG'ye bağımlılığının azalması ve deniz yoluna karşı alternatif bir

güzergâhın oluşması yönünde katkı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle; Çin'in Kazakistan ile kurduğu enerji ilişkisi, Çin'in Kazakistan üzerinden elde edebileceği tüm potansiyel faydalara hizmet etmektedir.

Harita 3.6. Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı Güzergâhı

Kaynak: (2B1st Consulting, 2013)

Kazakistan ve Çin arasındaki enerji ticaretinde boru hatları önemli bir yere sahiptir. Bu boru hatlarından Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı, iki devlet arasında mevcut olan tek petrol boru hattıdır. Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı'nın güzergâhı, Harita 3.6'da gösterildiği gibi Atyrau – Kenkiyak – Kumbol – Atasu – Alashankou'dur. 1997 yılında Kazak ve Çin Hükümeti, Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı üzerine anlaşmaya varmıştır. Boru hattının yapımı, KazMunayGas ve CNPC'in ortak girişimiyle gerçekleşmiştir (Poğda, 2012: 27). Boru hattı, üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki Aktobe – Atyray, ikincisi Kenkiyak – Kumyol ve sonuncusu Atasu – Alanshankou aşamasıdır. Boru hattının ilk aşaması olan Aktobe – Atyrau'nın yapımı 2003 yılında tamamlanmıştır (İsmayılov ve Budak, 2016). Aktobe – Atyrau Boru Hattı'nın ardından uzunluğu 965 kilometre olan Atasu – Alanshankou Boru Hattı'nın yapımına 2004 yılında başlanmış ve hat 2005 yılında tamamlanmıştır (KCP, 2019a). Son olarak ise 794 kilometre uzunluğundaki Kenkiyak – Kumkol hattının yapımına 2007 yılında başlanmış ve

hattın yapımı 2009 yılında tamamlanmıştır. 2017 yılında Kazakistan'dan Çin'e, Kazakistan – Çin Boru Hattı üzerinden 17,4 milyon ton petrol taşınmıştır (KCP, 2019b). İki ülke arasındaki boru hattı, yılda 30 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir (KCP, 2019b, 2019c).

Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı, Kazakistan'ı Çin'e bağladığı için iki ülkenin dostluğunu simgelemekte ve 'altın' boru hattı olarak anılmaktadır (KCP, 2019a). Bu boru hattı, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz çeşitliliğinin sağlanması ve deniz güzergâhına karşı alternatif bir güzergâhın bulunması yönünde katkı sağlamaktadır. Çin petrol ithalatını, yakın çevresinde Rusya'dan; Suudi Arabistan, Umman, Irak, İran, Kuveyt gibi Orta Doğu ülkelerinden; Angola, Kongo, Libya gibi Afrika ülkelerinden; Brezilya, Venezüella, Kolombiya, ABD gibi Amerika Kıtasında bulunan ülkelerden gerçekleştirmektedir. Yakın çevresinde sadece Rusya'dan ve 2000'li yılların ortalarından itibaren az miktarda da olsa Myanmar'dan petrolü boru hattı ile ithal eden Çin, Kazakistan sayesinde boru hattıyla petrol ithal ettiği ülkelere bir yenisi ekleyerek, enerji arzını çeşitlendirmektedir. 2017 yılında Çin'in petrol ithalatının 506,5 milyon ton olduğu göz önüne alındığında; Kazakistan – Çin Boru Hattı'nın, Çin'in toplam petrol ithalatındaki payının yaklaşık %3,4 olduğu ortaya çıkmaktadır (BP, 2019: 29). Eğer boru hattı tam kapasiteyle yani yılda 30 milyon ton petrol Kazakistan'dan Çin'e yollanırsa, Kazakistan'ın Çin'in yıllık petrol ithalatındaki payının %6 civarına yükselmesi beklenebilir.

Diğer bir yandan; Çin'in Kazakistan'dan petrol ithalat etmesi, Çin'in deniz güzergâhına olan bağımlılığını azaltmaktadır. 2016 yılında Çin, petrol ithalatının %90'ından fazlasını deniz güzergâhından diğer bir deyişle Malakka Boğazı üzerinden gerçekleştirmiştir (Türkeş, 2018). 2018 yılında ise Çin, ithal ettiği petrolün %78'ini gemilerle ülkesine taşımıştır (Hellenic Shipping News, 2019). Çin'in, deniz güzergâhına olan bağımlılığında meydana gelen %12'lik azalmanın sebepleri arasında Kazakistan'dan ithal edilen petrolün de yeri vardır. Bu olumlu gelişmeye paralel olarak Çin'in; İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan petrolü Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı'na bağlayarak ithal etmesi, Çin'in deniz güzergâhına olan bağımlılığının azalmasında daha da etkili olabilir. 2018 yılında Çin, İran'dan %6,3 (Workman, 2019) ve Azerbaycan'dan ise %4 oranında (EIA, 2019b) petrol ithal etmiştir. Petrolün İran ve Azerbaycan'dan Kazakistan hattına bağlanarak ithal edilmesi durumunda Çin, Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını; %10,3 oranında azaltma potansiyeline sahip olmaktadır. 2019 yılı

itibariyle Çin; Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan petrol ithal etmemektedir. Ancak Çin'in; Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan petrolünü bu hatta bağlaması ve bu ülkelerden petrol ithal etmeye başlaması halinde Çin, Kazakistan üzerinde enerji çeşitliliğini artırma ve deniz güzergâhına bağımlılığını daha da azaltma fırsatı yakalayabilir.

Harita 3.7. Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı (kırmızı kesik çizgili) ve Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı (her iki sarı çizgili)

Kaynak: (Hilton, T.Y.)

Petrol boru hattının yanı sıra, Kazakistan ve Çin arasında iki adet doğalgaz boru hattı mevcuttur. Bunlardan biri, Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı ve diğeri ise Orta Asya Doğalgaz Boru Hattıdır. İlk hat, sadece Kazakistan ve Çin arasındayken; ikinci hat, Orta Asya ülkelerini kapsamaktadır. Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı, Harita 3.7’de görüldüğü üzere; Hazar Denizi’nin doğu kıyısındaki Beyneu’dan başlayarak, Çimkent üzerinden geçerek, Çin’in Sincan Bölgesi’nde yer alan Turpan’a ulaşmaktadır. 1,454 km uzunluğundaki boru hattın yapımını, KazTransGas ile anlaşmaya varan CNPC üstlenmiştir. Hattın inşasına 2007 yılında

başlanmış ve hattın yapımı 2017 yılında tamamlanmıştır. Boru hattı üzerinden Kazakistan'dan Çin'e her yıl 5 milyar metreküp doğalgaz gönderilmesi kararlaştırılmış (Xin, 2017) ve 2018 yılında 5 milyar metreküp doğalgaz Çin'e yollanmıştır. 12 Ekim 2018'de ise KazTransGas ve PetroChina arasında yapılan anlaşmaya göre 2019 yılında Kazakistan'dan Çin'e 10 milyar metreküp doğalgaz ihracatı hedeflenmektedir (Bisenov, 2018). Ayrıca hattın, yıllık kapasitesinin 15 milyar metreküp doğalgaza yükseltilmesi de imkân dâhilindedir (Euro Petrole, 2010).

Kazakistan ve Çin'in içinde yer aldığı ikinci doğalgaz boru hattı, Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı'dır. Harita 3.7'de gösterildiği üzere ilgili boru hattı; Türkmenistan sınırında bulunan Gedaim'den başlayarak, Özbekistan'ın merkezinden ve Kazakistan'ın güneyinden geçmekte ve Çin'in Sincan Uygur Bölgesi'nde yer alan Korgas'ta sona ermektedir (CNPC, T.Y.c). Orta Asya Boru Hattı'nın amacı, Türkmenistan gazını Özbekistan ve Kazakistan aracılığıyla Çin'e taşımaktır. 2007 yılında CNPC, Türkmengazi ile doğalgaz alım satım anlaşması imzalamıştır. Ardından CNPC, KazMunayGas ve UzbekNefteGas ile anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmalar sonucunda CNPC, Türkmenistan'dan Çin'e her yıl 30 milyar metreküp doğalgaz yollanmasını sağlayacak olan Orta Asya Boru Hattı'nın yapımını üstlenmiştir. (CNPC, T.Y.c) Bu kapsamda, 3,666 uzunluğunda üç hattan oluşan boru hattının yapımına 2009 yılında başlamıştır (Hydrocarbons Technology, T.Y.). A, B ve C olarak adlandırılan bu üç hat, birbirlerine paralel olarak aynı güzergâhı takip etmektedir. A hattı 2009 yılı sonunda, B hattı 2010 yılının sonunda ve C hattı 2014 yılının sonunda tamamlanmıştır. A ve B hattı sadece Türkmen gazını; C hattı ise Türkmen, Özbek ve Kazak gazını Çin'e taşımaktadır. A hattından yılda 13 milyar metreküp doğalgaz taşınırken; B hattından 17 milyar metreküp taşınmaktadır. C hattı ise Türkmenistan'dan 10 milyar metreküp; Özbekistan'dan 10 milyar metreküp ve Kazakistan'dan 5 milyar metreküp olmak üzere toplam 25 milyar metreküp doğalgazı Çin'e taşıma potansiyeline sahiptir. (Eurasianet, 2017)

Genel olarak Orta Asya Boru Hattı'ndan, yılda 55 milyar metreküp doğalgaz Çin'e yollanabilmekte ancak 2018 yılında Çin'e 40 milyar metreküp gaz yollanmıştır. 2013 yılında Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile anlaşmaya varan Çin; bu üç hatta ek olarak Orta Asya Boru Hattı'na D hattının da ekleneceğini açıklamıştır (CNPC, T.Y.d). Harita 3.7'de görüldüğü üzere D hattı; Türkmenistan'dan başlayarak, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden

geçmekte ve Çin'in batısında sonlanmaktadır. 2015 yılında yapımına başlanan D hattının 2020 yılında tamamlanması öngörülmektedir (Intellinews, 2018). D hattının, 30 milyar metreküp doğalgazı Çin'e taşıyacağı belirtilmektedir (Eurasianet, 2017). Böylece Orta Asya Boru Hattı'na D hattının eklenmesi ile hat üzerinden toplam 85 milyar metreküp doğalgaz Çin'e taşınabilecektir. Çin, Orta Asya Boru Hattı'na İran'ı da dâhil etmeyi düşünmektedir. İran'ın Türkmenistan'daki boru hattına bağlanarak Orta Asya Boru Hattı'na katılması, Çin'e boru hattı ile yollanan doğalgaz miktarının yükselmesini sağlayabilir. Tıpkı Realist kuramın enerji güvenliğinde birçok ülkeyle işbirliği yapılmasına verdiği önem gibi Çin, deniz güzergâhına olan bağımlılığını azaltmak için Orta Asya ülkeleri ile işbirliği yapmakta ve İran ile de işbirliği için planlar yapmaktadır.

Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı ve Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz çeşitliliğinin sağlanması, LNG'ye bağımlılığın azalması ve deniz güzergâhına karşı alternatif bir güzergâhın oluşturulması yönünde katkı sağlamaktadır. Çin'in doğalgaz ithalatı yaptığı ülkeler incelendiğinde, Türkmenistan, Özbekistan ve Myanmar gibi yakın çevresinde yer alan ülkeler; Avusturalya, Malezya, Endonezya gibi Uzakdoğu Asya ülkeleri ve Katar ve İran gibi Orta Doğu ülkeleri öne çıkmaktadır. Çin; bu ülkeler içinde sadece Türkmenistan, Özbekistan ve Myanmar ile boru hattıyla ve diğerlerinden ise LNG olarak doğalgazı ithal etmektedir. Çin'in boru hattıyla doğalgazı taşıdığı ülkelere, Kazakistan ile bir yenisi daha eklenmiştir. Böylece Çin, doğalgaz ithalatının büyük bir kısmını Orta Asya ülkelerinden gerçekleştirmektedir. 2017 yılında Orta Asya Boru Hattı üzerinden 33 milyar metreküp Türkmen gazı, 3 milyar metreküp Özbek gazı ve 1 milyar metreküp Kazak gazı taşınmıştır. 2018 yılında ise Orta Asya Boru Hattı ile 34 milyar metreküp Türkmen gazı, 6 milyar metreküp Özbek gazı ve Kazakistan – Çin Boru Hattı ile 5 milyar metreküp Kazak gazı taşınmıştır. (Hellenic Shipping News, 2019) 2018 yılında Çin'in yıllık doğalgaz ithalatının 121,3 milyar metreküp olduğu ve Kazakistan'dan 5 milyar metreküp doğalgaz aldığı düşünüldüğünde (BP, 2019: 38), Kazakistan'ın payının %4 civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. Çin'in Kazakistan'dan doğalgaz ithalatını 10 veya 15 milyar metreküp seviyesine çıkarması durumunda ise Kazakistan, Çin'in doğalgaz ithalatında %10 civarında bir paya sahip olabilir. Çin'in doğalgaz ithal ettiği diğer ülkelere olan bağımlılığını tek başına Kazakistan %4 civarında azaltmaktayken; Orta Asya Boru Hattı çerçevesinde Kazakistan 2018 yılında 45 milyar metreküp doğalgazın Çin'e taşınmasını sağlayarak %37 oranında azaltmıştır.

Doğalgazın boru hatlarıyla taşınması, Çin'in deniz güzergâhına ve LNG'ye olan bağımlılığını da doğrudan etkilemektedir. Orta Asya'da boru hatlarının yeterli olmaması yüzünden deniz taşımacılığını tercih etmek zorunda kalan Çin, bölgede boru hatlarının gelişmesiyle birlikte deniz güzergâhına olan yönelimini kara güzergâhına çevirmeye başlamıştır. Çin, 2017 yılında boru hattıyla 39,9 milyar metreküp ve LNG ile 52,9 milyar metreküp; 2018 yılında ise boru hattıyla 47,9 milyar metreküp ve LNG ile 73,5 milyar metreküp doğalgaz ithal etmiştir (BP, 2019: 39-41). Ancak verilen istatistiklere bakıldığında Kazakistan'ın, Çin'in LNG'ye olan bağımlılığını azaltmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine Kazak gazı ve Kazakistan'ın transit konumu, doğalgaz tüketimi ciddi miktarda artan Çin'in, LNG ithalat miktarını daha da arttırmasına engel olmuştur. 2017 ve 2018 yılları arasında Çin'in LNG ithalatı %38,9 artmış ve aynı dönemde Orta Asya'dan ithal edilen doğalgaz da 8 milyar metreküp artmıştır. Eğer Çin, Orta Asya'dan 8 milyar metreküp doğalgazı ithal etmeseydi, Çin'in LNG ithalatı 28,6 milyar metreküp artarak %54'e yükselecekti. Böylelikle Orta Asya'dan boru hattıyla gelen doğalgaz sayesinde Çin, LNG ithalatındaki artışı %14 oranında azaltmıştır.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra Çin, İran gazını Orta Asya Boru Hattı üzerinden almayı planlamaktadır. Çin, 2018 yılında başlayan ve bu çalışmanın yapıldığı 2019 yılında da süren ABD ile arasındaki ticari alandaki sorunlardan sonra İran gazını Orta Asya Boru Hattı üzerinden taşıma fikrine daha çok odaklanmıştır. Bu fikrin hayata geçirilmesi, Çin'in ABD ve Batılı devletlerin enerji blokajı tehditlerinden kurtulmasına yardımcı olabilir. Ayrıca bu proje Çin'in, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez'deki ve Endonezya ve Brunei gibi Doğu Asya'daki ABD dostu enerji tedarikçilerine olan bağımlılığını azaltabilir. (New Delhi Times Special Bureau, 2019)

Kazakistan'ın Çin ile enerji ilişkisi, boru hatlarının ardından Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında ele alınmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi, doğuyu ve batıyı birbirine bağlamayı; siyasi ve ekonomik ölçekte dünya düzenini etkilemeyi amaçlayan bir girişimdir. Eylül 2013'te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Orta Asya turu kapsamında Kazakistan'daki Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve aynı yılın Ekim ayında Endonezya'nın başkenti Cakarta'da milletvekillerine hitabı sırasında "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun" inşası fikirlerini ortaya koymuştur (Şahin, 2019: 1). Xi Jinping, Kuşak ve Yol

Girişimi'nin beş hedefini; politika koordinasyonunun sağlanması, olanakların birbirine bağlanabilirliğinin artırılması, engelsiz ticaretin sağlanması, finansal bütünlüğün gerçekleştirilmesi ve halklar arasında birebir bağların kurulması olarak belirtmiş (Ergünsu, 2017: 4) ve Kuşak ve Yol Girişimi'ne tüm ülkelerin katılabileceğini beyan etmiştir (The World Bank, 2018). Kuşak ve Yol Girişimi'ni önerenin Çin olmasına rağmen, fırsat ve kazanımlarının tüm dünyaya ait olduğunu vurgulayan Xi Jinping (Yanan, 2019: 14), benimsediği kazan – kazan politikası ile Liberal kuramı destekler yönde bir tutum sergilemektedir. Harita 3.8'de Kuşak ve Yol Girişimi'nin altında yer alan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun güzergâhı ve geçtiği ülkeler gösterilmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılan devletler ile ilgili henüz resmi bir liste bulunmamakla birlikte dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan 60'tan fazla devlet projeye imza atmış ve ilgisini belirtmiştir. ABD merkezli bir finans şirketi olan Morgan Stanley, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Çin'in harcamalarının 2027 yılına kadar 1,2 ya da 1,3 trilyon dolara ulaşacağını ön görmektedir. (Chatzky ve McBride, 2019)

Harita 3.8. Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kara ve Deniz Güzergâhı

Kaynak: (Albert, 2018)

Kazakistan, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Ekonomik Kuşağı çerçevesinde öne çıkmakta ve altı ekonomik koridordan¹⁴ biri olan Yeni Avrasya Kara Köprüsü içinde yer almaktadır. Harita 3.9'da gösterildiği üzere, Yeni Avrasya Kara Köprüsü; Çin'in batısından başlayarak Kazakistan, Rusya ve Belarus üzerinden Fransa'ya ulaşmaktadır (OBOR Europe, T.Y.). Yeni Avrasya Kara Köprüsü kapsamında Kazakistan, Korgas Kuru Limanı¹⁵ ve Korgas Demiryolu nedeniyle önemlidir.

Harita 3.9. Yeni Avrasya Kara Köprüsü'nün Güzergâhı

Kaynak: (OBOR Europe, T.Y.)

Harita 3.10'da gösterildiği üzere Korgas Kuru Limanı, Çin'i Kazakistan üzerinden Avrupa'ya bağlamaktadır. Korgas Kuru Limanı, Batı ve Çin arasındaki ekonominin ve ticaretin gerçekleşmesinde önemli olduğu kadar Çin ve Kazakistan arasındaki ekonominin ve ticaretin gerçekleşmesinde de önemlidir. Korgas Kuru Limanı inşa edilmeden önce 1993 yılında, ilk olarak Urumçi – Almatı Demiryolu inşa edilmiştir. Urumçi'den Almatı'ya kadar uzanan

¹⁴ Kazakistan üzerinden Çin'in batısından Rusya'nın batısına uzanan Yeni Avrasya Kara Köprüsü, Çin'in kuzeyinden Rusya'nın doğu bölgelerine uzanan Çin – Moğolistan – Rusya Koridoru, Batı Çin'den Türkiye'ye uzanan Çin – Orta Asya – Orta Doğu Koridoru, Çin'in güneyinden Singapur'a ulaşan Çin – Hindicini Yarımadası Koridoru, Çin'in güneyinden Myanmar'a uzanan Çin – Myanmar – Bangladeş – Hindistan Koridoru, Çin'in güney batısından Pakistan'a uzanan Çin – Pakistan Koridoru'dur (Alperen, 2018: 19).

¹⁵ Kuru Liman bir diğer ifadeyle iç liman; denize kıyısı olmayan bir yerin genellikle demiryolu vasıtasıyla deniz ile bağlantısını sağlanmak ve uluslararası nakliyatın gerçekleşmesine yardımcı olmak amacıyla yapılmaktadır.

demiryoluna 2008 yılında Astana rotası eklenmiştir (Travel China Guide, 2018). 2012 yılında Urumçi – Almatı Demiryolu Korgas ile bağlanmıştır. 2015 yılında ise Kazak yönetimi, Korgas’tan Hazar kıyısında bulunan ve zengin petrol rezervlerine sahip olan Aktau’ya uzanan ve Çin ile ortak gerçekleştireceği 2,7 milyar dolarlık demiryolu projesini duyurmuştur (Farchy vd., 2016). Korgas – Aktau arası demiryolunun yapımının ne zaman sonlanacağı hakkında resmi bir açıklama bulunmamaktadır

Harita 3.10. Korgas Demiryolu Güzergâhı

Kaynak: (Sano, 2017)

Her ay yaklaşık 6,200 TEU¹⁶ (yirmi ayak eşdeğer birimi) kapasite kargo taşıyan 65’e yakın tren, Korgas Kuru Limanı’ndan geçmektedir (South China Morning Post, T.Y.). 2016 ve 2017 yıllarında Korgas Kuru Limanı, 100,000 TEU kapasiteyi aşmıştır. Korgas Kuru Limanı’nın 500,000 TEU konteynır kapasitesi olduğu ve 2020 yılında bu kapasiteye ulaşacağı beklenmektedir. (Wright, 2018: 2) Dünya üzerinde toplamda, 107 adet kuru liman bulunmaktadır (Nguyen ve Notteboom, 2019: 24). Bunlar içinde en büyük kuru liman ise yılda yaklaşık 4 milyon TEU kapasiteye sahip olan ve Almanya’da bulunan Duisburg Kuru Limanı’dır (Declercq, 2016: 3). Korgas Kuru Limanı ve Duisburg Kuru Limanı karşılaştırıldığında, Korgas Kuru Limanı’nın boyutu daha net ortaya çıkmaktadır. Korgas Kuru

¹⁶ Uluslararası standartlarda, konteynır tipi için kullanılan bir birimdir (Logistic Glossary, T.Y.). Bir TEU konteynır, yaklaşık 6 metre uzunluğunda ve yaklaşık 3 metre genişliğindedir (Freightos, T.Y.).

Limanı'nın kapasitesi, Diusburg Kuru Limanı'ndan 8 kat daha küçüktür. Ancak Korgas Kuru Limanı'nın giderek artan performansı, ilerleyen yıllarda limanın kapasitesinin daha da yükselebileceğini göstermektedir. Korgas Kuru Limanı, herhangi bir okyanusa yakın olmayan bir konumda yer almasına rağmen, gelecekte dünyanın en büyük kuru limanı olmaya adaydır (South China Morning Post, T.Y.). Çünkü Orta Asya'nın merkezinde yer alan liman; batıyı doğuya, doğuyu batıya bağlama noktasında, önemli bir rol oynamaktadır. Wright'ın, Korgas İşletme Müdürü Hicham Belmaachi ile yaptığı röportajda; Belmaachi "Korgas'tan, Şanghai gibi Çin'in doğu şehirlerine beş gün içinde; Avrupa'ya ise on gün içinde trenlerin ulaştığını" belirtmektedir (Wright, 2018: 3).

Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde geliştirilen Korgas Kuru Limanı ve Korgas Demiryolu, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin artması konusunda katkı sağlamaktadır. Korgas Demiryolu; Kazakistan'dan ve Kazakistan üzerinden ithal edilen enerjinin, Çin'e taşınmasını sağlayarak, Çin'in enerji arz güzergâhını çeşitlendirme potansiyeline sahiptir. Demiryolu sayesinde Çin, Kazakistan'dan petrol ithal edebilme ve Korgas limanının geniş kapasitesi sayesinde petrol ithalatının miktarını arttırma imkânına elinde bulundurmaktadır. Ancak Kazakistan'dan Çin'e demiryoluyla petrol taşınması yönünde henüz bir adım atılmamıştır. Korgas Demiryolu'nun, Kazakistan'ın Mangistau eyaletinde yer alan Aktau'ya uzatılması planlar dâhilindedir. Eğer bu plan gerçekleşirse demiryolu, Çin'in enerji güzergâhını çeşitlendirme kapsamında da öne çıkacaktır. **Harita 3.11. Aktau Limanı ve İran Arasındaki Ulaşım Güzergâhı**

Kaynak: (Project Cargo Weekly, 2017)

Harita 3.12. Aktau Limanı ve Azerbaycan Arasındaki Ulaşım Güzergâhı

Kaynak: (Project Cargo Weekly, 2017)

Harita 3.13. Aktau Limanı'nın Akdeniz'e Çıkışı

Kaynak: (Project Cargo Weekly, 2017)

Kazakistan'ın uluslararası deniz limanı olan Aktau Limanı, Harita 3.11'de ve Harita 3.12'de görüldüğü üzere İran ve Azerbaycan'dan Kazakistan'a Hazar Denizi üzerinden ulaşım sağlamaktadır. Kazakistan'ın hem İran hem de Azerbaycan ile arasındaki bu ulaşım hattının Korgas Demiryolu ile bağlanması, Çin'in; İran ve Azerbaycan'dan ithal ettiği petrolü Malakka Boğazı üzerinden değil, Hazar üzerinden taşıması seçeneğini doğurmaktadır. 2018 yılında Çin'in %6,3 oranında İran'dan petrol ithal ettiği düşünüldüğünde (Workman, 2019),

Korgas Demiryolu vasıtasıyla petrolün Çin'e taşınması; Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını %6,3 oranında azaltabilir. Aynı şekilde, Çin'in Azerbaycan'dan %4 oranında petrol ithal ettiği hesaplandığında (EIA, 2019b), Azeri petrolünün, Korgas Demiryolu ile Çin'e taşınması; Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını %4 oranında düşürebilir. İran ve Azeri petrolüne ek olarak Çin, Aktau Limanı sayesinde Afrika'daki enerji kaynaklarını da ülkesine taşıyabilir. Harita 3.13'te Çin'in Aktau Limanı üzerinden Akdeniz'e nasıl ulaşabileceği gösterilmektedir. Çin; Afrika'dan ithal ettiği enerji kaynaklarını, Akdeniz üzerinden Aktau Limanı'na ve Korgas Demiryolu ile ülkesine taşıma imkânına sahiptir. Fakat tankerler, bu güzergâhı takip ettiğinde, enerjiyi Afrika ülkelerinden Çin'e taşımak için Süveyş Kanalı ve Bab-ül Mendep Boğazı'nı kullanması gerekmektedir. Örneğin Çin, petrol ithalatının %10'nunu gerçekleştirdiği Angola'dan petrolü; Bab-ül Mendep'ten ve Süveyş'ten geçirerek Akdeniz'e ve Akdeniz'den de Aktau üzerinden Korgas'a taşıdığına yaklaşık 13,000 kilometre mesafe gitmektedir. Aynı şekilde Çin, Angola'daki petrolü; Malakka Boğazı üzerinden Şanghay'a taşıdığına yine yaklaşık 13,000 kilometre yol kat etmektedir.¹⁷ Çin'in, Aktau güzergâhını kullanması; enerji güzergâhını kısaltmamakta ancak Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmaktadır. Bu noktada şunu belirtmek gerekmektedir ki, bu çalışmanın yapıldığı yıl içerisinde, İran, Azerbaycan ve Afrika ile ilgili bahsedilen durumlar, sadece bir olasılık niteliğindedir. Çünkü 2019 yılı sonu itibarıyla henüz taraflar arasında bu projelere yönelik bir anlaşma mevcut değildir.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin Çin'in enerji güvenliğine katkılarına ek olarak; Çin, Kuşak ve Yol Girişimi ile Kazakistan'da Avrupalı devletlerin enerji alanlarındaki hâkimiyetini ve Rusya'nın Kazakistan üzerindeki etkisini bertaraf etmeye çalışmaktadır. Çin, bu girişim sayesinde Avrupa ve Rusya'yı yanına alma yolunda istikrarlı bir şekilde ilerlemektedir. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yer alan Avrupalı ülkeler ve Rusya ile Çin, herkesin kazançla ayrılacağı şekilde birçok alanda işbirliği yapmaya çalışmaktadır. 2019 yılı itibarıyla Avrupa, Rusya ve Çin; ekonomi ve ticaret alanında daha etkin bir tablo çizmekte olsa da kıtalar ve ülkeler arası inşa edilen boru hatları, demiryolları, otoyollar ve deniz güzergâhında atılan adımlar; enerji alanındaki işbirliğinin yakın gelecekte artacağını işaretleridir.

¹⁷Mesafeler, <https://www.distance.to> internet adresi üzerinden tespit edilerek hesaplanmıştır.

Sonuç olarak; 20. yüzyılın sonlarında Çin ve Kazakistan arasında başlayan enerji ilişkisi; 21. yüzyılın başlarında bir adet petrol boru hattı, Kazakistan – Çin ve Orta Asya hatları olmak üzere iki adet doğalgaz boru hattı ve Kuşak ve Yol Girişimi içinde yer alan Korgas Kuru Limanı ve Korgas Demiryolu ile gelişmeye devam etmektedir. Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı; yılda 17,4 milyon ton petrolü Çin’e ulaştırarak, Çin’in yıllık petrol ithalatında yaklaşık %3,5 oranında bir paya sahiptir. 2018 yılında Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı üzerinden 5 milyar metreküp doğalgaz Çin’e taşınmış ve bu Çin’in doğalgaz ithalatına yaklaşık %4 oranında etki etmiştir. Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı ise 2018 yılında 40 milyar metreküp doğalgaz taşıyarak, Çin’in doğalgaz ithalatında yaklaşık %33 oranında bir paya sahip olmuştur. Hem petrol hem de doğalgaz boru hattı, Çin’in enerji güvenliğine; enerji arz çeşitliliğinin artması ve deniz güzergâhına bağımlılığının azalması yönünde katkı sağlamaktadır. Ayrıca doğalgaz boru hattı, Çin’in LNG’ye olan bağımlılığının azalması yönünde de katkıda bulunmaktadır. Eğer Çin, Kazakistan’dan ve Kazakistan üzerinden enerji ithal etmeseydi, deniz güzergâhına ve LNG’ye olan bağımlılığı daha yüksek bir seviyede olabilirdi. Kuşak ve Yol Girişimi’ne bakıldığında ise Korgas Kuru Limanı ve Korgas Demiryolu’nun, Çin’in enerji arz ve güzergâhını çeşitlendirme konusunda etki yaratabilecek projeler olduğu görülmektedir. Ancak her iki projeyle ilgili de Çin’in enerji güvenliğine katkı sağlayan gelişmeler henüz gerçekleşmemiştir.

Boru hatları ve Kuşak ve Yol Girişimi, Çin’in enerji istatistiklerinde büyük değişimlere sebep olmadığı için Çin’in enerji güvenliğinde başarısız olarak adlandırılmamalıdır. Bu projeler, 2000’li yılların başlarında ve ortalarında hayata geçirilmeye başlanmıştır ve hâlen geliştirilme aşamasındadır. Hiç şüphesiz yapılan projelerden verim alındığını görmek için zamana ihtiyaç vardır. Bu satırların yazıldığı 2019 yılında bu projeler, Çin açısından beklenen etkiyi yaratmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda istenilen etkiyi yaratması olasıdır.

4.BÖLÜM

4.ÇİN’İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA MYANMAR’IN YERİ

Çin ekonomisinin ve ulusal güvenliğinin lokomotifi enerjidir. Bu kapsamda, Çin’in enerji güvenliğinde rol alabilecek her ülke ile Çin ilişkiler kurmaktadır. Çin’in enerji güvenliğinin sağlanmasında rolü olan ülkelerden biri de Myanmar’dır. Bu bölümde, Myanmar’ın Çin’in enerji güvenliğine katkısı üzerinde durulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, Myanmar ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. İkinci olarak, Çin’in enerji güvenliğinde Myanmar’ın önemi tespit edilmektedir. Bunun ardından enerji güvenliğini sağlamak adına Çin’in Myanmar’a yönelik izlediği politikalar ele alınmaktadır. Son olarak ise iki ülke arasında kurulan enerji ilişkisinin Çin’in enerji güvenliğine katkısı incelenmektedir.

Harita 4.13. Myanmar’ın Jeopolitik Konumu

Kaynak: (Star, 2017)

4.1. Myanmar ile İlgili Genel Bilgiler

Harita 4.13'te görüldüğü üzere Myanmar; batıda Bangladeş ve Hindistan, kuzeydoğuda Çin, doğuda Laos ve Tayland ile komşu olan ve gerek yeraltı ve yerüstü kaynakları gerekse ticaret yolları açısından stratejik öneme sahip bir ülkedir (Durmuş, 2015: 2). Myanmar'ın yüzölçümü ise 676,563 kilometrekaredir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2011b). Günümüzdeki başkenti Naypyidaw olan Myanmar, Naypyidaw'dan önce Rangoon¹⁸ ve Yangon'u¹⁹ başkent olarak kullanmıştır.

İngiltere'den bağımsızlığını 1948 yılında alan Myanmar, 1962 yılına kadar demokrasiyle yönetilmiştir. Bu tarihten itibaren 2015 yılına kadar ise ülkede askeri yönetim hâkim olmuştur. Kimi kaynaklar (Devi, 2014: 36-50) Myanmar'daki askeri yönetimin 1990 yılında, kimisi (Bünthe, 2011: 6) ise 2011 yılında son bulduğunu belirtmektedir. Bu görüş farklılığının sebebi, Myanmar'da 1990 ve 2010 yıllarında seçimlerin yapılmış olmasıdır. Bu noktada 1990 ve 2010 seçimlerinin, askeri yönetim altında yapıldığı unutulmamalıdır (Kudo, 2011: 1). Dolayısıyla Myanmar'daki askeri yönetimin, 8 Kasım 2015'te gerçekleşen 'ilk bağımsız' parlamento seçimleri ile sonlandığını söylemek mümkündür. 2015 yılında gerçekleşen seçimi, Nobel ödüllü siyasetçi Aung San Suu Kyi'nin liderliğini yaptığı muhalefetteki Ulusal Demokrasi Ligi Partisi (NLD) kazanmıştır. Parti, toplam oyların %70'ini elde etmiştir. (Dedekoca, 2015: 1) 2019 yılı Kasım ayı itibariyle iktidarda hâlen NLD Partisi bulunmaktadır. 2015 yılı seçimlerinde Devlet Başkanı olan Htin Kyaw ise 2018 yılında dinlenmek istediği gerekçesiyle yerini geçici olarak eski Korgeneral Myint Swe'ye bırakmıştır (Tun, 2018). Myint Swe'nin ardından görevi teslim alan Win Myint, 2018 yılından itibaren Myanmar Devlet Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Bugünkü Myanmar topraklarını birleştiren ilk devlet, 9. yüzyılda Tibetli Bamarlarca kurulan Pagan Krallığı'dır. Bamar kültürü, bölgedeki Mon ve Pyu kültürlerini²⁰ asimile ederek hâkim kültür haline gelmiştir. 9. ve 12. yüzyıllar arasında Bamarların yönetiminde olan ülke, 12. yüzyıldan itibaren Moğolların egemenliği altına girmiştir. Moğol egemenliği, 18. yüzyıla kadar sürmüştür. 18. yüzyılda Moğol egemenliğinden kurtulan Burma, 19. yüzyılda İngiliz

¹⁸ 1948 ve 1989 yılları arası.

¹⁹ 1989 ve 2006 yılları arası.

²⁰ Myanmar topraklarında Bamarlar'dan önce hâkim olan gruplardır.

İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş ve Burma'nın yönetimi, Hindistan'a devredilmiştir. Genç entelijansiyanın; ülkenin özerk bir statüye kavuşturulması ve yönetimde Burmalılara daha fazla yer verilmesi talebi sonrası ülkeye, 1929 yılında kısmî özerklik tanınmıştır. 1937 yılında İngiliz Hindistan'ından ayrılıp bağımsızlığını kazanan Burma, 2. Dünya Savaşı sırasında Japon işgaline uğramış ve savaş sonrasında tekrar İngiliz egemenliği altına girmiştir. 4 Ocak 1948 tarihinde ise Burma Birliği adıyla tamamen bağımsızlığına kavuşmuştur. (Mürsel ve Yaylar, 2016: 368-369) 1989 yılına kadar Burma ismini kullanan devlet, bu tarihten sonra Myanmar²¹ ismini kullanmaya başlamıştır.

Dünya Banka'sının 2017 yılı nüfus bilgilerine göre Myanmar'ın nüfusu, 53,37 milyondur. Myanmar, 135 etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır. Nüfusun büyük bir kısmını %68 ile Bamarlar oluşturmaktadır. Şanlar, Karenler, Rakhineliler, Rohingya'lar, Çinliler, Monlar, Kaçinler, Kayinler, Kayalar ve Hintliler ise ülkedeki diğer önemli etnik gruplardır. (Mürsel ve Yaylar, 2016: 367) Ancak 100'den fazla etnik grubun Myanmar'da yaşaması, etnik çatışmaların çıkmasına sebebiyet vermektedir. Kaçin, Karen, Şan, Lahu, Han ve Arakan etnik grupları ile hükümet güçleri arasında sıklıkla çatışmalar meydana gelmektedir. Bu etnik gruplar arasında en bilinenlerden biri, Arakanlılar ya da Arakan Müslümanları olarak da adlandırılan Rohingya'lardır. Arakan, ülkenin batı sahilinde yer alan ve nüfusunun %24'ünü Müslümanların ve %67'sini Budistlerin oluşturduğu bir eyalettir (McKay, 2019: 4). Rohingya'lar, Myanmar'daki baskın Budist gruplardan etnik, dilsel ve dinsel olarak farklıdır (Homer, 2019). 1948 ve 1962 anayasalarında Rohingya'lar, Burma vatandaşı olarak kabul edilmiştir (Minority Rights Group International, 2017). Ancak 1982 yılında kabul edilen ve yürürlükte olan 2008 Anayasası, Arakanlı Müslümanları ülkenin vatandaşı olarak tanımamaktadır. Çünkü 1982 vatandaşlık yasası, Myanmar vatandaşı olmak için iki şart koşmaktadır: Yasanın tanıdığı 135 ulusal ırktan biri olmak veya atalarının 1823 yılından önce ülkeye yerleşmiş olması. Yasada belirtilen 135 ulusal ırk arasında yer almayan Rohingya'lar, birinci şartı yerine getirememektedir. İkinci şartı yerine getirmek için ise gerekli belgelere sahip olmayan Rohingya'ların vatandaşlığı reddedilmiş ve Rohingya'lar vatansız ilan edilmiştir. 1982 vatandaşlık yasası öncesinde etnik azınlık olarak tanımlanan Rohingya'ların vatansız

²¹ABD ve İngiltere, Myanmar adını tanımamakta ve Burma'yı kullanmaktadır. Bunun sebebi ise ABD ve İngiltere'nin, 1989 yılında ülkenin adını değiştiren askeri rejimin meşruiyetini tanımaması ve buna paralel olarak rejimin yaptığı değişikliği de tanımamasıdır (The BBC News, 2011).

olduğu ile ilgili hiçbir mevzuat bulunmamakla birlikte çeşitli anayasa ve kanunlar, Rohingya'ların vatandaşlık iddiası gerekçelerini zamanla daraltmış ve kapatmıştır (Parashar ve Alam, 2018: 103). Vatansız olarak kabul edilen Rohingya'lar; eğitim, sağlık, seyahat, çalışma ve evlenme gibi birçok konuda engellerle karşılaşmaktadır. (Minority Rights Group International, 2017) Ülkede yaşayan Rohingya'lar hem Myanmar halkı hem de Myanmar Hükümeti tarafından istenmemekte ve bu yüzden kötü muamelelere maruz kalmaktadır. 1970'li yılların sonlarından itibaren Myanmar Hükümeti'nin ayrılıkçı politikaları yüzünden yüz binlerce Rohingya; Bangladeş, Endonezya, Malezya ve Tayland'a kaçmaktadır (Albert ve Chatzky, 2018).

Rohingyalı Müslümanlar'ın tek isteği güvenle yaşayabilecekleri ve vatanları olarak tanımlayabilecekleri bir ülkedir (Homer, 2019). 2012 ve 2016 yılları arasında Myanmar'da ABD Büyükelçiliği yapmış olan Derek Mitchell bu durumu, “[u]luslararası toplum, sadece resmi olarak tanınmak isteyen Rohingya'lı masum insanların benzersiz zorluklarla karşılaştığına tanık olmaktadır” sözleriyle ifade etmektedir (Calamur, 2017). Ancak Rohingya'ların bu isteği, Myanmar Hükümeti tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Myanmar Hükümeti, Arakan'ın özerk bir bölge olması durumunda Bangladeş ile birleşmesinden korkmaktadır. Myanmar Hükümeti'nin bu korkusunun nedeni geçmişe dayanmaktadır. 2.Dünya Savaşı sonrasında Rohingya'ların ataları, kendi topraklarını Doğu Pakistan'a²² katmak için girişimde bulunmuştur. Fakat Pakistan, Rohingya'lılardan gelen bu teklifi kabul etmemiştir. Arakan'da yaşanan katliamlardan anlaşılacağı üzere geçmişte meydana gelen bu olayın, Myanmar Hükümeti'nin hatırında olduğu açıktır. Myanmar'da yaşayanların büyük bir çoğunluğu, Rohingya'lıları İslam ile beslenen ve denizaşırı ülkeler tarafından finansa edilen yabancı bir grup olarak görmektedir. (Calamur, 2017) Rohingya'lıların; etnik, dil ve din olarak Myanmar'da yaşayanlardan farklı olması ve geçmişte Pakistan'a yapılan birleşme talebi Rohingya'lıları potansiyel tehdit konumuna getirmektedir. Bu algı bu şekilde var olduğu sürece, Rohingya sorununun çözümü zorlaşmaya devam edecektir.

2012 yılından itibaren Rohinyalı'lar karşı saldırıların dozu daha da artmış ve soykırıma varan şiddet olaylarına dönüşmüştür. Myanmar Hükümeti soruşturma raporuna göre 2012

²² Bangladeş, 1947 yılından 1971 yılına kadar Pakistan sınırları içindeydi.

yılıının Haziran ve Ekim ayları arasında Arakan'da 192 kişi hayatını kaybetmiş, 265 kişi yaralanmış, 8,614 ev tahrip edilmiş ve 140.000'den fazla insan yerinden edilmiştir. Bu doğrultuda BM, Myanmar Hükümeti'nin saldırıları durdurması için ilk olarak ikili görüşmeler başlatmıştır. 2012 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, 2011 ve 2016 yılları arası dönemin Myanmar Devlet Başkanı Thein Sein ile görüşmüştür. Ardından BM; birçok kez saldırıların sonlandırılması, Rohingya'lara vatandaşlık statüsü verilmesi ve Rohingya'ların Myanmar'daki vatandaşlarla eşit haklara sahip olması ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Myanmar Hükümeti'nin bu açıklamalara yönelik olumlu bir adım atmaması üzerine 2013 yılında AB, Myanmar'a yaptırım²³ uygulamaya başlamış ve ABD de var olan yaptırımların²⁴ süresini uzatma kararı almıştır. (Relief Web, 2012) 25 Ağustos 2017 tarihinde ise Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu'nun²⁵ (ARSA) 20 güvenlik görevlisini öldürmesi üzerine Myanmar Hükümeti, Arakan'da operasyonlar başlatmıştır. Operasyonlarda, kaçan insanlar vurularak öldürülmüş; yaşlı, engelli, küçük çocuk gibi kaçamayanlar binalara kilitlenip yakılmış; kız ve kadınlara taciz ve tecavüz edilmiş ve çocuklar; şiddet, sakat bırakma, cinsel istismar gibi insan hakları ihlallerine maruz bırakılmıştır. Bu operasyonlar, dünya çapında "etnik temizlik operasyonları" olarak anılmaktadır. Operasyonların sonucunda 725,000 Rohingya, Bangladeş'e kaçmıştır. (Human Rights Council, 2018: 7-9)

Arakan'da yaşananlara karşı uluslararası toplumun tepkisi gecikmemiştir. BM, İslam İşbirliği Örgütü ve ASEAN gibi örgütlerden; nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan

²³ AB, Myanmar'da yaşananları demokrasi ve insan hakları ihlali olarak görerek Myanmar'a karşı yaptırım kararı almıştır. İlk yaptırımı 1996 yılında uygulamaya başlayan AB; daha sonra sırasıyla 2000, 2004, 2006, 2008, 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında yaptırımlarda yeni düzenlemeler yapmıştır. AB, 2013 yılından itibaren Myanmar'a yönelik ekonomik ve ticari yaptırımları kaldırmıştır fakat hâlen, silah ambargosu ve savunma sanayiine ekonomik ve teknik destek yasağı devam etmektedir. (Treasury Customs and Excise Division, 2013: 3-6)

²⁴ ABD, 1997 yılında Burma devletinin eylem ve politikalarının olağandışı olduğu ve ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Burma'ya yaptırım uygulama kararı almıştır (Presidential Documents, 1997). Daha sonra ABD sırasıyla 2003, 2007, 2008 ve 2012 yıllarında yaptırımlarında düzenlemeler yapmıştır. 11 Temmuz 2012'de ABD; Hazine Bakanlığı tarafından belirlenen kişilere mal, fon, katkı ve benzeri destek sağlanması yasaklamış ve bu işlemlerden birinin gerçekleşmesi durumunda işlemin bloke edileceğini belirtmiştir. (Presidential Documents, 2012)

²⁵ ARSA, Myanmar'ın kuzeyindeki Arakan eyaletinde çoğunlukla Müslüman Rohingya halkının zulüm gördüğü yerde faaliyet göstermektedir (The BBC News, 2017). ARSA'nın sözcüsü, amaçlarının uluslararası kamuoyunun dikkatini Rohingya'ya çekmek ve Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerinden destek almak olduğunu belirtmektedir (Scrollin, 2017). ARSA Müslüman bir grup olmasına rağmen, cihatçı bir gündemi takip etmemekte, dini hedefleri bulunmamakta ve şeriat yasağı getirmeyi hedeflememektedir (Baron, 2017: 5). 600 civarında aktif üyesi olan ARSA'nın finansmanının, Rohingya diasporası olduğu söylenmektedir (Barany, 2019: 6). Myanmar Hükümeti, ARSA'yı kurtuluş ordusu olarak değil, bir terör örgütü olarak kabul etmektedir (The BBC News, 2017).

devletlerden ve Batılı devletlerden, Arakan’da yapılan soykırımı kınamalar ve sorunun çözümü için Myanmar Hükümeti’ne çağrılar yapılmıştır. 2018 yılında Arakan’daki katliam, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne (BMGK) taşınmıştır. Eylül 2018’de BMGK; soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlemesinden dolayı Myanmar’ın Genelkurmay Başkanı ve yardımcısı da dâhil olmak üzere üst düzey altı askeri yetkilinin Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde (UCM) yargılanması gerektiğini belirten ve Myanmar’a silah ambargosu ve yaptırımını koymaya çağıran raporunu yayınlamıştır (Human Rights Council, 2018: 1-19). Fakat Myanmar, UCM’nin kurucu antlaşması olan 1998 tarihli Roma Statüsü’ne taraf olmadığından dolayı, UCM’nin yargılama yetkisini tanımamaktadır. Bir başka ifadeyle, UCM’nin iddia ettiği suçların, Myanmar topraklarında işlenmesi ve yargılanmasını istediği bireylerin, Myanmar vatandaşı olması sebebiyle UCM, ilgili kişileri yargılama yetkisine sahip değildir. UCM’nin ilgili bireyleri yargılaması için BMGK’nın UCM’ye yargılama yetkisi vermesi gerekmektedir. 12 Eylül 2018 tarihinde BMGK’ya UCM’ye yargılama yetkisi verilmesi için sunulan A/HRC/39/64 numaralı tasarı, Çin tarafından veto edilmiş ve bu yüzden UCM’ye, ilgili bireyleri yargılama yetkisi verilememiştir. BM tarafından “dünyanın en çok zulmedilen azınlığı” (UN Human Rights Council, 2017) olarak kabul edilen Rohingyalılar, hâlen Myanmarlılar tarafından psikolojik ve fiziksel şiddet dâhil olmak üzere insan hakları ihlaline giren birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır.

Myanmar’ın Çin ile ilişkileri, 1949 yılında Çin’in kurulmasının hemen ardından Myanmar’ın 17 Ağustos 1949 tarihinde Çin’i tanıması ile başlamıştır (Kuppuswamy, 2011: 1). Myanmar, Çin’i tanıyan ilk komünist olmayan ülke özelliğine taşımaktadır (Steinbergand ve Fan, 2012: 10). Çin ve Myanmar arasındaki ilişkiler, dalgalı bir gidişata sahiptir. Bunun sebebi ise iki ülkenin 1949 – 1953 yılları arası durağan, 1954 – 1967 yılları arası yakın, 1967 – 1988 yılları arası durağan ve 1988 yılı ve sonrası yakın ilişkilere sahip olmasıdır. Dönemin Devlet Başkanı Mao’nun 1949 – 1953 yılları arasında içe dönük bir politika izlemesinden dolayı Çin, Myanmar ile ilişkilerini pek önemsememiştir. 1954 yılından sonra ise Çin; ABD’nin kuşatmasını kırmak, tüm ülkelerle barışçıl ilişkiler kurmak ve ekonomik gelişim ve iyileşme için bölgesel istikrarı sağlamak adına yeni bir dış politika çizgisi belirlemiştir. Bu politika çerçevesinde Çin, Myanmar ile ilişkilerine önem vermeye başlamıştır. 1954 yılında Çin ve Myanmar arasında kurulan ilişki o kadar yakındır ki, bu ilişki; Myanmar dilinde kardeş anlamına gelen ‘paukphaw’ sözcüğü ile ifade edilmiştir. (Steinbergand ve Fan, 2012: 28-30)

Ayrıca paukphaw, sadece Çin ve Myanmar ilişkilerini ifade etmek için kullanılmakta ve Myanmar'ın diğer ülkeler ile ilişkileri ifade etmek için asla kullanılmamaktadır. 1967 yılına kadar iki ülke arasında iyi giden ilişkiler, bu tarihten sonra bozulmuştur. Bunun nedeni Myanmar Hükümeti'nin istememesine rağmen Çin'in, Burma Komünist Partisi'ne (BCP) yardım etmesi ve 1967 yılında Myanmarlılar tarafından Çinlilere karşı gerçekleştirilen saldırılardır. Bu yaşananlardan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kopmamış ama eskisi gibi de olmamıştır. 1978 yılında Çin; Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle bölge ülkeleri, Güneydoğu Asya Bölgesi, ABD ve SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Bu süreçte Myanmar ile ilişkiler, Pekin için daha az önem arz etmeye başlamıştır (Steinbergand ve Fan, 2012: 131).

Çin ve Myanmar arasındaki ilişkiler, 1988 yılından sonra tekrar iyileşmeye başlamıştır. Bunun sebebi Batı'nın, Myanmar'a ve Çin'e uyguladığı diplomatik izolasyondur. 1988 yılında Myanmar'da askeri rejimin öğrencileri öldürmesi ve 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda Çinli öğrencilerin hükümet tarafından öldürülmesi sonucu her iki ülke de Batılı ülkelere sert eleştiriler almış ve Batılı ülkelerin ekonomik yaptırımlarına maruz kalmıştır. (Shee, 2002: 38) Bu durum, Çin ve Myanmar ilişkilerinin yakınlaşmasına yol açmıştır. Çin ve Myanmar ilişkisi, dalgalı bir süreçten geçtikten sonra 20. yüzyılın sonlarından itibaren iyi bir gidişat yakalamayı başarmıştır. Hatta Myanmar, Çin'in gözünde geçmişte hiç olmadığı kadar önemli bir yere sahiptir. Bunun en önemli sebebi, Çin'in enerji güvenliğinde Myanmar'ın önemli bir rolü olmasıdır. Bu doğrultuda bir sonraki kısımda, Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliğinde neden önemli olduğu ve nasıl bir role sahip olduğu üzerinde durulmaktadır.

4.2. Çin'in Enerji Güvenliği Açısından Myanmar'ın Önemi

Çin ve Myanmar arasındaki ilişki eskilere dayanmasına rağmen, iki ülke arasında kurulan enerji ilişkisi oldukça yenidir. Hatırlanacağı üzere Çin'in enerji güvenliği endişeleri, 1993 yılından sonra başlamıştır. Dolayısıyla Çin ve Myanmar arasındaki ilişkinin başlangıcında yatan sebebin, enerji olmadığını söylemek mümkündür. Fakat 1993 yılından sonra enerji ihtiyacı artan Çin'in; Myanmar'daki temel ilgi alanlarından birini, enerji güvenliği oluşturmaktadır (Sun, 2012: 75). Çalışma, Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliği için önemli olması ile ilgili üç neden tespit etmektedir. İlki, Myanmar üzerinden oluşturulan enerji

güzergâhıdır. İkincisi, Myanmar'ın sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Üçüncüsü ise Myanmar'ın Çin'in LNG'ye olan bağımlılığına azaltıcı etkisidir.

Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliğinde önemli olmasının ilk sebebi, Çin'e enerji kaynaklarını taşıması için sunduğu alternatif enerji güzergâhıdır. Çin'in enerji taşımacılığının %95'ini deniz üzerinden gerçekleştirmektedir. Çin'in Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği petrolün %80'inin ise ABD etkisindeki Malakka Boğazı'ndan geçmesi, Çinli karar mercilerini farklı güzergâhlar aramaya itmektedir (Durmuş, 2015: 8). Riskli bölgelerden alternatif rotalar ile kurtulmaya çalışmak, Çin'in enerji güvenliğinde önem arz etmektedir (Keyvan, 2017). Bu noktada Hint Okyanusu'na kıyısı olan Myanmar, Çin'in enerji güzergâhında; jeostratejik bir öneme sahiptir. Çin enerjisi, Andaman Denizi ve Bengal Körfezi üzerinden Myanmar'a taşıyabilme ve ardından Myanmar – Çin petrol ve doğalgaz boru hattı vasıtasıyla ülkesine getirebilme imkânına sahiptir. Harita 4.14'te gösterildiği üzere Çin'in Myanmar üzerinden izlediği deniz güzergâhı, kat etmesi gereken deniz yolu mesafesinin kısılmasını sağlamaktadır.

Harita 4.14. Çin'in Malakka Boğazı'ndan ve Myanmar Üzerinden Takip Ettiği Deniz Güzergâhının Karşılaştırılması

Kaynak: (India Times, 2019)

Myanmar'ın oynadığı bu rolde, Arakan Bölgesi yadsınamayacak bir öneme haizdir. Deniz kıyısında bulunan bölge, Hint Okyanusu'na ve Bengal Körfezi'ne erişimi sağlamaktadır.

Arakan'ın jeopolitiği sayesinde Myanmar Hükümeti, bölgedeki Hindistan ve Çin gibi devletler ile yakın ilişkiler kurmakta ve Arakan üzerinden ekonomik kazanç elde etmektedir. (Regemortel, 2019) Çin'in Arakan sayesinde Andaman Denizi ve Bengal Körfezi üzerinden enerji taşımacılığını gerçekleştirmesi, petrol tankerlerinin ve LNG gemilerinin mesafesini Malakka Boğazı'ndan izlenen güzergâha kıyasla 3000 kilometre kısaltmakta ve yolculuğunu 5-6 gün azaltmaktadır (Shee, 2002: 36). Ayrıca Malakka Boğazı'na alternatif olarak Myanmar üzerinden bir güzergâh oluşturan Çin, Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak Çin, ABD tehdidinden uzaklaşma avantajı yakalamaktadır. İkinci bölümde ele alındığı üzere; Çin'in enerji güzergâhı güvenliği üzerinde algıladığı en büyük tehdit algısı, Malakka Boğazı'na hâkim konumda olan ABD donanmasıdır. ABD ile yaşanılacak olası bir sorunun, Çin'in Malakka üzerinden izlediği enerji güzergâhında bir aksiliğe sebebiyet vermesi muhtemeldir. Çin'in enerji taşımacılığını Myanmar üzerinden gerçekleştirmesi, Malakka Boğazı'nı kullanma zorunluluğunu tamamen ortadan kaldırmaya bile azaltma potansiyeline sahiptir.

Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliği için önemli olmasının ikinci sebebi, sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Çin; sanayileşmeye başladığından beri büyük ölçüde kendi kendine yeten bir enerji ekonomisinden, dünyanın en büyük ikinci ve en hızlı büyüyen enerji tüketicisi haline gelmiştir. Hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümesinin artan talebini karşılamak için Çin, 1990'lı yılların ortalarından beri sürekli olarak enerji ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda; zengin enerji kaynaklarına sahip olan Myanmar, enerji arz çeşitliliğini artırmak isteyen Çin'in dikkatini çekmektedir. Realizmin belirttiği gibi, enerjinin devlet için bir güç kaynağı olduğu ve tek bir yere bağımlılıktan ziyade çeşitliliğin devletin ulusal güvenliği için daha iyi olduğu görüşü, Çin tarafından destek görmekte ve takip edilmektedir.

Myanmar, ASEAN üyeleri arasında enerji kaynakları açısından en fazla çeşitliliğe sahip ülkedir. Myanmar'da 60 hidroelektrik projesi, 1 kömür yakıtlı enerji santrali, 20 gaz yakıtlı enerji santrali ve ülke genelinde çok sayıda yenilenebilir ve güneş enerjisi projesi bulunmaktadır. Ayrıca Myanmar, 51 tanesi karada 53 tanesi denizde olmak üzere toplam 104 petrol ve doğalgaz bloğuna sahiptir. (Burma Country Commercial Guide, 2019a) 2017 yılı verilerine göre Myanmar, dünyadaki bilinen petrol rezervlerinin %0,3'üne (139 milyon varil) ev sahipliği yapmaktadır (The Titi Tudorancea Bulletin, 2017, Tun, 2018). Myanmar'ın petrol

rezervleri, Salin Havzası'nda ve deniz kıyısındaki Yetagun Tarlası'nda asgari miktarda bulunmaktadır (EIA, 2016a). 2019 yılı verilerine göre Myanmar, dünyadaki kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %0,6'sına (1,2 trilyon metreküp) sahip bulunmaktadır (BP, 2019: 30). Ülkenin en önemli doğalgaz havzaları; ülkenin batı kıyılarında yer alan Moattama'daki Yadana, Yetagun ve Zawtika alanları ve Arakan'da yer alan Shwe alanıdır (EIA, 2016a). Myanmar'ın özellikle Arakan eyaleti, enerji rezervleri açısından önemlidir. Arakan'da yaklaşık 1 trilyon metreküp doğal gaz ve 2 milyar varil petrol bulunduğu hesap edilmektedir (Durmuş, 2015: 9). Ayrıca Arakan açıklarında yeni doğalgaz sahalarının olduğu tahmin edilmektedir (Htwe, 2017). Myanmar, kömür rezervlerine de sahiptir. Myanmar, dünyadaki bilinen kömür rezervlerinin %7,2'sini topraklarında barındırmaktadır. Kaçin, Kayin, Kayah, Sagaing, Tanintharyi, Bago, Magway, Mandalay, Arakan, Şan ve Ayeyarwaddy Myanmar'ın kömür rezervlerinin bulunduğu bölge ve eyaletlerdir (Nyunt, T.Y.: 2).

Myanmar'ın ihracatının %29'unu enerji kaynakları oluşturmaktadır. 2016 yılı verilerine göre Myanmar'ın enerji ihracatında, %52 ile Çin birinci ve %48 ile Tayland ikinci sırada gelmektedir (OEC, 2017). Fakat Çin'in Myanmar'dan yaptığı petrol ve doğalgaz ithalatı ile enerji ithal ettiği diğer ülkelerin payı kıyaslandığında, Myanmar'ın payı görece düşük kalmaktadır. Çin'in hem doğalgaz hem de petrol ithalatında, Myanmar'ın düşük bir paya sahip olmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iki ülke arasındaki enerji boru hatlarının geç hayata geçirilmesidir. İkincisi ise Myanmar'da petrol ve doğalgaz boru hatlarının etnik çatışmaların olduğu alanlardan geçmesi ve bu durumun, Çin'in enerji güvenliğine tehdit oluşturmasıdır. Her ne sebeple olursa olsun, ilerleyen yıllarda iki ülke arasındaki enerji alışverişi artma potansiyeline sahiptir. 2018 ve 2019 yıllarında iki ülke arasında gerçekleşen petrol alışverişi oranları, buna örnek verilebilir. 2019 yılının ilk 6 ayında Myanmar'dan 5 milyon ton petrol ithal eden Çin'in, Myanmar'dan petrol ithalatı 2018 yılının ilk 6 ayına kıyasla %2,9 oranında artmıştır. Buna ek olarak, 2019 yılının ilk 6 ayında Çin, Myanmar'dan 1,68 milyon ton doğalgaz ithal etmiştir. Bu ithalat, bir önceki senenin ilk 6 ayıyla kıyaslandığında ise %2,3 oranında azalma göstermiştir. Bu azalmanın sebebi, Myanmar'ın doğalgaz fiyatını arttırmasıdır. (Xia, 2018) Dolayısıyla eğer Çin ve Myanmar doğalgaz fiyatında anlaştığı takdirde Çin'in Myanmar'dan ithal ettiği doğalgaz miktarının artış göstereceği söylenebilir.

2018 yılında Myanmar, 17,8 milyar metreküp doğalgaz üretimi yaparken; Çin, 283 milyar metreküp doğalgaz tüketmiştir (BP, 2019: 32-34). Myanmar'da üretilen doğalgazın tamamının Çin'e ihraç edilmesi halinde, Çin'in doğalgaz ithalatında Myanmar'ın %6,2 oranında bir pay alabileceği ortaya çıkmaktadır. Myanmar'ın Çin'in doğalgaz ithalatında %6,2 oranında yer alması sayesinde Çin, Katar'dan %11 oranında ithal ettiği doğalgazı %4,8 seviyesine çekme şansı elde edebilir. Bu durumun gerçekleşmesi ise Çin'in deniz güzergâhına, Malakka Boğazı'na ve LNG'ye olan bağımlılığın azalmasına yardımcı olabilir.

Doğalgazın ardından petrole bakıldığında ise 2018 yılının Ocak ayında Myanmar'ın günlük 265 bin varil petrol ürettiği görülmektedir (CEIC, 2019a). 2018 yılında Çin'in günlük tükettiği petrol ise 13 milyon varildir (BP, 2019: 20). Çin'in günde 265 bin varil petrol tükettiği dikkate alınırsa ve Myanmar'dan günde 13 milyon varil petrolün Çin'e yollandığı düşünülürse, Çin'in petrol tüketiminin karşılanmasında Myanmar'ın %2'lik bir paya sahip olabileceği söylenebilir. Bu durumda ise Çin; Suudi Arabistan'dan %12 oranında değil, %10 oranında petrol ithal etme imkânı yakalayabilir. Her ne kadar ciddi bir oran olmasa da; bu %2'lik azalma sadece Çin'in Suudi Arabistan'dan ithal ettiği petrolün azalması değil, aynı zamanda deniz güzergâhına ve Malakka Boğazı'na olan bağımlılığında azalması anlamına gelmektedir.

Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliğinde önemli olmasının üçüncü sebebi, LNG'ye olan bağımlılığını azaltma potansiyelidir. 2019 verilerine göre sahip olduğu %16,7 oran ile LNG ithalatında dünya ikincisi²⁶ olan Çin (International Gas Union, 2019: 17), LNG'ye olan bağımlılığını azaltmak için doğalgazı boru hatları ile ithal etmek istemektedir. Çin'in bu isteğini gerçekleştirmesinde; Myanmar, yardımı dokunabilecek ülkelerden biridir. Çin, doğalgaz ithalatını; yakın çevresinde yer alan Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Rusya ile boru hattıyla gerçekleştirmekte ve bu ülkeler dışındaki ülkelere ise LNG almaktadır. Bu durum ise iki soruna yol açmaktadır: Deniz güzergâhına bağımlılığın ve taşıma maliyetinin artması. Çin'in deniz güzergâhına bağımlılığının artması, en sık kullandığı Malakka Boğazı'na olan bağımlılığında da devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Çin'in; doğalgazı Myanmar üzerinden boru hatlarıyla ithal etmesi, LNG ithalatını ve deniz güzergâhına olan bağımlılığını

²⁶ LNG ithalatında birinci sırada Japonya yer almaktadır.

bir nebze azaltmasına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra Çin'in doğalgazı Myanmar üzerinden boru hattı ile taşınması, doğalgaz taşıma maliyetlerinde de düşürücü bir etki doğurabilir.

Sonuç olarak Myanmar, Çin'in enerji güvenliğinde enerji güzergâh ve arz çeşitliliğini artırma ve LNG'ye olan bağımlılığı azaltma noktasında önemlidir. Realist kuramın dikkat çektiği üzere Çin; tek devlete, bölgeye veya güzergâha bağımlı olmamak için enerji arz ve güzergâhında çeşitliliğe yönelmektedir. Çin; Myanmar karasularını ve topraklarını kullanarak, Malakka Boğazı'ndan geçmek yerine enerjiyi ülkesine Bengal Körfezi ve Andaman Denizi üzerinden taşıyabilmektedir. Bu sayede Çin, enerji güzergâhını kısaltarak ve ABD tehdidinden uzak kalarak, enerji güvenliğine katkı sağlama imkânına sahiptir. Diğer bir önemli nokta, Myanmar'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Bir Güneydoğu Asya ülkesi olan Myanmar; enerjisinin büyük bir kısmını Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika'dan karşılayan Çin'in enerji arzının çeşitlenmesinde önemli bir alternatiftir. Son olarak Myanmar, Çin'e sağladığı enerji güzergâh ve arz çeşitliliği ile Çin'in LNG'ye olan bağımlılığının azalması yönünde de etki etmektedir. Myanmar'dan doğalgazı boru hattıyla taşıma imkânına sahip olan Çin, LNG'ye ve deniz güzergâhına olan bağımlılığını bir derece de olsa azaltabilmektedir. Bir sonraki başlıkta, Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliği için olan öneminden faydalanmak isteyen Çin'in, Myanmar'a yönelik izlediği politikalar üzerinde durulmaktadır.

4.3. Çin'in Myanmar'a Yönelik Enerji Politikaları

İki ülke arasında enerji ilişkisinin kurulması, sadece enerji alanında işbirliğinin olduğu anlamına gelmemelidir. Bir alanda kurulan bir ilişki, aslında birçok alan ile dirsek teması içindedir. Dolayısıyla Çin'in, Myanmar ile birçok alanda ilişki kurmasının nedenleri arasında bu ülkeyle enerji alanında işbirliği kurmak istemesi olduğu söylenebilir. Bu kısımda ilk olarak, Çin'in Myanmar'a yönelik ekonomi politikalarına bakılmaktadır. İkinci olarak, ticaret politikaları ve ardından savunma politikaları üzerinde durulmaktadır. Sonrasında, Myanmar'daki alt ve üst yapı inşaat çalışmalarında Çin'in yeri incelenmektedir. Son olarak ise uluslararası alanda BMGK daimî üyeliğinin verdiği veto yetkisine dayanarak, Çin'in Myanmar'a olan siyasi desteği ele alınmaktadır.

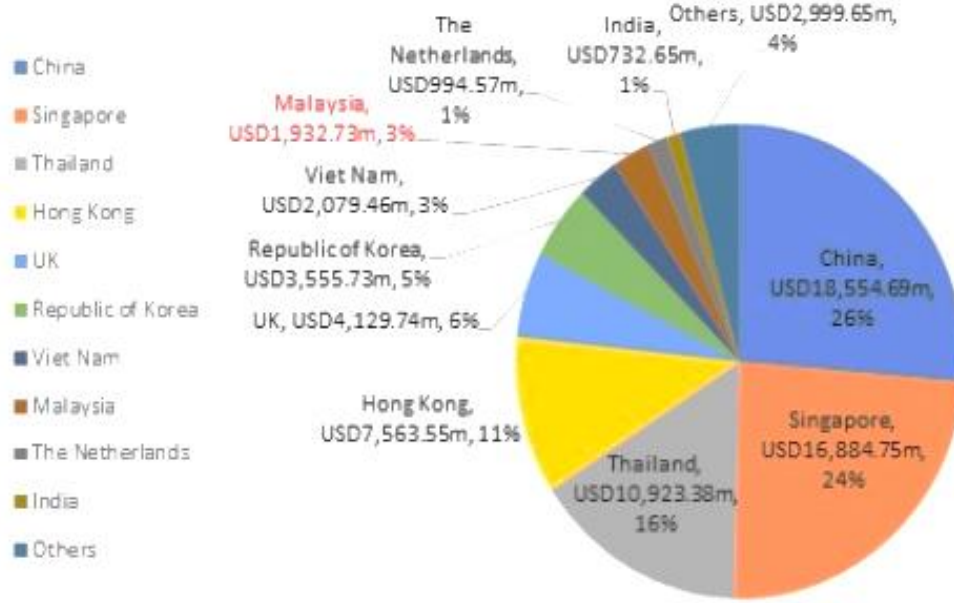
Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Myanmar'a yönelik politikalarından ilki olan ekonomi politikaları, tıpkı Kazakistan'da olduğu gibi Myanmar ile ilişkilerinde de önemli bir

araçtır. Çin'in ekonomik gücü; Myanmar'a yapılan yardımlar, yatırımlar ve verilen krediler ile kendini göstermektedir. Ancak Çin ve Myanmar arasındaki ekonomik ilişkiler de aynı siyasi ilişkiler gibi dalgalı bir gidişata sahiptir. 1960 yılından 1967 yılına kadar Çin, Myanmar ile ekonomik anlaşmalar imzalamış ve Myanmar'a maddi destek yapmıştır. Fakat 1967 yılında iki ülke arasındaki bazı siyasi gerginlikler, ekonomik ilişkileri baltalamış ve Çin, Myanmar'a yönelik ekonomik yardımlarını kesmiştir. 1970'li yılların ortasında iki devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmeye başlaması ile Çin, Myanmar'a ekonomik yardımlar yapmaya yeniden devam etmiştir. Ancak iki devlet arasında olumlu giden ekonomik ilişkiler, 1980'li yıllarda Myanmar'ın ticari alandaki ilişkilerine sınırlar getirmesinden dolayı tekrar gerilemiştir. (Mizuno: 2015: 196-198) Fakat 1988 yılında Myanmar'a uluslararası ambargoların uygulanması üzerine Çin, Myanmar ile ekonomik ilişkilerini yakınlaştırmak için hemen harekete geçmiştir. Çin'in Myanmar ile yakın ilişki kurmaya istekli olmasının 3 ana sebebi bulunmaktadır. Bunlar; Myanmar'ın Çin'in komşusu olması, enerji rezervlerine sahip olması ve en önemlisi Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden Çin'e enerji taşımasında Myanmar'ın kilit bir konuma sahip olmasıdır. 1989 yılının Aralık ayında Pekin'de Çin ve Myanmar Hükümeti'nin ekonomik ve teknik anlaşma imzalaması ile kredi ve yardımlar Çin'den Myanmar'a akmaya başlamıştır (Bolesta, 2018: 25).

Grafik 4.3'te 2017 verilerine göre Çin'in, Myanmar'a en çok yatırım yapan ülkeler arasında birinci sırada geldiği gösterilmektedir. 1961 ve 1994 yılları arasında Çin, Myanmar'a toplam 500 milyon Rmb (yaklaşık 62,5 milyon dolar) yardım yapmıştır (Yiming'den aktaran Shee, 2002: 43). 1998 yılında Çin, Myanmar'ın Pyinmana şehrinde inşa edilecek olan 280 megawatt hidroelektrik santrali için 250 milyon dolar kredi vermiştir (James, 2006: 124). Çin'in Myanmar'a yatırımları kendini özellikle 2000'li yıllarda göstermeye başlamıştır. 2003 ve 2004 yılları arasında Çin; Myanmar'a 200 milyon dolar kredi açmayı, teknolojik iş birliği için 6 milyon dolar hibe vermeyi ve Myanmar'ın borçlarını hafifletmeyi kabul etmiştir (Than, 2005: 50). 2009 yılında Myanmar, ülkesinin ekonomik gelişimi sağlamak ve Çin ile ilişkilerini daha da geliştirmek adına Çin'den 1,2 milyar dolar tutarında kredi kabul etmiştir (Kuppuswamy, 2011: 6). 2013 yılında ise Çin, Myanmar'da inşa edilmesi planlanan iki tren projesi için Myanmar'a 92 milyon dolar kredi vermiştir (Dreher vd., 2017). 2005 yılından beri iki devlet üç ya da dört yılda bir Çin – Myanmar Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği toplantıları gerçekleştirmektedir. 2018 yılında beşincisi gerçekleştirilen toplantıda; ikili

ekonomi ve ticari ilişkilerinde Çin para birimi yuanın kullanılması, Kuşak ve Yol Girişimi, Kyaukpyu Derin Su Limanı, sanayi bölgesi, beş yıllık kalkınma programı, Myanmar ve Çin sınırında ekonomik işbirliği kurulması gibi konular ele alınmıştır. (Eleven Myanmar, 2019).

Grafik 4.3. Myanmar'daki Yabancı Yatırımcıların Yüzdesi

Kaynak: (Foster, T.Y.)

Çin, Myanmar'da her mecrada yatırımlar yapmasına rağmen; Çin'in Myanmar'daki yatırımları esas olarak hidroelektrik, petrol, doğal gaz ve madencilik sektörlerine odaklanmaktadır (Lwin, 2019). Kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Çin'in Myanmar'da enerji alanında yapmayı planladığı ve yapmakta olduğu yaklaşık 90 projenin olduğu belirtilmektedir. 2014 yılında Myanmar Hükümeti, Çin Sanayi ve Ticaret Bankası'na bankacılık lisansı vermiştir. 2015 yılında Myanmar Parlamentosu, Kyaukpyu petrol ve doğalgaz ekonomik bölgesinde Çin Uluslararası Yatırım Fonu Ortaklığı'nın²⁷ (CITIC) %85 hisse elde etmesi için karar almıştır. 2016 yılında China Three Gorges Corporation, Myanmar'da bir rüzgâr çiftliği

²⁷ CITIC Grup, 1979'da Çin'de kurulan ve devlete ait olan uluslararası bir şirkettir. Şirket; ekonomi, enerji, imalat, mühendislik ve emlak gibi alanlarda çalışma yapmaktadır. (CITIC Group Corporation, 2019) Çin'in enerjiyle ilgili faaliyetlerini yürüten şirketlerden biri olan CITIC'in devlete bağlı olması, Realizmin savunduğu enerjinin devlet tekelinde olması gerektiği görüşüyle örtüşmektedir.

geliştirmek için Myanmar Elektrik Bakanlığı ile ortaklık kurmuştur. (Bolesta, 2018: 25-26) Çin'in Myanmar'a verdiği kredilerden ve yaptığı yatırımlardan anlaşılacağı üzere Myanmar'ın dış borcunda en büyük paya sahip ve ilk sırada yer alan ülke, Çin'dir. Nitekim Myanmar'ın toplam 9,1 milyar dolar dış borcu bulunmakta ve bu borcunun neredeyse yarısı Çin'e aittir. (Lwin, 2018)

Çin'in Myanmar'a yönelik izlediği ekonomi politikaları; Çin'in enerji güvenliğine, enerji arz çeşitliliği yönünde hizmet etme potansiyelini içinde barındırmaktadır. Çin, Myanmar'a verdiği krediler ve enerji sektöründe yapmayı planladığı yatırımlar ile Myanmar'daki varlığını güçlendirmek ve böylelikle Myanmar'ın enerji sektörüne bağımlılık yaratmaya çalışmaktadır. Myanmar'ın enerji sektöründe bağımlılık yaratması durumunda Çin, sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu ile öne çıkan Arakan'dan fayda sağlama imkânı elde edebilir.

Tablo 4.6. Myanmar'ın İthalat Yaptığı Ülkeler

ÜLKELER	YÜZDELER
Çin	%38,8
Tayland	%19,4
Japonya	%6,1
Singapur	%5,3
Hindistan	%5,1

Kaynak: (World Integrated Trade Solution, 2017)

Ekonominin ardından Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Myanmar'a yönelik izlediği ikinci politika, ticarettir. Myanmar'ın ekonomisinde lider konumda olan Çin, Myanmar'ın ticaret sektöründe de aynı başarıyı sergilemektedir. Tablo 4.6'da verilen yüzdelerden anlaşıldığı üzere Myanmar, büyük oranda Çin'den ithalat yapmaktadır. Tablo 4.7'deki yüzdelerin gösterdiği üzere ise Myanmar'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında da yine

Çin, ilk sırada yer almaktadır. Özellikle 1988 yılında Myanmar ve Çin arasında imzalanan sınır ticaret anlaşması sonrasında iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri derinleşmiştir (Burma Country Commercial Guide, 2019b). İki ülke arasındaki ticarete bakıldığında Myanmar'dan Çin'e pirinç, bezelye, susam, mısır, sebze ve meyve, kuru çay yaprakları, balık ürünleri, kauçuk, mineral ve hayvansal ürünlerin ihraç edildiği; Çin'den Myanmar'a makine, plastik hammadde ve elektronik aletlerin ihraç edildiği görülmektedir (Asia News, 2018). 2002 yılındaki ASEAN Zirvesi'nde Çin, ticaretteki tarifelerin düşürülmesi ve ticaretin genişlemesi adına ASEAN ülkeleri ile serbest ticaret için çerçeve anlaşması imzalamıştır. İki yıl sonra Çin ve ASEAN ülkeleri, serbest ticaret anlaşmasını imzalamış ve anlaşma 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. 2019 yılı itibarıyla Çin'in serbest ticaret anlaşması imzaladığı 23 ülkeden biri de Myanmar olmuştur. (China FTA Network, T.Y.)

Tablo 4.7. Myanmar'ın İhracat Yaptığı Ülkeler

ÜLKELER	YÜZDELER
Çin	%31,7
Singapur	%15,2
Tayland	%11,2
Japonya	%5,4
Malezya	%5,1

Kaynak: (World Integrated Trade Solution, 2017)

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler, 2013 yılında başlatılan Kuşak ve Yol Girişimi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Girişimin kara ve deniz ayağında olan Myanmar, Bangladeş – Çin – Hindistan – Myanmar Ekonomik Koridoru içinde yer almaktadır. Ekonomik koridor içinde Myanmar ve Çin arasında gerçekleştirilen demiryolları, otoyollar, boru hatları ve iki ülkeyi birleştiren benzeri projeler ticari ilişkilerin artmasını sağlamaktadır. Nitekim ülkeler arasındaki ulaşım koşullarının geliştiği ve arttığı ölçüde, ticari ilişkiler de gelişim ve artış göstermektedir. Çin ve Myanmar arasındaki 2011, 2014 ve 2017 yıllarındaki ihracat miktarlarına bakılınca

Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında gerçekleşen projelerden sonra iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin giderek arttığı net olarak görülmektedir. Çin'den Myanmar'a 2011 yılında 2,30 milyon dolar, 2014 yılında 5,02 milyon dolar ve 2017 yılında 6,11 milyon dolar değerinde ihracat yapılmıştır (Trading Economics, 2019). Myanmar'dan Çin'e ise 2011 yılında yaklaşık 2 milyar dolar, 2014 yılında 4 milyar dolar ve 2017 yılında yaklaşık 6 milyar dolar değerinde ihracat yapılmıştır (Blazyte, 2019).

Çin'in Myanmar'a yönelik izlediği ticari politikalar, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz çeşitliliğinin sağlanması yönünde katkı sağlayabilir. Serbest ticaret anlaşması ile ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Myanmar ve Çin arasına ulaşım ağları inşa edilmesi, Çin ve Myanmar arasındaki enerji ticaretinde rol oynayabilecek gelişmelerdir. Etnik çatışmalar, ABD ve AB'den gelen ekonomik ve ticari yaptırımlar, askeri rejim geçmişi, gelişmemiş banka sektörü, zayıf bir kurumsal yapının olması ve dünya genelinde yolsuzluğun yüksek olduğu ülkeler arasında 139. sırada olması (Transparency International, 2019) ile anılan Myanmar, sergilediği bu görüntüden dolayı başta ticaret olmak üzere pek çok alanda birçok ülkeye güven vermemektedir. Çin'in Myanmar'ın en büyük ticari ortağı olması, Myanmar'ın Çin'i kaybetmemek adına Çin ile enerji sektöründe işbirliği yapma ihtimalini güçlendirmektedir.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Myanmar'a yönelik izlediği üçüncü politikası, Myanmar ordusunun modernizasyonudur. Myanmar, sahip olduğu iç ve dış sorunlardan ötürü ordusunu güçlendirmek istemektedir. Myanmar'da birçok etnik grup bir arada yaşamaktadır. Bu etnik gruplar içinde bazıları (Kaçin, Karen, Şan, Lahu, Han ve Arakan) ile devlet sürekli çatışma halindedir. Bu çatışmalar, Myanmar'ın toprak bütünlüğüne karşı tehdit oluşturmaktadır. Diğer bir güvenlik sorunu ise Myanmar'a askeri müdahalede bulunma olasılığıdır. Hatırlanacağı üzere ABD ve AB, Myanmar Hükümeti'nin Rohingyalılara yaptığı katliamlar ve saldırılardan dolayı Myanmar'a ekonomik ve ticari yaptırımlar uygulamaktadır. Ancak bu yaptırımların kaldırılması için ABD ve AB'nin öne sürdüğü koşulları Myanmar yerine getirmemektedir. Bu yüzden Myanmar'a yönelik bir askeri müdahale olasılığı, Myanmar'ı endişelendirmektedir. Myanmar'ın endişelendiği başka bir dış sorun ise Hindistan ve Çin arasında olası bir askeri gerginliğin, Myanmar topraklarına sıçrama ihtimalidir.

Myanmar'ın ordu modernizasyonundaki en büyük destekçisi Çin'dir. Myanmar, askeri malzemelerinin çoğunu Çin'den almaktadır. Her ne kadar Myanmar Silahlı Kuvvetleri, kendilerine verilen silahların kalitesinden memnun olmasa da başka hiçbir ülke Myanmar'ın gereksinimlerini yerine getirmediği için Myanmar'ın başka bir seçeneği yoktur. Ayrıca Çin'den alınan ekipmanlar “dostluk fiyatı” altında faizsiz kredilerle tedarik edilmektedir. (Kuppuswamy, 2011: 3) 1989 yılında Than Shwe'nin Pekin ziyareti sırasında iki devlet arasında 1,4 milyar değerinde askeri bir anlaşma yapılmıştır (Bolesta, 2018: 25). Kesin rakamlar olmamasına karşın 1990'lı yılların başında Çin'in, Myanmar'a 1-2 milyar dolar tutarında F-7 savaş jeti, deniz devriye botları, tanklar, ateşli kişisel taşıyıcılar, hafif silahlar, uçaksavar silahları, füzeler, mühimmat ve lojistik ve nakliye için askeri teçhizatlar sağladığı tahmin edilmektedir. 1994 yılında Çin, Myanmar'a 400 milyon dolar değerinde silah yardımı yapmıştır. 2010 yılında Myanmar Hava Kuvvetleri, Çin'den 50 adet K-8 Karakorum savaş jeti almıştır. Askeri ekipmanların dışında Çin, Myanmar Hava Kuvvetleri ve ordu personeline eğitim vermeyi taahhüt etmiş ve Myanmar personeline askeri eğitim için Çin Personel Kolejlerinde kontenjan ayrılmıştır. (Kuppuswamy, 2011: 2-3) 21 Kasım 2017 tarihinde ise Myanmar Silahlı Kuvvetleri (Tatmadaw) Başkomutanı General Min Aung Hlaing, Pekin'i ziyaret etmiştir (Htut, 2018). Çin ziyaretinde General Min, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in ardından Çin Merkez Askeri Komisyonu üyesi Li Zuocheng ile buluşmuştur. Li “[b]arış ve istikrarın sağlaması için iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasında daha derin temas, eğitim, teknik değişim ve sınır savunmasında işbirliği istediğini” dile getirmiştir. (Zaw, 2018) Yapılan bu görüşme, Çin ve Myanmar arasındaki askeri ilişkilerin hız kesmeden devam ettiğini göstermekte ve ileride de devam edeceğinin sinyalini vermektedir.

Myanmar'a ordu modernizasyonunda Çin'in destek vermesi, enerji güzergâhının ve arzının güvenliğine hizmet etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Myanmar içten ve dıştan tehdit altındadır. Myanmar'da meydana gelebilecek herhangi bir çatışma, Çin'in enerji güzergâhına yansıma potansiyeli taşımaktadır. Çin'in böyle bir olumsuz durumla karşılaşması, enerji taşımacılığında aksama meydana getirebilir. Bunun yanı sıra Myanmar'da güvenlik sıkıntısının olması, petrol ve doğalgaz üretimini de etkileyebilir. Tehdit altında olan bir yerde enerji üretiminin devam etmesi hem bölgede çalışanların güvenliği hem de enerjinin güvenliği adına riskli bir durum yaratır. Bölgede meydana gelebilecek olumsuzlukları en aza indirmek isteyen Çin, Myanmar'a savunma alanında destek vermektedir. Çin'in Myanmar'a savunmada

verdiği destek, sorunların çözümünde güç kullanımının gerekebileceğini göstermekte ve Realist kuramın sert güce yaptığı vurguyu hatırlatmaktadır.

Çin'in, enerji güvenliğini sağlamak için yakın ilişkiler kurmak istediği Myanmar'a yönelik politikalarından dördüncüsü inşaat sektöründe kendini göstermektedir. 2003 yılında Çin, Coco Adası'nda inşa edilen 85 metrelik iskelenin yapımında Myanmar'a yardımcı olmuştur (Hong, 2008: 68). Ayrıca 2009 yılında Çinli bir şirket, Myanmar'ın başkenti Naypyidaw yakınlarında bir havaalanının yapımını üstlenmiştir (Kuppuswamy, 2011: 5). Yine 2009 yılında Çin, petrol ve doğalgaz boru hattı olmak üzere Myanmar'ın Kyaukpyu Limanı'ndan Çin'in Yunnan eyaletine uzanan iki boru hattının yapımını üstlenmiştir (Thakuria, 2017). 2015 yılında ise Çin, Çin'in Kunming şehri ile Myanmar'ın Yangon şehrini birbirine bağlayacak 1,920 kilometre uzunluğundaki demiryolu projesinin inşasını kabul etmiştir (Travel China Guide, 2019). Ancak Çin'in Myanmar'da inşa etmeyi planladığı projelerin hepsi olumlu sonuçlanmamıştır. Örneğin Çin, Myanmar'daki en büyük projesi olan Myitsone Baraj Projesi'nde istediği sonucu alamamıştır. Proje, 15,000 yerliyi yerinden ettiği, yerel halkı geçim kaynağından mahrum ettiği ve bölgenin biyo-çeşitliliğini değiştireceği gerekçesiyle birçok insan hakları örgütü tarafından eleştirilmiştir. (Kuppuswamy, 2011: 5) Dönemin Myanmar Devlet Başkanı Thein Sein, halkın istememesi gerekçesiyle, 2011 yılının Eylül ayında Myitsone Barajı'nın yapımının askıya alındığını açıklamıştır. Thein Sein'in projenin askıya alınması kararının “halkın iradesi” doğrultusunda verildiğini söylemesine rağmen Çin; Myanmar'ın bu kararı, Myanmar ve ABD ilişkisine olumlu bir etki yapabileceği düşüncesi ile aldığı düşünmüştür (Sun, 2014: 4). İptal edilen diğer projeler ise Letpadaung Maden Ocağı Projesi ve Arakan – Yunnan Demiryolu Projesi'dir. Her iki proje de Myitsone Barajı Projesi'nde olduğu gibi halkın protestoları sonucu iptal edilmiştir. Alınan iptal kararlarının sebebi ise “halkın iradesi” olarak belirtilmiştir (Evers, 2014: 35).

Çin'in Myanmar'daki inşa faaliyetlerinde yer alması, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâh ve arz çeşitliliğinin artması ve LNG bağımlılığının azalması yönünde etki etme potansiyeli taşımaktadır. Dikkat edileceği üzere Çin, Myanmar'da; otoyol, havaalanı, demiryolu, boru hattı gibi taşımacılık alanında inşa faaliyetlerini üstlenmektedir. Diğer bir deyişle Çin, Myanmar ile arasında bir ulaşım ağı örmek istemekte ve bu yönde çalışmalar yapmaktadır. Böylelikle Myanmar sayesinde Çin, enerji güzergâhına alternatif bir güzergâh

eklemektedir. Myanmar, Çin'in enerji güzergâhı çeşitliliğinde öne çıktığı gibi enerji arz çeşitliliğinde de öne çıkmaktadır. İnşa edilen ve planlanan ulaşım ağları, petrol ve doğalgaza sahip olan Myanmar'ın enerji kaynaklarının Çin'e taşınmasına imkân sağlamaktadır. Enerji güzergâh ve arz çeşitliliğinin bir getirisi olarak, Myanmar'dan boru hatlarıyla doğalgaz ithal etme imkânına sahip olan Çin, böylelikle LNG'ye olan bağımlılığını da azaltabilir.

Çin'in enerji güvenliği için Myanmar'a yönelik politikalarından beşincisi ise BMGK tasarılarıdır. Çin, BMGK'da Myanmar'a karşı gündeme getirilen karar tasarılarında veto yetkisini kullanarak, siyasi alanda Myanmar'ın yanında olduğunu göstermektedir. Çin'in bu politikası, Myanmar'ın gözünde Çin'i çok değerli bir ortak haline getirmekte ve Myanmarlı liderler, siyasi desteği için Çin'e minnet duymaktadır (Kudo, 2007: 87). Myanmar'ın Arakan eyaletinde meydana gelen katliamlar ile ilgili olarak, 2007 yılında askeri saldırıların durdurulması, siyasi diyalogun başlatılması, uluslararası kuruluşların insani yardım faaliyetlerine izin verilmesi ve benzeri maddeleri içeren ve ABD ve İngiltere tarafından BMGK'ya sunulan karar tasarısı, Çin tarafından konunun "Myanmar'ın iç meselesi" olduğu gerekçesiyle veto edilmiştir (United Nations Security Council, 2007: 1-3). 2018 yılında ise Birleşik Krallık, Fransa, ABD ve altı ülke; BM İnsan Hakları Konseyi altında faaliyet gösteren Myanmar Bağımsız Araştırma Misyonu'nun hazırladığı raporu Güvenlik Konseyi'nde sunabilmek için BMGK'ya talepte bulunmuştur (Bag, 2018). Ancak Rohingyalılara yönelik soykırımın görüşülmesini BMGK'ya taşımak istemeyen Çin, ona destek veren Rusya ve Bolivya ile red oyu kullanmıştır²⁸.

Çin'in Myanmar'a BMGK'da destek vermesi, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz ve güzergâh çeşitliliği yönünde hizmet etme potansiyeline sahiptir. BMGK'da Myanmar ile ilgili tasarıları veto ederek Çin, Myanmar Hükümeti'nin yanında olduğunu ve Myanmar'ın iç işlerine yapılabilecek olası bir müdahalenin karşısında olduğunu göstermektedir. Çin'in uluslararası alanda Myanmar'a gösterdiği bu destek, Myanmar Hükümeti'nin gözünde değerli bir yere sahiptir. Çin'in bu desteğini kaybetmek istemeyen Myanmar Hükümeti, Çin'in Myanmar'da enerji alanında yapmayı planladığı projelere olumlu olarak yaklaşmaktadır.

²⁸ Çin, Rusya ve Bolivya tarafından red oyu verilmesine rağmen, oylamada gerekli olan 9 oyun sağlanması üzerine toplantının yapılması engellenememiştir (Congar, 2018).

Sonuç olarak Çin, Myanmar ile kurduğu enerji ilişkisinin devam etmesi ve gelişmesi için birçok alanda politikalar izlemektedir. Bu alanların başında ekonomi gelmektedir. Ekonomik yardımlar ve yatırımlar, Myanmar gibi gelişmemiş bir ülke için oldukça önemlidir. Bunu farkında olan Çin, bu durumu Myanmar ile ilişkilerini geliştirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Ekonomik güçle bağlantılı olan ticaret, Çin'in Myanmar'a yönelik izlediği bir diğer politikadır. Çin kurduğu ticari ilişkilerle, Myanmar'ın enerji sektöründe öne çıkmaya çalışmaktadır. Çin'in Myanmar'a yönelik politikalardan bir diğeri, savunmadır. Gelişmemiş bir ülke olan ve bununla beraber ülkenin içinden ve dışından tehdit altında olan Myanmar, ordusunu geliştirmek istemektedir. Fakat bunun için yeterli ekonomisi ve teknolojisi olmayan Myanmar, komşusu Çin'in desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çin'in Myanmar'a yönelik politikalarından biri de alt ve üst yapı çalışmalarıdır. Çin; Myanmar'da inşa edilecek olan köprü, havaalanı, boru hattı, yol gibi çalışmalarda doğrudan yer almakta veya maddi destek vermektedir. Son olarak ise Çin'in uluslararası arenada Myanmar'a verdiği destek, enerji güvenliği için izlediği politikalardan biridir. Çin ve Myanmar arasındaki siyasi ilişkiler iyi bir seyir izlemekte ve bu iyi ilişkiler, uluslararası alanda iki ülkenin birbirine destek olmasında rol oynamaktadır. Özellikle, BMGK'nın beş daimî üyesinden biri olan Çin'in Myanmar ile ilgili tasarımlarda Myanmar'ı koruduğu gözlemlenmektedir. Çin, Myanmar ile çeşitli alanlarda kurduğu ilişkiler sayesinde enerji güvenliğinde; enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin artması, enerji güzergâhı güvenliğinin sürdürülmesi, LNG bağımlılığının azalması ve ABD tehdidinden uzak kalınması gibi katkılar sağlamaya çalışmaktadır. Çin'in Myanmar ile bahsi geçen alanlarda kurduğu yakın ilişkiler ile sağlamaya çalıştığı bu katkılar, bir sonraki kısımda ele alınan iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde kendini göstermektedir.

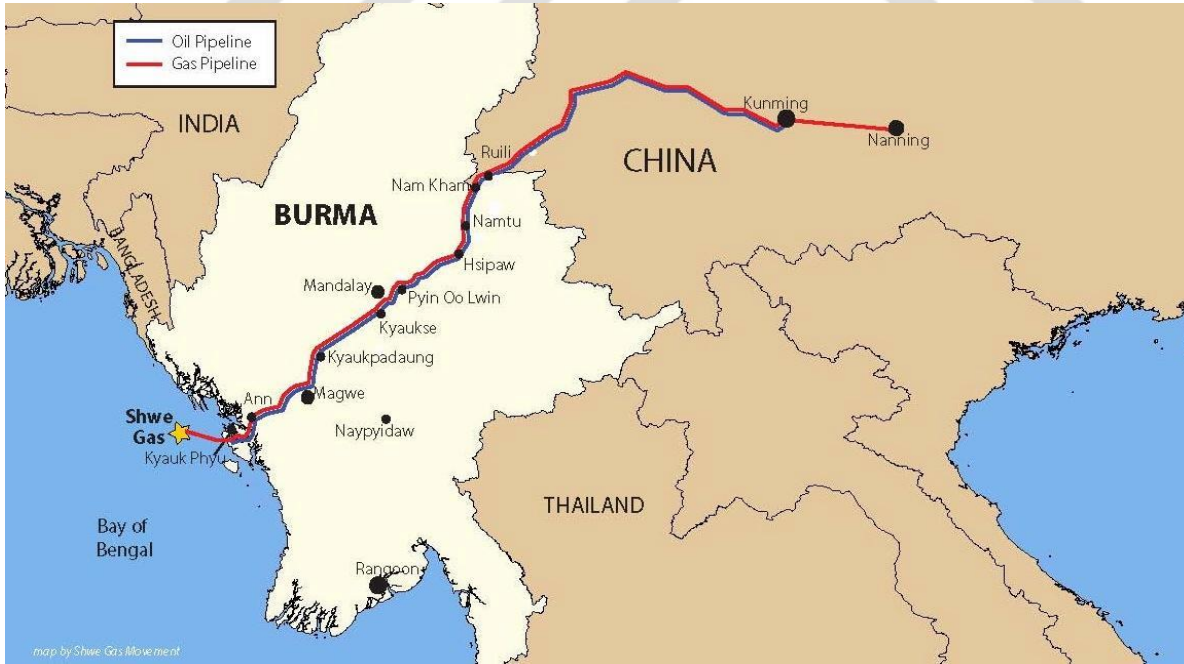
4.4. Çin ve Myanmar Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı

Çin'in Myanmar'a karşı sergilediği dostane tutumun, Çin nezdinde sebeplerinden biri; Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliğine enerji güzergâh ve arz çeşitliliğini arttırma ve LNG'ye olan bağımlılığını azaltma noktasında hizmet etme potansiyeline sahip olmasıdır. Çin, Myanmar'ın bu üç öneminden üç şekilde faydalanmaya çalışmaktadır. Bunlardan birincisi, Myanmar – Çin Doğalgaz Boru Hattı; ikincisi, Myanmar – Çin Petrol Boru Hattı ve üçüncüsü,

Kuşak ve Yol Girişimi'dir. Çalışmanın bu kısmında, Çin ve Myanmar arasında kurulan enerji ilişkisi ve bu ilişkinin Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağladığı incelenmektedir.

Myanmar ve Çin arasında kurulan enerji ilişkisinde ilk olarak, Myanmar – Çin Doğalgaz Boru Hattı ele alınmaktadır. Harita 4.15'te görüldüğü üzere doğalgaz boru hattı; Myanmar'ın Arakan eyaletinde bulunan Kyaukpyu şehrinden başlayarak, Çin'in Yunnan Bölgesi'nde sonlanmaktadır. Çin ve Myanmar Hükümeti'nin 2009 yılında üzerinde anlaşmaya vardığı doğalgaz boru hattı, 2013 yılında hayata geçirilmiştir (Isnarti, 2017: 204). Boru hattının yapımını, Çin'in en büyük enerji şirketi CNPC üstlenmiştir (Kuppuswamy, 2011: 4). 793 kilometre uzunluğundaki boru hattının yapımı için 2 milyar dolar harcanmıştır (CNPC, 2018b: 7). 2018 yılında boru hattıyla Myanmar'dan Çin'e 3,2 milyar metreküp doğalgaz taşınmıştır (Trakimavičius, 2019). Ancak boru hattının taşıma kapasitesi aslında 12 milyar metreküptür (Thant, 2018).

Harita 4.15. Çin ve Myanmar Arasındaki Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: (Pasick, 2014)

Çin ve Myanmar arasındaki doğalgaz boru hattı, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin artması ve LNG'ye olan bağımlılığın azalması yönünde katkı

sağlamaktadır. Doğalgaz ithalatının büyük bir kısmını Orta Doğu ve Orta Asya'dan gerçekleştiren Çin, doğalgaz ithal ettiği ülkelere Myanmar ile bir yenisini eklemektedir. 2018 yılında Çin'in 121,3 milyar metreküp doğalgaz ithal ettiği göz önünde bulundurulduğunda (BP, 2019: 38), Myanmar'dan ithal edilen doğalgaz Çin'in toplam doğalgaz ithalatının %2,6'sına denk gelmektedir. Ancak Myanmar'dan Çin'e yıllık 12 milyar metreküp doğalgaz taşınması durumunda, bu oranın %9,8'e yükselmesi mümkündür. Myanmar'dan doğalgaz ithalatı Çin'in enerji arzını çeşitlendirirken, aynı zamanda enerji güzergâhını da çeşitlendirmektedir. Enerji taşımacılığının büyük kısmını deniz yoluyla gerçekleştiren Çin, boru hatlarına ağırlık vermek istemektedir. Myanmar'dan Çin'e uzanan boru hatları sayesinde Çin, deniz güzergâhına ve Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmaktadır. Bu olumlu gelişme ise Çin'in LNG'ye olan bağımlılığının azaltmasına kapı açmaktadır. 2018 yılında 73,5 milyar metreküp doğalgazı LNG olarak ithal eden Çin (BP, 2019: 38), Myanmar'dan ithal ettiği doğalgaz ile LNG bağımlılığını %4,3 oranında azaltma imkânı yakalamaktadır. Eğer Çin, boru hattını tam kapasite kullanır ve Myanmar'dan 12 milyar metreküp doğalgaz ithal eder ise bu oran %16,3'e ulaşabilir. Çin'in Myanmar'dan doğalgaz ithal etmesi genel olarak, Çin'in doğalgaz ithal ettiği Avustralya (%26) ve Katar (%11) gibi görece çok LNG ithal ettiği ülkelere olan bağımlılığını azaltabilir.

Çin, LNG bağımlılığını her ne kadar boru hatları ile azaltmaya çalışsa da uzun vadede Çin'in LNG'ye olan bağımlılığı sürecek gibi görünmektedir. Bu durum ise Çin'in deniz güzergâhına olan bağımlılığının devam edeceği anlamına gelmektedir. Bunun farkında olan Çin, deniz güzergâhında alternatif yollar bulmaya çalışmaktadır. Andaman Denizi ve Bengal Körfezi'nin yanında konumlanan Myanmar, sahip olduğu jeostratejik konumu ile deniz yolunda yeni bir enerji güzergâhı oluşturmak isteyen Çin'i cezbetmektedir. Myanmar sayesinde deniz güzergâhını kısaltma imkânına sahip olan Çin, bu güzergâhı LNG ithalatı için kullanmaya heveslidir (Shek ve Tian, 2018). Bu isteğini bir an önce gerçekleştirmek isteyen Çin, Myanmar'da LNG Terminali kurmak istemektedir. Ancak LNG Terminali projesi için iki taraf arasında imzalanan bir anlaşma 2019 yılı sonu itibariyle henüz bulunmamaktadır. İki devlet, LNG Terminali üzerine anlaşılırsa; Çin, Orta Doğu'dan ithal ettiği doğalgazı Myanmar üzerinden Çin'e taşıma fırsatı elde edebilir. Eğer LNG Terminali yapılırsa, Çin ve Myanmar arasındaki mevcut boru hattının kapasitesinin arttırılması için tarafların yeniden bir araya gelmesi gerekmektedir.

Myanmar ve Çin arasında kurulan enerji ilişkisinde ikinci olarak, Myanmar – Çin Petrol Boru Hattı öne çıkmaktadır. Harita 4.15'te gösterildiği gibi iki ülke arasındaki petrol boru hattı, Myanmar'ın Arakan eyaletinde yer alan Sittwe şehrindeki derin su limanı ile Çin'in Yunnan eyaletinde bulunan Kunming şehrini birbirine bağlamaktadır. Boru hattının inşası için Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu ve Myanmar Hükümeti 2007 yılında el sıkışmıştır. 2,5 milyar dolara mal olan boru hattının inşası, CNPC tarafından gerçekleştirilmiştir (Meyer, 2015). 771 kilometre uzunluğundaki boru hattının yapımı ise 2015 yılında tamamlanmıştır (South China Morning Post, 2017). 2017 yılında Myanmar'dan Çin'e boru hattı üzerinden 3,87 milyon ton petrol gönderilmiştir (China Daily, 2018). Fakat boru hattı, yıllık 22 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir (Thant, 2018).

Çin ve Myanmar arasındaki petrol boru hattı, Çin'in enerji güvenliğine; enerji arz ve güzergâh çeşitliliği açısından katkı sağlamaktadır. Çin; petrol ithalatının büyük bir kısmını Rusya, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden gerçekleştirmektedir. Bu ülkelerin dışında Çin'in, ortak bir sınır paylaştığı Güney Asya'daki komşusu Myanmar'dan petrol ithal etmesi enerji arzını çeşitlendirmektedir. Ayrıca Çin'in Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği petrolü Myanmar üzerinden Çin'e taşıması, Çin'in enerji güvenliğine enerji güzergâhını çeşitlendirerek katkıda bulunmaktadır. Buna paralel olarak petrolün karadan taşınması, Çin'in deniz güzergâhına ve Malakka Boğazı'na bağımlılığını azaltmaktadır. 2017 yılı içinde Çin'in toplam petrol ithalatının 506,5 milyon ton olduğu düşünüldüğünde (BP, 2019: 29), Myanmar'dan ithal edilen petrol; Çin'in toplam petrol ithalatının sadece %0,76'sına denk gelmektedir. Boru hattının tam kapasite kullanılması ve Myanmar'dan Çin'e 22 milyon ton petrol taşınması durumunda, Myanmar'ın Çin'in petrol ithalatındaki payı %4,3'e yükselebilir. Myanmar'ın, Çin'in petrol ithalatında %4,3 paya sahip olması, Çin'in Orta Doğu ve Afrika'ya bağımlılığını az derecede de olsa azaltabilir. Çin, boru hattı ile Myanmar'dan petrol ithal etmesinin yanı sıra Andaman Denizi ve Bengal Körfezi üzerinden Myanmar kıyılarına tankerlerle getirilen petrolü de ülkesine taşıma imkânına sahiptir. Fakat Çin, Myanmar üzerinden planladığı bu güzergâhı henüz uygulamaya geçirmemiştir. Bu amaçla, Arakan eyaletinde Kyaukpyu Derin Su Limanı; Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Çin tarafından inşa edilmeye başlanmıştır. Limanın tamamlanmasıyla rıhtımlar, petrol tankerlerini karşılamak için hazır olacaktır. Hiç şüphesiz bu gelişme, Çin'in petrol ithalatına olumlu olarak yansımaktadır.

Myanmar ve Çin arasında kurulan enerji ilişkisinde üçüncü olarak, Kuşak ve Yol Girişimi göze çarpmaktadır. 2013 yılında Çin tarafından ortaya atılan Kuşak ve Yol Girişimi'nin kapsadığı ülkelerden birisi, Myanmar'dır. Myanmar; Kuşak ve Yol Girişimi'nin kara ayağında, ekonomik koridordaki yeri ve deniz ayağında, ev sahibi olduğu derin su limanı ile öne çıkmaktadır. Çin; Kuşak ve Yol Projesi ile hegemonya peşinde koşmak, savaşmak, güçsüze zulmetmek veya komşusunu zarara uğratmak gibi adımlar yerine; ortak bir geleceğe sahip bir topluluk inşası yönünde Liberal kuramı destekler nitelikte adımlar atmaktadır (Hui, 2019: 20).

Harita 4.16. Bangladeş – Çin – Hindistan – Myanmar Ekonomik Koridoru

Kaynak: (Aneja, 2019)

Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Myanmar'ın kara güzergâhındaki yerine bakıldığında: Harita 4.16'da gösterildiği üzere Myanmar'ın Bangladeş – Çin – Hindistan – Myanmar Ekonomik Koridoru (BCIM – EC) içinde bulunduğu görülmektedir. 2017 yılının Mayıs ayında 2016 yılından itibaren Myanmar Dışişleri Bakanı olan Suu Kyi, Pekin'de düzenlenen Kuşak ve Yol Girişimi Uluslararası İşbirliği Formu'na katılımı sırasında "İpekyolu Ekonomik Koridoru ve 21. yüzyıl Deniz Yolu Girişimi Çerçevesinde İşbirliği" anlaşmasını imzalanmıştır. (Yhome, 2018) 2017 yılının Aralık ayında Pekin'de bir araya gelen Suu Kyi ve Çin Devlet Başkan Xi Jinping, ekonomik koridorun Myanmar'ın Kyaukpyu şehrine uzatılması üzerine anlaşmıştır (Poling,2018). 2018 yılının Kasım ayının sonlarına doğru ise Kuşak ve Yol

Girişimi ile ilgili konuşmak için Suu Kyi ve Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu Başkan Yardımcısı Ning Jizhe bir araya gelmiştir. Bu toplantıda; Çin – Myanmar Ekonomik Koridoru’nun geliştirilmesi, Kyaukpyu – Kunming yüksek hızlı demiryolu, özel ekonomik bölgeler, petrol ve doğalgaz boru hatları gibi konular üzerine konuşulmuştur. (Williams, 2019) Myanmar Hükümeti; Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında ekonomik koridora katılımı, Myanmar’ın yıpranmış altyapısını modernize etme fırsatı olarak görmektedir (Ramachandran, 2018). Çin ise BCIM – EC ile Yunnan eyaleti ve Bengal Körfezi arasındaki bağlantıyı derinleştirmeyi hedeflemektedir. Çin’de etnik azınlık gruplarının bulunduğu Yunnan eyaleti, etnik sorunların yaşandığı bir bölgedir. Bölgedeki sorunları çözüme ulaştırmak isteyen Çin, bölgenin ekonomik seviyesinin yükselmesi halinde, refah seviyesi artan halkın daha az sorun yaratacağını düşünmektedir. Yunnan eyaletinin GSYH’si 2010 yılında 722 bin Rmb; 2014 yılında 1,2 milyon Rmb ve 2018 yılında ise 1,7 milyon Rmb şeklinde seyir etmiştir (CEIC Data, 2019b). Bu rakamlardan anlaşılabileceği üzere Yunnan eyaletinin ekonomik durumu, Kuşak ve Yol Girişimi sonrasında iyileşmeye başlamıştır.

Harita 4.17. Kuşak ve Yol Girişimi’nin Deniz Güzergâhı

Kaynak: (PCCW Global, 2017)

Harita 4.17’de Kuşak ve Yol Girişimi’nin deniz güzergâhında Myanmar’ın yeri gösterilmektedir. Çin’in enerji güvenliğinde Myanmar, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında

Kyaukpyu Derin Su Limanı ve Özel Ekonomik Bölge ile önem kazanmaktadır. Kyaukpyu Derin Su Limanı ve ekonomik bölgenin bulunduğu yer ise Arakan eyaletidir. Çin, Hint Okyanusu'na en kısa sürede ulaşmasını sağladığı için limana önem atfetmektedir (Keong, 2008: 54). Aslında liman projesinin geçmişi, Kuşak ve Yol Girişimi'nden daha eskiye dayanmaktadır. 2009 yılında CITIC, Myanmar Hükümeti ile limanın yapımı için ilk mutabakat zaptını imzalamıştır. Ancak Kyaukpyu Derin Su Limanı projesi, Myanmar ve Çin'in yapımı için anlaştığı Myitsone Barajı ve Letpadaung Bakır Madeni projelerinin halkın protestolarından dolayı durdurulduğu zamana denk gelmiş ve yaşananlardan dolayı iki devlet arasında liman üzerine anlaşma imzalanamamıştır. (Poling, 2018) Ayrıca 2015 yılında gerçekleşen seçim ile Myanmar'daki hükümet değişmiş ve Çin ile liman anlaşmasını imzalayan hükümetin görevi sona ermiştir. (Yu, Mengyuan, Wenwen, Hanyu ve Wei, 2018) Hâl böyle olunca, iki tarafın liman üzerine anlaşmayı tekrar ele alması gerekmiştir. Yeni gelen hükümet Çin'den, Çin'in liman üzerindeki hisse payının azaltılmasını ve liman için belirtilen finansal maliyetin, Myanmar için fazla olduğunu dile getirerek düşürülmesini talep etmiştir. Myanmar Hükümeti'nin talepleri doğrultusunda; Çin'in limandaki hissesi %85'ten %70'e ve liman için belirtilen finansal maliyetin ise Myanmar'ın üzerine düşen payı ise 7,3 milyar dolardan, 1,3 milyar dolara düşürülmüştür. Bunun üzerine 2018 yılında taraflar, limanın ve limanın olduğu yere Özel Ekonomik Bölge yapımı üzerine anlaşma imzalamıştır. (Chau, 2019)

Limanın ve Özel Ekonomik Bölge'nin yapımının ne zaman tamamlanacağı hakkında resmi olarak 2019 yılı sonu itibarıyla henüz bir bilgi paylaşılmamıştır. Orijinal plana göre liman tamamlanınca, İspanya'daki Valencia veya Filipinler'deki Manila Limanı gibi limanlarla rekabet edebilecek bir konteyner kapasitesine sahip olacaktır (The Guardian, 2018). Bu bilgiden yola çıkarak Kyaukpyu Derin Su Limanı'nın, 5 ile 7 milyon TEU kapasiteye sahip olacağını söylemek mümkündür (MTBS, 2018, World Shipping, 2019). Eğer Kyaukpyu Derin Su Limanı'nın kapasitesi bahsedilen şekilde olursa liman, dünya genelinde ilk 30'a giren limanlarla boy ölçüşebilecektir (World Shipping, 2019).

Kyaukpyu Derin Su Limanı'nın Çin'e sağlayabileceği katkının anlaşılması adına Çin'in petrol ithalatı bilgileri üzerinden liman hakkında bir değerlendirme yapmak mümkündür. 2018 yılında Çin'in 546,4 milyon ton petrol ithal ettiği (BP, 2019: 29) ve bu petrolün %78'ini Malakka Boğazı'ndan taşıdığı (Hellenic Shipping News, 2019) bilgisi sayesinde 426,1 milyon

ton petrolün Çin'e Malakka Boğazı'ndan geçerek ulaştığı söylenebilir. Kyaukpyu Derin Su Limanı'nın 5 milyon TEU²⁹ diğer bir deyişle 60 milyon ton bir kapasiteye sahip olduğu kabul edilirse Çin'e Malakka Boğazı üzerinden ulaşan petrolün Kyaukpyu Derin Su Limanı üzerinden Çin'e ulaşması halinde Çin, Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını %14 oranında azaltma şansı yakalayabilir. Ayrıca Kyaukpyu Derin Su Limanı, Çin'in Malakka Boğazı'ndan takip ettiği güzergâha kıyasla Çin'e daha kısa bir güzergâh da sunmaktadır. Mesela; İran petrolünün Çin'e Malakka Boğazı üzerinden taşınması yaklaşık 9900 kilometrelik bir mesafe kat etmek anlamına gelirken; aynı petrolün Çin'e Myanmar üzerinden taşınma mesafesi yaklaşık 5300 kilometredir³⁰. Kyaukpyu Limanı, İran'dan Çin'e giden gemilerin yolculuğunu yaklaşık 4600 kilometre azaltmaktadır. Böylelikle Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltma şansı yakalayan Çin, aynı zamanda mesafeyi kısaltarak maliyetten ve zamandan kâr etme şansı da yakalamaktadır.

Ekonomik koridor kapsamında yapılması planlanan projeleri ve liman inşaatını sekteye uğratabilecek ve her iki tarafı da endişelendiren bazı durumlar söz konusudur. Myanmar Hükümeti tarafından konuya bakıldığında; Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde planlanan projelerin, Myanmar'a daha çok borç yükleyebileceği yönünde endişeler vardır. Çin'e olan borçları sebebiyle Myanmar'ın Çin'e karşı ekonomik bağımlılığı artmaktadır. Myanmarlı yetkililer bu ekonomik bağımlılığın, Çin'in Myanmar siyasetine müdahale etmesine imkân tanıyacak bir seviyeye ulaşacağından korkmaktadır (Williams, 2019). Konuya Çin Hükümeti tarafından bakıldığında ise yapılması planlanan demiryolu, boru hattı, liman ve otoyol gibi projelerin Myanmar'daki etnik çatışmalardan dolayı sekteye uğratabileceği yönünde endişeler olduğu görülmektedir. Özellikle boru hatlarının başladığı ve limanın yer aldığı Arakan eyaletinde meydana gelen etnik çatışmalar, Çin'in enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Arakan'ın Kyaukpyu şehrindeki doğalgaz boru hattı ve yine aynı şehirde bulunan derin su limanı ve Sittwe'deki petrol boru hattı üzerinde yaşanacak olası bir sıkıntı, Çin'e olan enerji akışının kesilmesine yol açabilir.

²⁹ 1 TEU, 12 ton değerine eşittir (European Sustainable Shipping Forum, 2017: 9).

³⁰ Hesaplamalar, ülkeler arasındaki mesafelerin <https://www.distance.to> internet adresi üzerinden tespit edilmesi sonucu elde edilmiştir.

Sonuç olarak Myanmar, Çin'in enerji güvenliğinde; enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin sağlanması ve LNG'ye olan bağımlılığın azalması açısından önemlidir. Çin; izlediği ekonomi, ticari, askeri ve siyasi politikalar aracılığıyla Myanmar ile yakın ilişkiler kurmakta ve bu politikalarıyla Myanmar'ın jeostratejik konumuna ve enerji kaynaklarına yönelik yatırımlar yapmaktadır. Myanmar, doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip bir ülkedir. Fakat Myanmar; etnik çatışmalara sahip gelişmemiş bir ülke olduğu ve Batı'nın yaptırımlarına maruz kaldığı için enerji kaynaklarından yeterince faydalanamamaktadır. Bu noktada Çin, Myanmar'a yatırımlar yaparak Myanmar'ın enerji kaynaklarından faydalanmaya çalışmaktadır.

Myanmar, enerji kaynaklarının yanı sıra, sahip olduğu jeopolitik konumu ile de Çin'in enerji güvenliği açısından öne çıkmaktadır. Hatta Çin açısından, Myanmar'ın jeopolitik konumunun sahip olduğu enerji kaynaklarından daha önce geldiğini söylemek mümkündür. Myanmar, Çin'in Malakka Boğazı'nı kullanmadanaçık denizlere ulaşmasını sağlayan bir ülkedir. Andaman Denizi ve Bengal Körfezi üzerinden enerjiyi Myanmar kıyılarına taşıyan Çin; Myanmar'dan Çin'e uzanan boru hatları, demiryolları ve otoyollardan enerjiyi ülkesine getirme imkânına sahiptir. Böylece Malakka Boğazı'ndan geçmek zorunda kalmayan Çin, ABD tehdidinden uzaklaşmakta ve aynı zamanda güzergâhını kısalttığı için maddi olarak kâr sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, Myanmar'ın Çin'e sağladığı enerji arz çeşitliliği; Çin'in LNG yönelimine alternatif sunmakta ve LNG'ye olan bağımlılığını azaltmaktadır. Ancak Çin'in Myanmar'dan enerji arzını ve güzergâhını çeşitlendirme ve LNG'ye olan bağımlılığını azaltma yönünde fayda sağlaması için somut adımlar atması gerekmektedir. Bu adımları Çin, doğalgaz ve petrol boru hattı ve Kuşak ve Yol Girişimi ile atmıştır. Ancak doğalgaz boru hattının, 2013 ve petrol boru hattının, 2017 yılında hayata geçirilmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin 2013 yılında başlatılmasından anlaşılacağı üzere Çin ve Myanmar arasındaki enerji alanındaki adımlar görece geç atılmıştır. Bundan dolayı iki ülke arasındaki enerji ilişkisi Çin için henüz tatmin edici düzeyde değilse de ilerleyen zamanlarda daha da gelişeceği söylenebilir.

5.BÖLÜM

5.ÇİN’İN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARINDA PAKİSTAN’IN YERİ

Çin Komünist Partisi’ne göre güçlü bir ekonomi, ülke içinde refah ve istikrarı ve ülke dışında da güçlü bir duruşu beraberinde getirmektedir. Güçlü bir ekonominin devamlılığını ise kesintisiz enerji sağlamaktadır. Çin’in enerjiye yüklediği bu anlam, Liberal kuramın enerjinin önemli olmasında ekonominin payı olduğu görüşünü hatırlatmaktadır. Enerji konusunda kendi kendine yeten bir ülke olmayan Çin, enerji güvenliğini sağlamak için önlemler almaktadır. Bu doğrultuda önceki bölümlerde, Çin’in enerji güvenliğinin sağlanmasında Kazakistan ve Myanmar’ın yeri incelenmiştir. Bu bölümde ise Pakistan ele alınmaktadır. İlk olarak, Pakistan ile ilgili genel bilgiler verilmekte ve sonrasında, Çin’in enerji güvenliğinde Pakistan’ın önemi üzerinde durulmaktadır. Ardından, Çin’in Pakistan’a yönelik enerji politikaları incelenmekte ve son olarak ise Çin ve Pakistan arasındaki enerji ilişkisi ve bu ilişkinin Çin’in enerji güvenliğine nasıl yansıdığı irdelenmektedir.

Harita 5.18. Pakistan’ın Jeopolitik Konumu

Kaynak: (Aljazeera, 2013)

5.1. Pakistan ile İlgili Genel Bilgiler

Başkenti İslamabad olan Pakistan, Harita 5.18’de gösterildiği gibi, batısında Afganistan, doğusunda Hindistan, kuzeydoğusunda Çin ve güneybatısında İran ile komşudur. Yüzölçümü bakımından yaklaşık 882 bin metrekare ile dünyanın 33. büyük ülkesi Pakistan’da, 60 civarında dil ve lehçe konuşulmaktadır (Anadolu Ajansı, 2017). İngilizce ve Urduca ülkede en çok konuşulan dillerdir. Ülkenin nüfusu ise Dünya Bankası’nın 2019 yılı verilerine göre 212 milyondur (The World Bank Data, 2019c).

14 Ağustos 1973 tarihinde kabul edilen Pakistan Anayasası, Pakistan’ın yönetim şeklini Federal İslam Cumhuriyeti olarak tanımlamaktadır (Mermer, 2010: 27). Ülkede, Milli Meclis ve Senato’dan oluşan parlamenter bir sistem mevcuttur. Ayrıca ülkedeki dört eyalette (Pencap, Sind, Hayber Pahtunhva ve Belucistan), eyalet meclisi bulunmaktadır. Göreve 5 yıllığına gelen Pakistan Cumhurbaşkanı, parlamentonun alt ve üst kanadı ve dört eyalet meclisinin seçimi sonucu belirlenmektedir. Pakistan’ın Cumhurbaşkanı, 2018 yılının Eylül ayında göreve gelmiş olan Dr. Arif Alvi’dir. (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2011c) Cumhurbaşkanı Alvi’yi aday olarak gösteren Pakistan Adalet Hareketi Partisi ise 2018 yılı Temmuz ayından itibaren Pakistan’a hükümet etmektedir.

Bugünkü Pakistan topraklarında Pakistan adıyla kurulan ilk devletin Pakistan olması nedeniyle Pakistan’ın tarihini, Hint yarımadasının tarihi içinde değerlendirmek yanlış olmaz. Hint yarımadasının geçmişine bakıldığında uzun yıllar çeşitli güçlerin egemenliği altında olduğu görülmektedir. Yarımadaya, 5. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar Hunlar hâkim olmuştur. Hunların ardından 8. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede, Arapların egemenliği baş göstermiştir. Araplardan sonra ise Hint yarımadası, 1001 – 1187 yılları arası Gaznelilerin; 1187 – 1206 yılları arası Gurilerin; 1206 – 1290 yılları arası Memlüklerin; 1290 – 1320 yılları arası Halaçların; 1320 – 1414 yılları arası Tuğlukların; 1414 – 1526 yılları arası Timurların ve 1526 – 1858 yılları arası Babürlerin egemenliği altında yönetilmiştir. (Mermer, 2010: 19) Bölge, bu yönetimlerin ardından son olarak İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir. İngiliz hâkimiyeti altındaki Hindistan’da 1940 yılında bir grup insan, Müslüman Birliği (Muslim League) adı altında Müslüman bir devlet kurma hedefi etrafında toplanmıştır. Buna paralel olarak, 1930’lu yıllardan itibaren Hindu – Müslüman çatışmaları başlamıştır. (Yörük, 2010: 7) 2. Dünya Savaşı

sonrası dönemde Hint yarımadasında İngiliz sömürgesi son bulunca ise 1947 yılında Pakistan ve Hindistan bağımsızlığını kazanmıştır. Ayrıca Doğu Pakistan olarak anılan ve yoğunluklu olarak Bengallilerin yaşadığı bölge, 1971 yılında Bangladeş adıyla Pakistan'dan ayrılmış ve bağımsız bir devlet olmuştur.

Uzun yıllar başka yönetimler altında kalmış olan Pakistan, bağımsızlığının ilk yıllarında her devlet gibi siyasi, ekonomik ve sosyal bütünleşme konularında zorluklar yaşamıştır. Ayrıca Pakistan'ın bağımsızlığını kazandığı tarih, Soğuk Savaş dönemine denk geldiği için Pakistan, dış politikada biraz daha zorlu bir süreçle karşılaşmıştır. Soğuk Savaş'ın yaşandığı yıllarda Batı Bloğunun Hindistan'a olan ilgisi ve Çin'in o dönemdeki başkanı Çan Kay Şek'in Hindistan Başkanı Nehru ile olan dostluğu; Pakistan'ın her iki blokta da yer almak istememesine sebep olmuştur. Bu yüzden o dönemin konjonktüründe Batı ve Doğu bloğunda kendine bir yer bulamayan Pakistan, kendini yalnız hissetmiş ve üçüncü bir yol olarak İslam Birliği'nin kurulması fikrini ortaya atmıştır. (Yörük, 2010: 15-16) Ne yazık ki Pakistan'ın bu fikri, İslam devletleri tarafından ilgiyle karşılanmamıştır. Bu olumsuz gelişmenin üzerine uluslararası mecrada yalnız kalmamak adına Pakistan, Batı Blokuna yakınlaşmaya karar vermiştir. Bunun en büyük göstergesi Pakistan'ın, 1954 yılında Güneydoğu Asya Paktı'na (SEATO)³¹ ve 1955 yılında Bağdat Paktı'na³² üye olmasıdır.

Pakistan'ın Batı Bloku ile kurduğu yakın ilişki çok uzun sürmemiştir. 1962 yılında Çin – Hint sınır çatışmasında ABD'nin Hindistan'a yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar karşısında Pakistan, ABD ile ittifak ilişkisine pek güvenilemeyeceğini anlamıştır (Mermer, 2010: 49). 1965 yılında ise Pakistan – Hindistan Savaşı'nda ABD'nin hem Pakistan'a hem de Hindistan'a silah ambargosu koyması, ABD'den destek bekleyen Pakistan'ı tamamen hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun üzerine Pakistan, kendisine destek olacak yeni bir devlet arayışı içine girmiş ve bu sırada bunu fırsat bilen Çin, Pakistan'a diplomatik ve askeri olarak destek vermiştir. Ancak Pakistan ve Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin, 1965 Pakistan – Hindistan Savaşı ile

³¹ 1954 yılında Güneydoğu Asya Bölgesi'ni komünizmden korumak amacıyla Fransa, Büyük Britanya, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan'ın katılımıyla ABD öncülüğünde kurulan örgüttür (Office of Historian, T.Y.).

³² 1955 yılında Orta Doğu Bölgesi'ni komünizmden korumak amacıyla Türkiye, Irak, Büyük Britanya, Pakistan ve İran tarafından kurulan organizasyondur. Irak'ın, Pakt'tan çekilmesinden sonra, 1959 yılında örgütün ismi Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir (U.S Department of State, Archive, T.Y.).

başladığını düşünmek yanlış olur. Pakistan 1949 yılında bağımsızlığını ilan eden Çin'i 1950 yılında tanıyarak, Çin'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur. Pakistan'ın Çin'i tanımasının ardından, 1951 yılında iki ülke arasında ilk diplomatik adımlar atılmıştır (Adnan ve Fatima, 2016: 611). Pakistan tarafından atılan bu ilk adımın, Çin ile gelecekte şekillenecek iyi ilişkilerin temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

5.2. Enerji Güvenliği Açısından Pakistan'ın Önemi

Kesintisiz ve güvenli enerji arzına ihtiyaç duyan Çin, sadece enerji arz ülkeleriyle değil aynı zamanda enerji geçiş güzergâhında bulunan ülkelerle de yakın işbirliği içindedir. Enerji güvenliğinde neye ihtiyacı olduğunu iyi bilen Çin, Realizmin belirttiği gibi tek bir ülkeye bağımlı olmamakta ve hem enerji arzını hem enerji güzergâhını çeşitlendirmek için çalışmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda ilk olarak, Pakistan'ın Çin'in enerji güvenliğindeki yeri irdelenmekte ve Pakistan'ın; Çin enerji güvenliği için, sahip olduğu enerji kaynaklarından ziyade, enerji geçiş güzergâhlarındaki transit konumu ile öne çıktığı tespit edilmektedir. Ardından her iki önemin, Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağlayabileceği analiz edilmektedir.

Pakistan'ın, Çin'in enerji güvenliğinde; sahip olduğu enerji kaynakları ile nasıl bir yerde konumlandığına bakmadan önce, enerji görünümü analiz edilmektedir. Pakistan, doğalgaz ve kömür rezervlerine sahip olan bir ülkedir. 2019 yılı verilerine göre dünyada bilinen kömür rezervlerinin %0,3'ü Pakistan'da bulunmaktadır (BP, 2019: 42). Pakistan, dünyanın en geniş 19. kömür rezervlerine sahip olmakla beraber (BP, 2019: 42); Pakistan'da bulunan Thar Bölgesi, dünyanın 5. büyük kömür yatağı unvanına (Mermer, 2010: 84) sahiptir. Pakistan, kömür rezervlerine sahip olmasına rağmen, kendi kömür rezervlerini çıkartma ve işleme konusunda eksikleri olduğu için kömür ithal etmektedir. Bu nedenle kömür ihtiyacının ancak yaklaşık %26'sını kendi kömür rezervlerinden karşılayabilen Pakistan, %74'ünü ise ithalat yoluyla karşılamaktadır (BP, 2018: 38-39).

2019 yılı verilerine göre, dünyada bilinen doğalgaz rezervlerinin %0,2'si Pakistan toprakları içerisindedir. Pakistan, sahip olduğu doğalgaz rezervleri ile dünya genelinde 32. sırada yer almaktadır. (BP, 2019: 30) Pakistan'daki doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmı Pakistan'ın Sind eyaletinde bulunmakla birlikte, Belucistan'daki Sui ve Pencap'taki Mari

şehirlerinde de doğalgaz rezervleri öne çıkmaya başlamıştır (Humayun, 2016: 14). Pakistan, enerji ihtiyacının %40'ından fazlasını doğalgazdan karşılamaktadır (Pakistan Energy Vision 2035, 2014: 55). Pakistan'daki enerji sektörü, ağırlıklı olarak doğalgaza bağımlı durumdadır. Bu durumun bir sonucu olarak Pakistan, bölgedeki en büyük doğalgaz tüketicisidir (Finance Division Government of Pakistan, 2013: 187). Dünya genelinde ise Pakistan, en büyük 20. doğalgaz tüketicisi olma özelliğini taşımaktadır (Asghar, 2018). Pakistan'ın doğalgaza bu derece bağımlı olmasının nedeni, bağımsız olduğu dönemde aranmalıdır. Pakistan, 1950'li yıllarda ülkesindeki doğalgaz rezervlerini keşfetmiş ve bu rezervlerin kalıcı olduğunu düşünmüştür (Humayun, 2016: 10). Bu düşünceden dolayı Pakistan, doğalgaz kaynaklarını plansız bir şekilde kullanmaya başlamıştır ve kendini doğalgaza bağımlı duruma getirmiştir. Pakistan'ın yıllar önce izlediği bu enerji politikası, 2007 yılında enerji kriziyle karşılaşmasına sebep olmuştur (Aftab, 2014: 1). Bu kriz; zayıf yönetim, işletme eksikliği, sermaye eksikliği ve planlama ve sağlam politikaların olmamasının bir ürünüdür (Humayun, 2016: 9). Pakistan'ın doğalgaza olan bağımlılığı ve kaynaklarının kısıtlı olması, Pakistan'ı enerji ithalatına itmektedir. Enerji ihtiyacının %40'ından fazlasını doğalgazdan karşılayan Pakistan, ihtiyacı olan doğalgazın yaklaşık %14'ünü ithalat yoluyla karşılamaktadır (BP, 2018: 30-31).

Pakistan'ın petrol görünümüne bakıldığında; Pakistan'ın zengin petrol rezervlerine sahip olmadığı görülmektedir. Enerji ve ekonominin sıkı bir bağ içinde olduğunu düşünen Pakistan, petrol ihtiyacını diğer enerji kaynaklarında yaptığı gibi ithalat yoluyla karşılamaya çalışmaktadır. Pakistan; petrol ihtiyacının %83'ünü ithal petrol ile karşılarken, %13'ünü ise yerli üretim ile karşılamaktadır. (Abbasi vd., 2014: 50). Petrol arzında Pakistan'ın dışa bağımlılığı o kadar büyük boyuttadır ki, toplamda 6 tane petrol rafinerisi olan Pakistan, bu rafineleri ithal ettiği petroller ile işletmektedir (EIA, 2016b). Petrole bağımlılığını azaltmak isteyen Pakistan, Sind eyaletinde yer alan Karaçi'de petrol arama çalışmaları yapmaktadır ve bölgede petrol rezervi bulma beklentisi içindedir (Ahmed, 2019).

Yukarıdaki bilgiler ışığında anlaşılmaktadır ki, Pakistan; enerji kaynaklarını çıkartma ve işleme konusunda yetersiz kalmakta ve bu yetersizliği yüzünden enerji kaynaklarından verim alamamaktadır. Bu nedenle Pakistan, enerji ihtiyacını karşılamak için enerji ithalatına yönelmektedir. Ancak Pakistan'ın enerji ithalatına yönelmesi, zaten zor durumda olan ülke ekonomisini daha da zor bir durum içine sokmaktadır. Ekonomik açıdan zorlanan Pakistan

çareyi, Dünya Bankası'ndan gelen yardımlarda ve hükümetlerin verdiği kredilerde bulmaktadır (Pakistan Government Data, T.Y.). Pakistan'a yardım eden hükümetler arasında; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin öne çıkmaktadır. Çin, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Pakistan'a yardımcı olmaktadır. Özetle, Pakistan'ın enerji görünümünden çıkarılabileceği üzere, Pakistan; sahip olduğu enerji kaynakları açısından, Çin'in enerji güvenliğinde önemli bir yere sahip değildir. Tam tersine Çin, Pakistan'a enerji alanında gelişmesi için yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Pakistan, Çin'in enerji güvenliğinde; Çin'e sunduğu enerji güzergâhları ile öne çıkmaktadır. Pakistan sayesinde Çin, enerji güzergâhı çeşitliliğini artırma imkânı yakalamaktadır. Harita 5.19'da gösterildiği üzere Pakistan'ın Çin'e ve İran'a sınırı ve Umman Denizi'ne kıyısı vardır. Sahip olduğu bu stratejik konum sayesinde Pakistan; Çin'in enerji güzergâhını, karadan ve denizden olmak üzere iki koldan çeşitlendirme potansiyeline sahiptir.

Harita 5.19. Pakistan'ın ve Gwadar Limanı'nın Konumu

Kaynak: (Ziring ve Burki, 2019)

Harita 5.20. IPI'nin Güzergâhı

Kaynak: (About Energy, 2014)

Doğalgaz ihtiyacının yarısından fazlasını (%53) LNG'den karşılayan Çin, doğalgazı ülkesine boru hattıyla taşıma konusunda isteklidir. Bu noktada Pakistan; İran doğalgazının boru hattıyla Çin'e taşınmasını sağlayabilirse, Çin'in enerji güzergâhını karadan çeşitlendirebilir. Bununla ilgili olarak 1990'lı yıllarda İran doğalgazının; Pakistan üzerinden Hindistan'a taşınması amacıyla Harita 5.20'de gösterilen İran – Pakistan – Hindistan Boru Hattı (IPI) planlanmıştır. IPI'nin inşasının tamamlanmasının ardından Çin, boru hattına eklenerek İran gazını Hindistan üzerinden almayı hedeflemiştir. Ancak proje, Pakistan ve Hindistan arasında süregelen Keşmir sorunundan dolayı Hindistan'ın projeden ayrılması sebebiyle gerçekleşmemiştir. Ancak İran, Hindistan'ın projeden ABD'nin baskısından dolayı ayrıldığını iddia etmektedir (Shah, 2015). Projenin gerçekleşmemesine etken olan bir başka sebep ise Pakistan'ın ekonomisinin yetersizliğidir. 1995 yılında İran ve Pakistan, boru hattı üzerine anlaşmış (Janjua, 2019) ve projenin İran ayağı, İran tarafından tamamlanmış ama Pakistan ayağı, Pakistan'ın ekonomik sorunları gerekçesiyle tamamlanamamıştır. 2015 yılında Çin Pakistan'a, İran'dan Pakistan'a uzanan doğalgaz boru hattının yapımı için teklifte bulunmuştur (Shah, 2015). Fakat ABD'nin İran'a yaptırımlarından dolayı, Çin'in boru hattı yapımı gerçekleşmemiştir (Iqbal, 2019). Eğer IPI gerçekleşseydi ve boru hattına Çin de eklenseydi, Çin'in enerji güvenliğinde; LNG'ye, deniz güzergâhına ve Malakka Boğazı'na olan

bağımlılığının azalması şeklinde olumlu yönde değişiklikler meydana gelebilirdi. Ancak IPI gerçekleşmediği için bu konu hakkında somut çıkarımlarda bulunmak mümkün değildir. İran doğalgazının yanı sıra, İran petrolünün de Pakistan üzerinden Çin'e taşınmasıyla ilgili olarak 2019 yılı itibarıyla henüz bir proje yoktur. Ancak gerek İran gazının gerekse İran petrolünün, Pakistan üzerinden Çin'e taşınmasına yönelik projelerin gelecekte gerçekleşme potansiyeline hâlen sahip olduğu söylenebilir Nitekim Çinli bir yetkilinin "CNPC, hâlen Pakistan'dan İran'a uzanacak boru hattı projesiyle ilgileniyor" ifadesi, Çin'in İran gazını karadan alabilmek için çabasının devam ettiğini göstermektedir (Iqbal, 2019).

Kara güzergâhının ardından Pakistan, Çin'in enerji güvenliğine; deniz güzergâhı açısından da bir alternatif sunmaktadır. Harita 5.19'da gösterildiği üzere Pakistan, Umman Denizi kıyısında ve Hürmüz Boğazı'na yakın bir yerde konumlanmaktadır. Pakistan'ın bu jeopolitik konumu sayesinde Çin, enerji kaynaklarını Malakka Boğazı'nı kullanmak zorunda kalmadan ülkesine ithal etme imkânına sahip olmaktadır. Çin; Orta Doğu ülkelerinden olan Suudi Arabistan, İran ve Irak'tan petrol ve Katar'dan doğalgaz; Afrika ülkelerinden olan Angola, Kongo ve Libya'dan petrol ithal etmekte ve bu enerji kaynaklarını Malakka Boğazı üzerinden ülkesine taşımaktadır. Pakistan sayesinde ise Çin; enerji kaynaklarının Umman Denizi üzerinden Pakistan'a, Pakistan'dan boru hatlarıyla Çin'e taşınması şeklinde bir güzergâh çizmektedir. Bu deniz güzergâhı ile ilgili olarak Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında çalışmalara başlanmıştır. Bu güzergâhın, Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltması beklenmektedir. Çin, bu amacını gerçekleştirmek için Pakistan'daki Gwadar Limanı'na odaklanmıştır. Gwadar Limanı'nın konumu Harita 5.19'da gösterilmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi'nin merkezinde yer alan Gwadar Limanı'nın, Çin'in enerji güvenliğinde son derece önemli olmasının birçok sebebi mevcuttur. Birincisi Gwadar Limanı, dünya petrolünün %40'nın geçtiği Hürmüz Boğazı'nın yakınında konumlanmaktadır (Yörük, 2010: 70). İkincisi Gwadar Limanı üzerinden oluşturulan güzergâh, Malakka Boğazı'nın kullanıldığı güzergâha kıyasla, yolu ortalama 6000 mil kısaltmaktadır (Hussain, 2017: 84). Gwadar Limanı sayesinde Çin, Hint okyanusuna hızlı bir şekilde ve Malakka Boğazı'ndaki ABD tehdidini hissetmeden inme imkânına sahiptir. Üçüncüsü Gwadar Limanı, yirmiden fazla ülkeye depo ve endüstriyel tesis sağlayabilecek kadar geniş bir kapasiteye sahiptir. Bu sayede liman, toplam 200.000 tonluk kapasitedeki petrol tankerlerine hizmet verebilmektedir. (Curtis, 2009: 3) Dördüncüsü Gwadar Limanı, doğal derin deniz limanı olduğundan dolayı deniz dibinin taranması gibi ekstra

işlemlere gerek duymamaktadır (Hussain, 2017: 63). Sonuncusu ise Gwadar Limanı'nın bulunduğu Belucistan Bölgesi, petrol ve doğalgaz kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Çin'in enerji güvenliğinde Gwadar Limanı, stratejik önemi ile öne çıkmaktadır. Fakat Gwadar Limanı'nın öne çıkmasıyla beraber, Gwadar'ın bulunduğu Belucistan Bölgesi'ndeki sorunlarda öne çıkmıştır. Bu noktada, bölgede yaşananları anlamak için Gwadar Limanı'nın bulunduğu bölgeye kısaca göz atmakta fayda vardır. Belucistan, Pakistan'ın en geri kalmış eyaletidir. Belucistan halkı, merkezi hükümetin yani Pencap eyaletinin; Belucistan üzerinde hâkimiyet kurduğunu ve Beluçların kültürlerini ve özerkliklerini engellenmeye çalıştığını düşünmektedir. (Mermer, 2010: 76-79) 1948 yılından beri, özerklik ve tam bağımsızlık amacıyla Beluçlar, devlete karşı mücadele etmektedir (Yörük, 200: 100). Merkezi Hükümet ve Belucistan arasındaki bu gerginlik, dört kez çatışmaya dönüşmüştür. Belucistan'daki bu sorunlu ortam, eyaletin gelişimine ket vurmaktadır. Beluç halkı; sadece devlet ile değil, Gwadar Limanı'nın yapımı için bölgede bulunan Çin ile de karşı karşıya gelmiştir. 2004 yılının Mayıs ayında limanın yapımı için Gwadar'da bulunan Çinli mühendisler, Beluçlar tarafından öldürülmüştür. Bu olay üzerine, ekonomik faaliyetler için dışarıdan Belucistan'a gelen pek çok kişi Belucistan'dan ayrılmış ve yatırımlarını geri çekmiştir. (Hussain, 2017: 57)

Belucistan halkının böyle bir tavır sergilemesinin ardında yatan bazı sebepler vardır. Bunlardan ilki, balıkçılık ile geçimini elde eden halk; Gwadar Limanı yapımıyla geçim kaynaklarını kaybetmekten korkmaktadır. İkincisi, içme suyunu Gwadar'dan sağlayan Beluçlar; limanın yapımı yüzünden su sorunuyla karşılaşmaktan endişelidir. Üçüncüsü, Beluçlar; Merkezi Hükümet'in Gwadar Limanı'nın gelişmesi ile elde ettiği gelirden, Belucistan'a hak ettiği payı vermediğini iddia etmektedir. Dördüncüsü, Belucistan halkı; Gwadar Limanı ile Belucistan'ın bir rekabet ortamına dönüşeceğini düşünmekte ve bunu istememektedir. Bu kaygılardan dolayı oluşan olumsuz ortamdan ve Çinli mühendislerin öldürülmesinden sonra Çin, Belucistan'daki planlarını dondurmuştur. Çin'in verdiği bu ara, 2007 yılında son bulmuştur (Mahmood, 2015: 58). 2015 yılından itibaren ise Gwadar Limanı, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamına alınmıştır. Fakat bu sefer Çin'in bu endişelerinin farkında olan Pakistan Hükümeti; Pakistan'da Kuşak ve Yol Girişimi'nde çalışacak Çinli mühendislerin, teknisyenlerin ve işçilerin güvenliğini sağlama kararı almış ve Nisan 2015'te Pakistan Ordusu, limanda

Çalışanların güvenliğini sağlamak için Genel Başkanlık tarafından özel bir güvenlik bölümünün kurulduğunu açıklamıştır (Rizvi, 2015: 13). Diğer bir yandan, Gwadar Limanı'nda faaliyet gösteren Çinli şirket, Gwadar'daki çalışmaların başlamasından bu yana yerel halka çoğu st düzey pozisyonlarda olan 2.000'den fazla iş imkânı sunmuştur (The Nation, 2018).

Çin ve Pakistan tarafından atılan bu adımlar, iki devletin Belucistan Bölgesi'ndeki sorunları minimuma indirmeye ve verimi maksimize etmeye çalıştığını göstermektedir. Ancak bölgede son yaşananlar, Belucistan'a yönelik atılan bu adımların; Beluçlar tarafından bir karşılık bulmadığını ortaya koymaktadır. 23 Aralık 2018'de Belulu isyancılar, Karaçi'deki Çin Konsolosluğu'na saldırmıştır (Notezai, 2018). 18 Nisan 2019 tarihinde asker üniforması giymiş Belulu isyancılar, Gwadar Limanı'ndan kalkan 6 otobüsü durmuş ve 14 yolcuyu vurmıştır. Bu olayın ardından 10 Mayıs 2019 tarihinde ise Belulu isyancılar, Gwadar'ın kalbi olarak anılan Pearl Continental Otel'i'ni ateşe vermiştir. (Notezai, 2019) Bu yaşananlardan sonra Pakistan Hükümeti, Gwadar'daki askeri personel sayısını 15,000'nin üzerine çıkartmıştır (Chadhury, 2019).

Harita 5.21. Pakistan ve Hindistan'ın Savaştığı Keşmir Bölgesi

Kaynak: (The BBC News, 2019)

Çin'in enerji güvenliğinde Gwadar Limanı'nın önemli olmasıyla birlikte, Pakistan'dan Çin'e uzanması planlanan petrol ve doğalgaz boru hatlarının ve Pakistan ile Çin arasında mevcut olan otoyolun ile demiryolunun geçtiği Keşmir Bölgesi de önemli bir hâl almıştır (bkz. Harita 5.23 ve 5.24). Ancak Keşmir de aynı Belucistan gibi sorunlu bir bölgedir. Harita 5.21'te görüldüğü üzere Keşmir Bölgesi; Pakistan, Hindistan ve Çin arasında yer almaktadır. Keşmir, nüfusunun büyük kısmı Müslüman olan ve Pakistan ile 1174 kilometre ve Hindistan ile 510 kilometre sınır paylaşan bir bölgedir. Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığından bu yana Keşmir Bölgesi'nin, Pakistan'a veya Hindistan'a katılması üzerine iki devlet anlaşmaya varamamıştır. BM'nin aldığı kararlara³³, iki ülke arasında 1965, 1971, 1999 yıllarında meydana gelen savaflara ve sürekli patlak veren çatışmalara şahit olan Keşmir; 72 yıldır çözüme kavuşmayı beklemektedir.

Keşmir Bölgesi'nin, bu kadar önemli olmasının ve üzerinde kolaylıkla anlaşmaya varılamamasının sebepleri arasında yeraltı kaynaklarına sahip olması ve enerji geçiş güzergâhında bulunması gösterilebilir. Keşmir Bölgesi; altın, zümrüt ve yakut madenlerine, verimli topraklara ve su kaynaklarına sahiptir (Mermer, 2010: 62). Fakat Keşmir Bölgesi, enerji geçiş güzergâhında bulunması sebebi ile Çin için ayrı bir öneme sahiptir. Pakistan'ın Gwadar Limanı'na gelen enerji kaynaklarının; Pakistan'dan Çin'e taşınırken, Keşmir topraklarını kullanması gerekmektedir. Bu yüzden Çin, Pakistan kontrolündeki Keşmir'in Hindistan topraklarına katılmaması adına Pakistan'ın her zaman arkasında durmaktadır. Keşmir'in tamamının Hindistan kontrolüne geçmesi gibi bir durumun gerçekleşmesi, Çin'in Pakistan üzerinden enerjiyi Çin'e taşımasının önünde engel teşkil edecektir. Diğer bir deyişle, Orta Doğu ve Afrika'dan boru hatlarıyla Çin'e taşınması planlanan petrol ve doğalgaz güzergâhında Çin'in, bölgede siyasi ve ekonomik olarak rekabet içinde olduğu Hindistan engeli ile karşılaşması muhtemeldir. Bundan dolayı Keşmir, Çin'in enerji güvenliğinde; enerji güzergâhı çeşitliliği ve güvenliği için stratejik bir öneme haizdir.

Sonuç olarak Pakistan, Çin'in enerji güvenliğinde; enerji güzergâhı çeşitliliği noktasında önemlidir. Pakistan, Çin'in enerji güzergâhını hem karadan hem de denizden çeşitlendirme

³³ 1947 yılında Pakistan ve Hindistan'ın iki ayrı devlet olması sonrasında ortaya çıkan Keşmir Sorunu ile ilgili olarak BMGK; 1948 yılından itibaren sorunun, barışçıl yollarla çözülmesi adına her iki ülkeyle diyalog kurmakta ve taraflar arasında ateşkes yapılması ve Keşmir'de plebisit yapılması yönünde kararlar almaktadır.

potansiyeline sahiptir. Bu noktada Pakistan'ın, Belucistan ve Keşmir bölgeleri öne çıkmaktadır. Belucistan, Gwadar Limanı'na ev sahipliği yapmakta ve Keşmir, Çin'e enerjinin taşındığı güzergâhta bulunmaktadır. Son derece önemli konuma sahip olan bu iki bölge, bazı sorunları içinde barındırmaktadır. Belucistan'da ayrılıkçı hareketler ve Keşmir'de Pakistan – Hindistan çatışması mevcuttur. Bu sorunlarla ve enerji güvenliğiyle ilgili olarak Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği politikalar, bir sonraki başlık altında incelenmektedir.

5.3. Çin'in Pakistan'a Yönelik Enerji Politikaları

2013 yılından itibaren Çin Devlet Başkanı olan Xi Jinping'in Pakistan ile ilişkilerini, “her mevsim stratejik ortaklık” (Hali vd., 2015: 150) ve 2001 – 2008 yılları arası Pakistan'ın Cumhurbaşkanı olan Pervez Müşerref'in Çin ile ilişkilerini, “okyanuslardan derin, dağlardan yüksek” (Adnan ve Fatima, 2016: 611) şeklinde tanımlaması; iki ülke arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler, uzun bir geçmişe dayanmaktadır. 2010 yılında ilişkilerinin 60. yılını kutlayan Çin ve Pakistan, 2020 yılında ilişkilerinin 70. yılını kutlamaya hazırlanmaktadır. Böylesine olumlu seyir eden Çin – Pakistan ilişkileri, doğal olarak iki ülke arasında her alanda işbirliğinin varlığına işaret etmektedir.

Çin ve Pakistan arasındaki enerji işbirliğini ele almak demek; Çin ve Pakistan arasındaki ekonomiden ticarete, ticaretten siyasete tüm ilişkileri ele almak anlamına gelmektedir. Bunun nedeni ise her alanda gerçekleşen ilişkilerin, doğrudan diğer alanlardaki ilişkileri de etkilemesidir. İki ülke arasındaki ilişkiyi, yalnızca enerji veya yalnızca siyaset kapsamında değerlendirmek doğru değildir. Bu kısımda, Çin'in Pakistan'a yönelik; siyasi, ekonomi, ticari, askeri ve nükleer enerji alanındaki ve ŞİÖ altındaki politikaları üzerinde durulmakta ve bu politikalarının, Çin'in enerji güvenliğinde hangi amaca hizmet ettiği tespit edilmektedir.

Çin'in; enerji güvenliğini gerçekleştirmek için Pakistan'a yönelik izlediği politikalardan biri, Çin ve Pakistan arasında yakın ilişkinin başlamasını sağlayan siyasettir. Hatırlanacağı üzere 1965 yılındaki Pakistan – Hindistan Savaşı'nda ABD'nin Pakistan'a destek olmaması ve Çin'in Pakistan'a destek vermesi, iki ülke arasındaki yakın ilişkilerin başlamasına sebep olmuştu. İki devlet arasındaki yakın siyasi ilişkiler, 1965 yılından sonraki dönemde de devam etmiştir. Çin'in Pakistan'a verdiği siyasi destek, özellikle Çin'in BMGK'nın Pakistan'ı

ilgilendiren kararlarındaki tutumu ile belirgin olarak görülmektedir. Çin'in BMGK'nın beş daimî üyesinden biri olması; müttefiklerine karşı siyasi olarak verdiği desteği göstermesi açısından önemli bir vazife görmektedir. Bu durum, Pakistan ile ilgili birkaç örnekle ortaya konabilir. 1971 yılında Bangladeş, BM'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılmasına destek vermeyen Çin, Pakistan'a olan desteğini; Bangladeş'in BM üyelik başvurusunu veto ederek göstermiştir. Çin'in veto yetkisini kullandığı bir diğer durum ise Kargil Savaşı'dır. 1999 yılı Mayıs ve Temmuz ayları arasında, Pakistanlı militanlar tarafından Kargil'de³⁴ silahlı çatışmalar başlatılmıştır. Bunun üzerine Çin, Pakistan'ı desteklememiş ama kınamamıştır da. Hatta BMGK'nın Pakistan aleyhinde bir karar vermemesi noktasında, Çin'in rolü olduğu iddialar arasındadır. (Rakisits, 2012: 88)

Hatırlanacağı üzere Pakistan'dan Çin'e uzanan boru hatları Keşmir'den geçtiği için Keşmir, Çin için stratejik bir öneme haizdir. Bu yüzden Keşmir Bölgesi'nde tansiyonun yükselmesini istemeyen Çin, bu konudaki tutumunu BM platformunda da göstermektedir. Örneğin 1948 yılında Keşmir'de plebisit yapılmasını belirten BM kararına, Çin destek vermiştir (UNSCR, 1948: 3). Çünkü nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman olan Keşmir'de Pakistan'ın lehine bir sonuç çıkacağını düşünmüştür. Aynı şekilde Çin, 1957 ve 1962 yılında iki ülke arasında müzakerelerin yapılması ve 1971 yılında Keşmir'deki çatışmanın durdurulması için alınan BM kararlarına da destek vermiştir (UN Documentation Research Guide, 2019). Çin'in Pakistan Hükümeti'ne verdiği siyasi destek sadece Keşmir sorunu için değil, Belucistan sorunu için de geçerlidir. Belucistan'da meydana gelen ayrılıkçı hareketler, Pakistan Hükümeti tarafından bastırılmaktadır. Çin, Belucistan'da meydana gelen ayrılıkçı hareketlere karşı Pakistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemekte ve Pakistan Hükümeti'nin yanında yer almaktadır. Gwadar Limanı'nın yer aldığı Belucistan'ın Pakistan'dan ayrılması, Çin'in enerji güvenliği için Gwadar'da yaptığı planların tehlikeye girmesi demektir. Çünkü Çin Gwadar'da Belucistan ile değil, Pakistan Hükümeti ile işbirliği içindedir. Bölgenin Beluçlara kalması, Çin'in Gwadar Limanı için Belucistan ile masaya oturması anlamına gelmektedir. Belucistan ile anlaşıp anlaşamayacağı konusunda kendini riske atmak istemeyen Çin, bölgede ayrılıkçı hareketlere prim verilmemesi ve bu hareketlerin bastırılması yönünde bir tavır takınmaktadır. Hatta Çin'in, Kuşak ve Yol Girişimi'nin güvenliği için Belucistan militanları ile siyasi

³⁴ Kargil, Keşmir eyaleti Kontrol Hattı üzerindeki bir şehirdir.

görüşmeler yürüttüğü iddiası mevcuttur (Bokhari ve Stacey, 2018). Ancak burada belirtmek gerekir ki, Beluçlar; Çin ile siyasi bir işbirliğine sıcak bakmamaktadır. Beluçların isteği; Çin'in Belucistan'dan tamamen çekilmesi ya da Gwadar Limanı'ndan elde edilen gelirden Belucistan'a da pay verilmesidir.

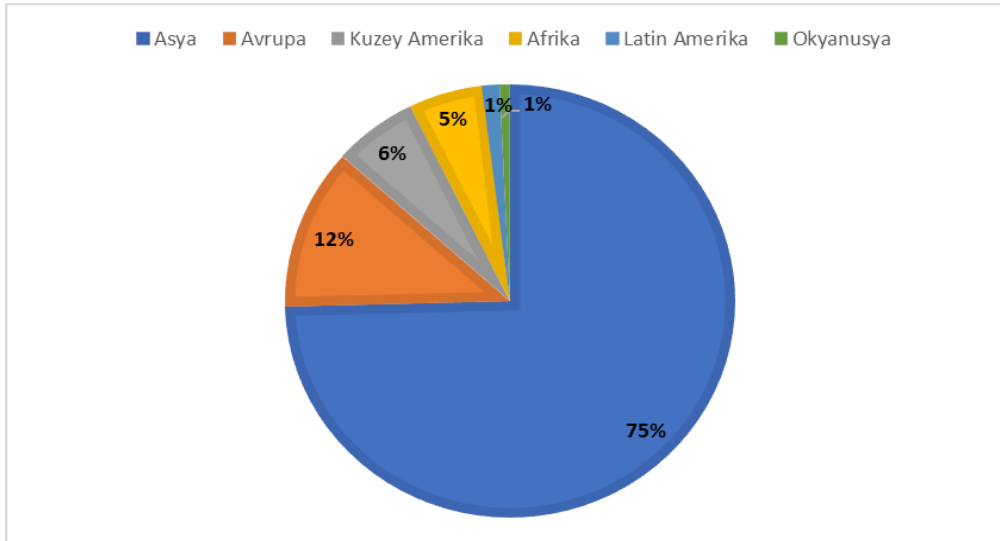
Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği siyasi politikalar, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhının güvenliği noktasında hizmet etmektedir. Çin, enerji taşımacılığı için Gwadar Limanı'ndan Çin'e uzanan bir güzergâh çizmektedir. Bu güzergâh ise Pakistan'ın iki sorunlu bölgesi olan Belucistan ve Keşmir bölgelerinden geçmektedir. Çin, siyasi politikaları çerçevesinde; Belucistan ve Keşmir Bölgesi'nde yaşananların uluslararası alana yansarak, BMGK'ya gitmesine engel olmaya çalışmaktadır. Çünkü bu iki bölgede yaşananlar yüzünden BM'nin konuya müdahil olma ve Pakistan'ın Beluçistan ve Keşmir Bölgesi üzerindeki kontrolünü zayıflatacak bir karar alma ihtimali, Çin'in enerji geçiş güzergâhını tehlikeye sokacak bir engel yaratabilir. Böyle bir durum ile karşılaşmak istemeyen Çin, Belucistan ve Keşmir başta olmak üzere Pakistan'a yönelik her türlü olumsuz tutumun karşısında durmakta ve siyasi söylemleri ve politikaları ile Pakistan'a destek vermektedir.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'a yönelik izlediği politikalardan bir diğeri, ekonomidir. Çin, Liberal kuramın görüşünü destekler nitelikte, ekonomiyi bir araç olarak kullanarak Pakistan ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmaktadır. Çin'in yaptığı yatırımlar; bağımsızlığını yeni kazanmış, ekonomi yönetiminde tecrübesiz ve az gelişmiş bir ülke olan Pakistan için son derece önemlidir. 1970 yılından bu yana Çin, Pakistan'a geniş çapta ekonomik destek vermektedir. 1979 yılında Çin, çeşitli ülkelere toplam 4 milyar 960 milyon dolar değerinde ekonomik yatırım yapmıştır. Bu yatırımın içerisinde, yaklaşık %13 oranına denk gelen 620 milyon dolar sadece Pakistan için harcanmıştır. Başka bir örnek; 2005 yılında Pakistan'da meydana gelen deprem sonucu, yardım toplamak amacıyla Pakistan tarafından düzenlenen bağış konferansında Çin, Pakistan'a 814 milyon dolar yardım yapacağını belirtmesidir. (Kumar, 2006: 6) Günümüzde ise Çin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Pakistan'a 46 milyar dolar değerinde yatırım paketi hazırlamıştır (Esteban, 2016: 1). Bu paket sayesinde Pakistan; ekonomik kalkınmasını sağlama, enerji sıkıntısını çözme, yaşam standartlarının geliştirme ve altyapı çalışmalarını gerçekleştirme noktasında fırsat yakalamaktadır. Yine Kuşak ve Yol Girişimi altında Pakistan'ın Belucistan bölgesinde Çin'in

yatırımlarını görmek mümkündür. Çin, Gwadar ve çevresi için 13 milyar dolarlık yatırım planlamaktadır (Gwadar Private Scheme Information Center, T.Y.). Bu yatırımların içinde; Gwadar Limanı'nın geliştirilmesi, Gwadar Limanı ve Çin'i birbirine bağlayan demiryollarının ve otoyolların yapımı bulunmaktadır. Belucistan'ın Gwadar şehrinden başlayan yollar, Keşmir Bölgesi'nden devam ederek Çin'e ulaşmaktadır. Diğer bir deyişle Çin'in Pakistan üzerinden planladığı güzergâh; sorunlu bir bölgeden başlamakta ve yine sorunlu bir başka bölgeden geçerek sonlanmaktadır. Bundan dolayı Çin, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Pakistan'a yaptığı 46 milyar dolar yatırımla bu sorunlu iki bölgeyi geliştirmeyi hedeflemektedir.

Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği ekonomi politikaları, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhı güvenliği olarak katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Pakistan üzerinden Çin'e taşınan enerji kaynakları, Gwadar Limanı'nın bulunduğu Belucistan ve Çin sınırında yer alan Keşmir'den geçmek durumundadır. Çin; enerji güzergâhı üzerinde olan bu bölgelere yatırımlar yaparak, bu bölgelerdeki refah seviyesini artırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda Çin Komünist Partisi, sorunları çözmek ve bölgede Çin'in ekonomik etkisini genişletmek için Kuşak ve Yol Girişimi'ni bir strateji olarak başlatmıştır (Rippa, 2017: 5). Çünkü Belucistan ve Keşmir gibi sorunlu bölgelerde refahın artması ile sorunların azalması; sorunların azalması ile Çin'in enerji güzergâhı üzerinde tehdit ihtimalinin azalması mümkün olabilir.

Grafik 5.4. Pakistan'ın İthalat Yaptığı Bölgeler

Kaynak: (Workman, 2019c)

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'a yönelik izlediği politikalarından biri de ticarettir. Üretimde güçlü bir sanayiye sahip olmayan, teknolojik yetersizlik ve enerji sıkıntısı çeken Pakistan için ithalat; yöneldiği mecburi bir kapıdır. Pakistan'ın GSYH'sinde; ithalat %17,55 ve ihracat ise %8,24 paya sahiptir (World Integrated Trade Solution, 2018). Pakistan'ın ithal ettiği ürünlerin başında; enerji, makine, demir, çelik ve organik kimyasallar gelmektedir (Workman, 2019c). Grafik 5.4'te görüldüğü üzere, Pakistan'ın ithalat yaptığı bölgelerin başında ise Asya gelmektedir. Pakistan'ın ithalattaki önceliği, yakın çevresindeki ülkelerdir. Tablo 5.8'de gösterildiği gibi Çin, Pakistan'ın ithalatında ilk sırada yer almaktadır (OECD, 2018c). Aslına bakılırsa Çin, Pakistan'a ihracat yaparak büyük bir kazanç elde etmemekte ama Pakistan pazarına girerek Çin mallarına bağımlılık yaratmaktadır. Çin zaten küçük devletlere yönelik gümrük tarifelerinde yaptığı indirimler, ucuz hammadde satışı ve doğrudan para yardımı gibi girişimlerle ekonomik bağımlılık yaratarak Asya'da ekonomik lider konumuna yükselmiştir (Karaca, 2012: 96). Çin'in izlediği bu karşılıklı bağımlılık politikası, Liberal kuramın öngörülerıyla örtüşmektedir. Batı'ya kıyasla Çin'den ithal edilen mallar, daha uygun maliyetli olduğundan dolayı Çin ile ithalat Pakistan için kazançlıdır. Dünyanın 68. ihracat ülkesi Pakistan'ın ihraç ettiği başlıca ürünler ise yatak çarşafı, örgü erkek ve kadın elbisesi, pirinç ve perakende saf pamuk ipliğidir (OECD, 2018c). Tablo 5.9'da görüldüğü üzere Çin, Pakistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Pakistan'ın; çoğunlukla hammadde ve makine gibi ürünler ihraç etmesinden dolayı, Çin ile ihracatı kısıtlı kalmaktadır. Ama yine de Çin, Pakistan'ın ihracatında ilk üçe girmeyi başarmıştır.

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayan Çin – Pakistan Serbest Ticaret Anlaşması (STA), 2006 yılının Kasım ayında dönemin Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Pakistan ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanmıştır (Gov.cn, 2006). Pakistan, Çin ile STA imzalayan ilk ülke olma özelliğine sahiptir (Kataria ve Naveed, 2014: 397). Anlaşma sayesinde iki ülke arasında, ticareti engelleyen tarife ve tarife dışı engeller ortadan kalkmıştır (Ali, 2018). Anlaşmanın ilk beş yılında Çin'e ihracatını arttırmayı başaran Pakistan, anlaşmanın 5 yıl daha uzatılmasını talep etmiştir (Kataria ve Naveed, 2014: 397). Pakistan'ın bu talebi, Çin tarafından kabul edilmiştir (Latif, 2019). İki ülke arasındaki ticaretin hiçbir engelle takılmadan gerçekleşmesi, ikili ticareti kolaylaştırmakta ve arttırmaktadır.

Tablo 5.8. Pakistan'ın İthalat Yaptığı Ülkeler

ÜLKE	MİLYAR DOLAR
Çin	15.2
Birleşik Arap Emirlikleri	6.95
Suudi Arabistan	2.53
Endonezya	2.46
Japonya	2.37

Kaynak: (OEC, 2018c)

Tablo 5.9. Pakistan'ın İhracat Yaptığı Ülkeler

ÜLKE	MİLYAR DOLAR
ABD	3.5
Almanya	1.9
Çin	1.85
İngiltere	1.46
Afganistan	1.39

Kaynak: (OEC, 2018c)

Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği ticari politikalar, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhını çeşitlendirmesi noktasında hizmet etmektedir. Çin, Pakistan'a yönelik ekonomi politikalarında olduğu gibi ticari politikalarında da Pakistan'ın gelişimine yardımcı olmak istemektedir. BM İnsani Gelişme İndeksinde 189 ülke arasında 150. sırada yer alan Pakistan'da, nüfusun üçte biri yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (Siddiqui, 2019). Gelişmemiş bir ülkede; toplumsal sorunların meydana gelme ihtimali daha yüksektir. Bu durumun farkında olan Çin;

Pakistan'dan büyük miktarda ithalat yaparak ve iki ülke arasında serbest ticaret yollarını açarak, Pakistan'ın ticari açıdan büyümesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Çünkü Çin'e göre; Pakistan'ın gelişmesi ve ulusal sorunlarının azalması, Çin'in enerji güzergâhındaki tehdit ihtimallerini düşürmektedir. Bundan dolayı, Çin izlediği ticari politikalar ile Pakistan'ın gelişimine yardımcı olmakta ve aynı zamanda enerji güzergâhı üzerindeki tehditleri bertaraf etmeye çalışmaktadır.

Ekonomi ve ticari politikalarının ardından, Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'a yönelik izlediği politikalardan biri de savunma alanı politikalarıdır. Pakistan; ülke içinde etnik sorunlarla, ülke dışında ise komşusu Hindistan ile Keşmir Sorunu ve Afganistan yüzünden terör sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunların bir sonucu olarak devletin bekasını isteyen Pakistan'ın, savunmasını güçlendirmek istemesi en doğal hakkıdır. Fakat savunmasını güçlendirecek bir donanımına sahip olmayan Pakistan, bu konuda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Soğuk Savaş dönemi içerisinde bir süre ABD'den askeri yardım alan Pakistan; 1962 Çin – Hindistan sınır çatışması ve 1965 Pakistan – Hindistan Savaşı sonrasında ABD'ye güvenemeyeceğini anlamış ve Çin'den askeri yardım almaya başlamıştır. Pakistan ordusu; Çin'den JF-17 ve J-10 savaş uçakları, F-22P savaş gemileri ve orta menzilli füzeler satın almıştır. Askeri teçhizatların yanı sıra Çin, Pakistan'a askeri liman inşasında da yardımcı olmuştur. (Fidan, 2011: 19) Ayrıca 2016 yılında Çin Hava Kuvvetleri ve Pakistan Hava Kuvvetleri ortak eğitim çalışmaları yapmıştır (Gady, 2016). 2017 yılında ise Çin Merkez Askeri Komisyonu üyesi General Fang Fenghui, “Pakistan ile askeri ilişkilerin sağlıklı ve istikrarlı biçimde sürdüğünü” dile getirmiştir (Gady, 2017). İki ülke arasında istikrarlı olarak ilerleyen askeri ilişkiler, 2018 yılında Pakistan ve Çin ordusunun bir araya gelerek askeri eğitim tatbikatları yapmasıyla somut olarak da kendini göstermiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Çin'in Pakistan'a yönelik askeri politikaları, Pakistan'daki sorunlu bölgelerde de görünmektedir. 2019 yılı Ağustos ayı içerisinde Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir'de çıkan çatışmaların ardından Çin Merkez Askeri Komisyonu Başkan Yardımcısı Xu Qiliang, Çin'in Keşmir konusunda Pakistan'a tam destek verdiğini açıklamıştır (Sajid, 2019). Çin'in enerji güzergâhı üzerinde yer alan Keşmir'in güvenliği, hiç şüphesiz Çin açısından büyük bir öneme sahiptir. Aynı şekilde Çin, Gwadar Limanı'nın güvenliği için de askeri destek vermektedir. Çin – Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK) ve Çinli personeli korumak için

kurulan özel güvenlik ekibinde 9 bin Pakistanlı asker bulunurken 6 bin de Çinli asker bulunmaktadır (The Economic Times, 2017). Ayrıca 2020 yılına kadar Çin, Çin Halk Kurtuluş Ordusu Deniz Kuvvetleri'nin 'lojistik üssü' olarak tanımladığı Pakistan'a uçak gemisi satmayı planlamaktadır (Mehmet, 2019). Çin'in Gwadar için asıl önemli planı, Gwadar Limanı'nın 80 kilometre yukarısında yer alan Jiwani'de açmayı düşündüğü Cibuti'den sonraki ikinci askeri üssüdür (Rajagopalan, 2018). Pekinli bir askeri analist olan Zhou Chenming Çin'in Gwadar'da savaş gemileri için askeri bir üsse ihtiyacı olduğunu belirterek Çin'in bu planını doğrulamıştır (Chan, 2018). Çin'in Pakistan'a olan askeri desteği, uluslararası mecrada dikkat çeken bir konudur. Bununla ilgili olarak, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Pakistan'a yaptığı yardımların sadece ekonomik değil, askeri amaçları da içerdiği tartışması söz konusudur. Fakat Çinli yetkililer; Kuşak ve Yol Girişimi'nin, barışçıl ekonomik bir proje olduğunu dile getirmektedir. (Abi-Habib, 2018)

Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği savunma politikaları, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhının güvenliği açısından hizmet etmektedir. Çin; Pakistan ordusunun gelişmesi için askeri teçhizat, eğitim ve inşaat faaliyetleri olmak üzere çeşitli alanlarda orduya yardımcı olmaktadır. Çin'den aldığı bu destekler ile Pakistan, ordusunu güçlendirmektedir. Pakistan ordusunun güçlü olması, Belucistan ve Keşmir'de kontrolün sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Güvenlik tehditlerinden uzak Pakistan toprakları ise Çin'in enerji güzergâhının güvenliğini sağlamaktadır.

Savunma ile paralel olan ve Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'a yönelik izlediği bir başka politika, nükleer enerjidir. Pakistan, uluslararası alanda güçlü bir duruş sergilemek ve çevresindeki tehditlere göz dağı vermek amacıyla nükleer güce sahip olmak isteyen bir devlettir. Pakistan'ın bu isteği; 1974 yılında Hindistan'ın ilk nükleer denemesini gerçekleştirmesinden ve ardından 1996 yılında 150 mil menzili olan ve 1000 kilogramlık nükleer başlık takılabilme özelliğine sahip Rrithvi füzelerini denemesinden sonra ortaya çıkmıştır. 1971 – 1973 yılları arasında Pakistan Cumhurbaşkanlığı ve 1973 – 1977 yılları arasında da Pakistan Başbakanlığı yapmış olan Zülfikar Ali Butto, “[k]uru ot yiyeceğiz, aç kalacağız ama nükleer bomba yapacağız” sözleriyle Pakistan'ın nükleer silaha sahip olma isteğini açıkça ortaya koymaktadır. (Arslan, 2019) Fakat Pakistan; nükleer santral kurmak istediğini dile getirdiğinde, ABD'den gelen sert bir tutumla karşı karşıya kalmıştır. Hatta Bill

Clinton döneminde ABD, Pakistan'ı tecrit etme politikasını takip etmiştir (Yörük, 2010: 22). ABD'den nükleer güç konusunda destek göremeyen Pakistan, tam bu sırada Çin'den yönelen destek teklifi ile karşılaşmıştır. 1986 yılında Çin, Pakistan ile sivil nükleer bir anlaşma imzalamış ve nükleer enerji santrali yapımında Pakistan'a yardım etmiştir (Kabraji, 2012: 9). 1980'lerden itibaren Çin, nükleer silahlarını ve balistik füze programlarını geliştirmesi için Pakistan'a ekipman arzı ve teknoloji transferi gibi teknik alanlarda destek sağlamıştır (Curtis, 2009: 2). Bu desteklerin neticesinde Pakistan, 1998 yılında ilk nükleer başlık taşıyabilen balistik füze testini gerçekleştirmiştir (Hussain, 2017: 67). Bunun ardından Pakistan, nükleer kapasitesini 2030 yılına kadar 8500 Megawatt'a çıkarmak istediğini dile getirmiş ve bu konuda Çin'den yardım talep etmiştir (Yörük, 2010: 71). Pakistan'ın bu isteği üzerine Çin Ulusal Nükleer Şirketi, Pakistan'ın Pencap Bölgesi'nde sırasıyla 2000, 2011, 2016 ve 2017 yıllarında tamamlanan Çasma 1, Çasma 2, Çasma 3 ve Çasma 4 nükleer santrallerinin yapımında Pakistan'a yardımcı olmuştur (World Nuclear News, 2017a). Bu çalışmanın ele alındığı 2019 yılında Pakistan, sahip olduğu bu dört nükleer santral ile 1,318 Megawatt'lık nükleer kapasiteye sahiptir (CNPP IAEA, 2019). Çasma 4 nükleer santralının açılmasının ardından Çin ve Pakistan tarafları, Çasma 5 nükleer santrali için anlaşmaya varmıştır. Çasma 5 nükleer santralının 2021 ya da 2022 yılında bitmesi beklenmektedir. (World Nuclear News, 2017b) Kısacası; Çin'in destekleri sayesinde Pakistan'ın nükleer güce sahip olduğu söylemek mümkündür. Ayrıca Pakistan, nükleer silaha sahip olan tek Müslüman ülke olma özelliğini taşımaktadır.

Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği nükleer enerji politikaları, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhının güvenliği açısından hizmet etmektedir. Çin, nükleer enerjiye sahip olmak isteyen Pakistan'a yardım etmekte ve Pakistan'ın Çin'e olan bağımlılığını artırmaya çalışmaktadır. Pakistan'ın Çin'e olan bağımlılığının artması, Çin'in enerji güvenliği adına isteklerinin Pakistan tarafından yerine getirilmesini kolaylaştıracaktır. Gwadar Limanı'nın işletme hakkının 40 yıllığına Çin'e devredilmesinin ve Çin'in Pakistan'da otoyollar, demiryolları ve boru hatları inşa edebilmesinin nedenlerinden biri Pakistan'ın Çin'e nükleer enerji alanındaki bağımlılığı olduğu söylenebilir. Pakistan, nükleer gücünün gelişmesinde Çin'in yardımlarının; Çin ise enerji güzergâhının güvenliğinde Pakistan'ın ne derece önemli olduğunun farkındadır.

Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'a yönelik izlediği politikalardan sonuncusu ise ŞİÖ çerçevesinde kendini göstermektedir. Enerji güvenliği politikalarını gerçekleştirmek isteyen Çin'in, bir örgüt çatısı altında hareket etmesi; Liberal kuramın savunduğu, uluslararası kurumların devletlerarası işbirliğindeki rolüne örnek teşkil etmektedir. 2005 yılında Astana Zirvesi'nde Pakistan ve Hindistan, ŞİÖ'ye gözlemci üye olmuştur. Fakat Çin, Pakistan'ın örgüte tam üye olmasını istemiş ve bu konudaki ısrarını daima sürdürmüştür. Nihayetinde Pakistan, 12 yıllık gözlemci üyeliğinin ardından 2017 yılında örgüte tam üye olmuştur ama bu süreç çok kolay geçmemiştir. Pakistan'ın tam üyeliğinden önce örgüte, Hindistan'ın tek başına tam üye olması söz konusu olmuştur. Çin; Hindistan'ın örgüte tam üye olması durumunda, Pakistan'ın örgüte üyeliğini veto edebileceği ihtimalini düşünmüştür. Bunun üzerine Çin, Hindistan'ın tam üyeliğine karşı çıkmış ve Pakistan'ın tam üyeliğini dile getirmiştir. Bu sefer Rusya; örgüte Pakistan'ın tam üye olması durumunda, Hindistan'ın da tam üye yapılması gerektiği şeklinde bir tutum sergilemiştir. Rusya ve Çin'in bu tutumları karşısında örgüt üyeleri; Hindistan ve Pakistan gibi aralarında husumet olan iki ülkenin örgüt içinde yer almasının, örgütün politikalarına zarar verebileceği yönünde endişelerini belirtmiştir. Bu endişeler doğrultusunda 2015 yılında Hindistan ve Pakistan arasındaki anlaşmazlıkların ŞİÖ'nün ortak politikalarına zarar vermemesi adına, iki ülkeye de "İyi Komşuluk Anlaşması" diretilmiştir. Anlaşmayı kabul eden Hindistan ve Pakistan, 2016 yılında Taşkent Zirvesi'nde örgüte tam üyelikleri ile ilgili yükümlülükleri içeren memorandumu imzalanmış ve 2017 yılında Astana Zirvesi'nde her iki ülke de örgüte tam üye olmuştur. (Eren, 2017: 82-83)

Çin'in Pakistan'a yönelik izlediği ŞİÖ içindeki politikaları, Çin'in enerji güvenliğine; enerji güzergâhının güvenliği yönünde hizmet etmektedir. Çin, Pakistan'ın ŞİÖ şemsiyesi altına girmesine yardımcı olmuştur. Çin'in Pakistan'ı örgüte tam üye yapmak istemesinin birkaç sebebi mevcuttur. Bunlardan ilki, Pakistan'ın örgüt içinde yer almasının örgütün; siyasi, ekonomik, ticari, savunma ve enerji gibi alanlarda attığı adımlardan yararlanmasının önünü açacak olmasıdır. Çin, Pakistan'ın gelişimine örgütün katkı sağlayacağını düşünmektedir. İkincisi, Çin; Pakistan ve Hindistan arasındaki sorunların örgüt çerçevesinde diyalog yoluyla ele alınabileceğini ve bu sayede iki ülke arasındaki çatışma ihtimalinin azalacağını düşünmektedir. Pakistan'daki güvenlik tehdidi olasılığının azalması, Çin'in enerji güzergâhı güvenliğine olumlu etki eden bir gelişme olacaktır.

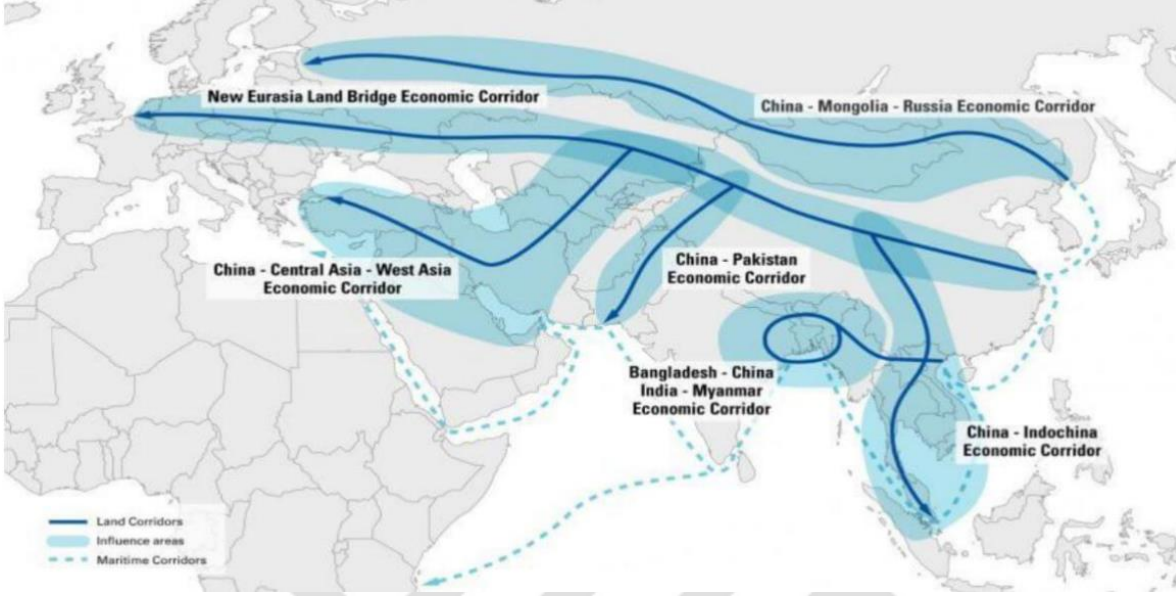
Sonuç olarak Pakistan için Çin, en büyük ve stratejik destekçidir. Çin; siyasette Pakistan'ın kararlarının arkasında durarak, ekonomide yardımlar ve yatırımlar yaparak, ticarette ihracat ve ithalatında büyük paya sahip olarak, savunmada ekipman, teçhizat, eğitim desteği vererek ve ŞİÖ'ye üye olması için çabalayarak her alanda ve her koşulda Pakistan'ın yanında olmuş ve olmaya devam etmektedir. Çin'in sergilediği bu dostane tutum karşılığında Pakistan da Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için planladığı projelerde bulunmayı kabul etmektedir. Çin'in planladığı ve Pakistan'ın içinde yer aldığı projeler ve bu projelerin, Çin'in enerji güvenliğine katkıları ise bir sonraki kısımda incelenmektedir.

5.4. Çin ve Pakistan Arasında Kurulan Enerji İlişkisi ve Bu İlişkinin Çin'in Enerji Güvenliğine Katkısı

Çin'in 2013 yılında başlattığı Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında karada ve denizde olmak üzere doğuyu batıya bağlayan hatlar planlanmaktadır. Buna göre Harita 5.22'de gösterildiği gibi karada, hayata geçirilmesi planlanan altı tane ekonomik koridor bulunmaktadır. Bu koridorlardan biri de bu kısımda ele alınacak olan ÇPEK'tir. İlk olarak, ÇPEK hakkında genel bilgiler verilmektedir. Ardından Çin'in enerji güvenliğine, kara güzergâhı çeşitliliği açısından katkı sağlayabilecek olan ÇPEK projeleri incelenmektedir. Son olarak ise Çin'in enerji güvenliğine, deniz güzergâhı çeşitliliği açısından katkı sağlayabilecek olan Gwadar Limanı'nın üzerinde durulmaktadır.

ÇPEK, Çin'in kuzeybatısında yer alan Kaşgar ile Pakistan'daki Gwadar Limanı arasındaki 2000 kilometrelik mesafeyi; yollar, demiryolları ve boru hatları ile birbirine bağlayan bir koridordur (Abid ve Ashfaq, 2015: 142). Koridorun geçtiği şehirler sırasıyla; Kaşgar, Atushi, Tumshuk, Shule, Shufu, Akto, Tashkurgan Tacik, Gilgit, Peşaver, Dera İsmail Han, İslamabad, Lahor, Multan, Quetta, Sukkur, Haydarabad, Karaçi ve Gwadar'dır (CPEC, T.Y.a: 4). 2015 yılının Nisan ayında Pakistan ile anlaşmaya varan Çin, ÇPEK projesini Kuşak ve Yol Girişimi kapsamına dâhil etmiştir. Tıpkı Liberalizmin savunduğu gibi, Çin ve Pakistan ÇPEK'ten karşılıklı kazanç elde edeceklerine inanmakta ve bu nedenle işbirliği içine girmektedir.

Harita 5.22. Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Oluşturulan Altı Ekonomik Koridor

Kaynak: (Namura, 2018)

Çin ve Pakistan hükümetleri tarafından ortak olarak hazırlanan “ÇPEK için Uzun Vadeli Plan (2017 – 2030)” belgesinde ÇPEK çerçevesinde, Çin ve Pakistan’ın sekiz alanda iş birliği gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bu alanlar; bütünleşmiş bir taşıma sisteminin kurulması, bilgi alt yapısının sağlanması, enerji, ticaret ve endüstri parkları, tarımsal gelişim ve yoksullukla mücadele, turizm, insanların geçimi ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili alanlarda ortaklık ve finansal iş birliğidir. Bu kapsamda enerji başlığı altında, Çin ve Pakistan’ın; petrol ve gaz, elektrik ve elektrik şebekeleri alanlarında iş birliğini güçlendirmesi; termal enerji, hidroelektrik, kömürü gazlaştırma ve yenilenebilir enerji üretimi gibi büyük projelere odaklanması ve güç aktarımını ve tedarik güvenilirliğini artırmak için güç aktarım ağlarını desteklemesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki petrol ve gaz kaynaklarını çeşitlendirme ve ÇPEK güzergâhı üzerinde rafineriler ve depolar oluşturma; Pakistan’ın kömür madenciliğinin geliştirilmesi; hidroelektrik geliştirme sürecini hızlandırmak için nehir planlaması ve büyük projelerin hazırlık çalışmalarına teşvik edilmesi; yerel koşullara göre rüzgar ve güneş enerjisi geliştirme ve çeşitlendirilmiş enerji tedarik kanalları oluşturma; yüksek gerilim sınıfı elektrik şebekeleri ve güç iletim ve dağıtım şebekelerinin yapımını güçlendirme ve yenilenebilir enerji teknolojileridâhil, üretim, iletim ve dağıtım için gerekli enerji sektörü ekipmanlarının imalat endüstrisini geliştirme belgede enerjiyle ilgili yer alan diğer maddelerdir. (CPEC, T.Y.a: 14-22)

Belgede; 2020 yılına kadar kısa vadeli, 2025 yılında kadar orta vadeli ve 2030 yılına kadar uzun vadeli projelerin tamamlanacağı açıklanmaktadır (CPEC, T.Y.a: 2). ÇPEK kapsamında, 12'si karayolu ve demiryolu; 21'i enerji; 12'si Gwadar ve 3'ü sınır ötesi optik fiber, dijital karasal multimedya yayını ve erken uyarı sistemi gibi altmışın üzerinde proje planlanmaktadır. ÇPEK için tasarlanan projelerin, 46-62 milyar dolar arasında bir maliyetinin olacağı tahmin edilmektedir. (Butt, 2019) Proje kapsamında gerçekleştirilen harcamalar, Asya Altyapı Yatırım Bankası tarafından karşılanmaktadır. 2019 yılına kadar ÇPEK kapsamında sadece enerji alanına yaklaşık 18 milyar dolar harcama yapıldığı tahmin edilmekte ve enerji alanındaki projeler hala hayata geçirilmeye devam etmektedir. Enerji alanında hayata geçirilen başlıca projeler; kömürle çalışan elektrik santralleri, hidroelektrik santrali, Thar kömür sahası, rüzgâr santrali ve güneş enerjisi tarlasıdır. (CPEC, T.Y.b)

ÇPEK kapsamında Çin'in enerji güvenliğine kara güzergâhı çeşitliliği açısından etki edebilecek dört proje saymak mümkündür. Bunlar; Pakistan – Çin doğalgaz ve petrol boru hatları, Karakoram Otoyolu, Pakistan – Çin Demiryolu ve Sost Kuru Limanı'dır. Bu projeler ilgili olarak belirtmek gerekir ki, Çin ve Pakistan arasındaki boru hatları henüz hayata geçirilmemiş ve adı geçen diğer projeler de enerji taşımacılığıyla ilgili faaliyetlerine başlamamıştır. Ayrıca projelerin enerji taşıma faaliyetine ne zaman başlayacakları hakkında da resmi kaynaklardan paylaşılan bir bilgi bulunmamaktadır.

Çin'in enerji güvenliğine etki edebilecek ÇPEK projelerinden birincisi, boru hatlarıdır. 2018 yılında Çin ve Pakistan arasında, doğalgaz ve petrol boru hattı ve petrol rafinerisi üzerine çerçeve anlaşma imzalanmıştır (CPEC Info, 2018a). Fakat bu çalışmanın yapıldığı 2019 yılı içerisinde, taraflar arasında boru hatlarının inşaatıyla ilgili imzalanmış bir anlaşma hâlen bulunmamaktadır. Pakistan – Çin arasındaki boru hatları hakkında pek bilgi bulunmamasına ve paylaşılmamasına rağmen petrol boru hattının kapasitesi hakkında bir tahmin söz konusudur. Pakistan Sınır İşleri Organizasyonu, petrol boru hattından günde 1 milyon varil petrol taşınacağını tahmin etmektedir (CPEC Info, 2018b). 2018 yılı içinde Çin'in günlük ortalama 11 milyon varil petrol ithal ettiği düşünülürse (BP, 2019: 28); Pakistan'dan ithal edilme ihtimali olan günlük 1 milyon varil petrol, Çin'in petrol ithalatında; %9 civarında bir orana denk gelmektedir. Çin'in, Pakistan'daki boru hatları projelerine yönelik yavaş hareket etmesinin sebeplerinden biri; enerji boru hatlarının Keşmir ve Belucistan gibi sorunlu bölgelerden

gececek olmasıdır. Bir diğer sebebi ise Çin'in asıl planladığı, İran gazının Pakistan üzerinden Çin'e taşınması projesinin önüne; ABD'nin İran'a yaptırımlarından dolayı engel konulmasıdır. Bu iki sebebin çözüme ulaşmasıyla birlikte Çin'in, Pakistan'daki enerji boru hatları faaliyetlerini hızlandıracağı söylenebilir.

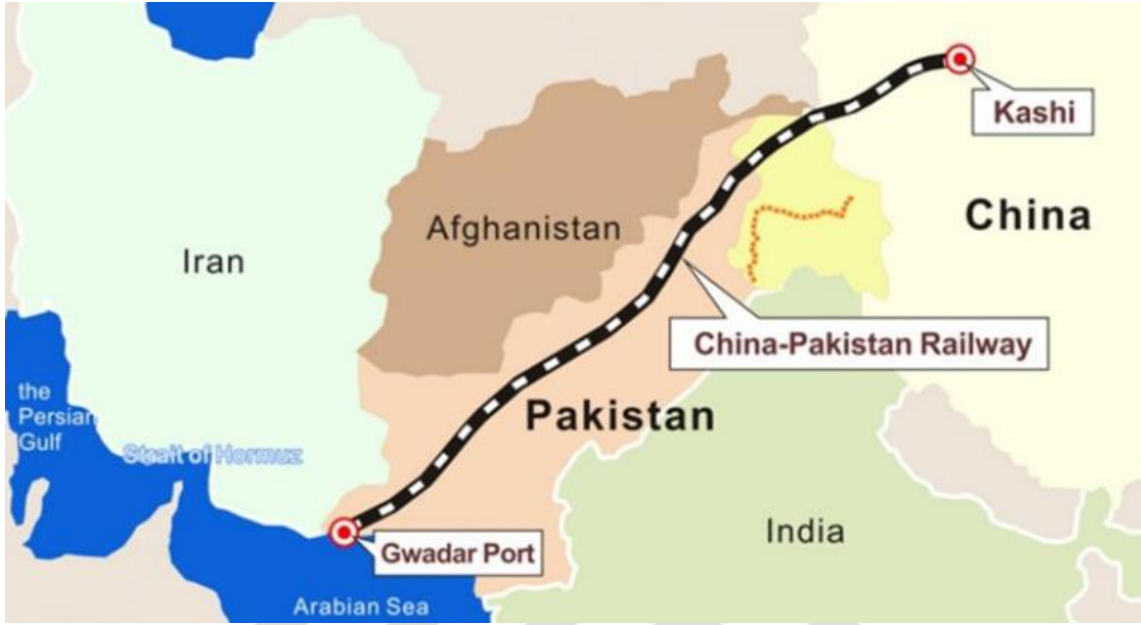
Harita 5.23. Karakoram Otoyolu'nun Güzergâhı

Kaynak: (Insightsias, 2018)

Çin'in enerji güvenliğine etki edebilecek ÇPEK projelerinden ikincisi, Karakoram Otoyoludur. Eski bir Çin atasözü der ki “[z]engin olmak isteyen biri, yollar inşa etmelidir” (Centre for Joint Warfare Studies, 2016: 5). Çinli liderler bu atasözünden etkilenmiş olacak ki, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında çeşitli ülkeler ile Çin'i birbirine bağlayan yollar inşa etmektedir. Bu yollardan biri olan Karakoram Otoyolu, Harita 5.23'te gösterildiği üzere Gwadar'dan başlamakta ve Kaşgar'da sonlanmaktadır. Pakistan ve Çin'i birbirine bağlayan 1300 kilometrelik Karakoram Otoyolu, 1959 yılında Pakistan ve Çin işbirliğiyle inşa edilmiş ve 1979 yılında yolun inşaatı tamamlanmıştır. Ancak otoyol, ÇPEK kapsamında yeniden inşa edilerek genişletilmekte ve iyileştirilmektedir. 2020 yılında Karakoram Otoyolu'nun yenileme faaliyetlerinin tamamlanacağı tahmin edilmektedir. (Hielscher, 2018) Çin ve Pakistan'ın birleşme noktası olan Karakoram Otoyolu Çin'e, Hürmüz Boğazı'na ve Süveyş Kanalı'na ulaşmasında hayal dahi edemeyeceği bir ulaşım kolaylığı sağlayacaktır (Sering, 2012: 6).

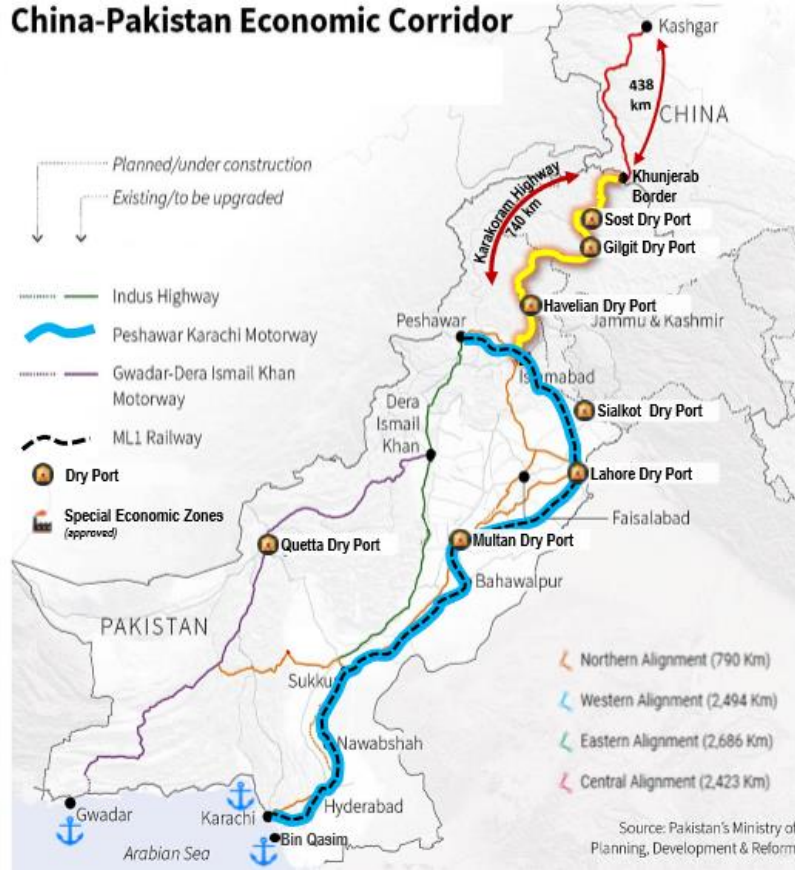
Harita 5.24. Pakistan – Çin Demiryolu Güzergâhı

Kaynak: (Dawn.com, 2015)

Çin'in enerji güvenliğine etki edebilecek ÇPEK projelerinden üçüncüsü, Pakistan – Çin Demiryolu'dur. Harita 5.24'te Gwadar Limanı'ndan başlayan ve Kaşgar'da sonlanan demiryolunun güzergâhı gösterilmektedir. Demiryolunun ve Karakoram Otoyolu'nun takip ettiği güzergâh aynı olduğundan dolayı, Pakistan – Çin Demiryolu aynı zamanda Karakoram Demiryolu olarak da anılmaktadır. Çin'in, 8,5 milyar dolar harcadığı Pakistan – Çin Demiryolu; 2016 yılında faaliyete geçmiştir (Zarar, 2016). 2016 yılında ilk kargo treni, Çin'in Kunming şehrinde Pakistan'ın Karaçi şehrine 500 tonluk mal taşımıştır (The Economic Times, 2016). 2017 yılında Çin ve Pakistan, demiryolunun yenilenmesi için tekrar anlaşmaya varmıştır (Jia, 2017). Anlaşmaya göre Pakistan'ın üç bölgesinde (Sind, Pencap ve Hayber – Pahtunhva) yenileme çalışmaları yürütülecektir. 2020 yılında demiryolunu yenileme çalışmalarına başlanacağı ve 2035 yılına kadar ise bu çalışmaların tamamlanacağı tahmin edilmektedir (Amin, 2019). Demiryolunun yenilenmesi ile günlük tren kapasitesinin 138'den 171'e ve trenlerin yıllık mal taşıma kapasitesinin de 6 milyon tondan 35 milyon tona çıkması beklenmektedir (Haq, 2019). Pakistan – Çin Demiryolu sayesinde Çin, Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği enerji kaynaklarını Pakistan üzerinden Çin'e daha hızlı ve kolay taşıma imkânını elinde bulundurmaktadır.

Harita 5.25. ÇPEK Güzergâhında Bulunan Kuru Limanlar

Kaynak: (Siddiqui, 2018).

Çin'in enerji güvenliğine etki edebilecek ÇPEK projelerinden sonuncusu ise Sost Kuru Limanı'dır. Harita 5.25'te gösterildiği üzere Pakistan'da birçok kuru liman bulunmaktadır. Ancak bunlardan sadece Çin – Pakistan sınırından 75 kilometre uzaklıkta yer alan Sost Kuru Limanı, Çin ve Pakistan işbirliğiyle inşa edilmiştir. Pakistan ve Çin, Karakoram Otoyolu'nun açılışından sonra ticareti kolaylaştırmak ve ticarete teşvik etmek amacıyla Sost'a bir kuru liman ihtiyacı hissetmiştir. Bunun üzerine 1998 yılında Pakistan'ın Gilgit – Baltistan Bölgesi'nde Çin ve Pakistan'ın işbirliği ile Sost Kuru Limanı açılmıştır. Ancak limanın açılmasından 8 yıl sonra, limanın yönetimini sağlayan Pakistan – Çin Liman Şirketi içinde çalışan Çinli ve yerel çalışanlar arasında bir tartışma çıkmıştır. (Ali, 2008) Pakistan'daki bir yerel mahkemeye taşınan bu tartışma, 2016 yılında sonuçlanmıştır. Mahkeme kararına göre Sost Kuru Limanı, yirmi yıllığına Ulusal Lojistik Hücrelerine bırakılmıştır ve limanda, Çin'in rolüne son verilmiştir (Mir, 2016). Sost Kuru Limanı ile ilgili olarak ileride neler olabileceği hakkında yorum yapmak

zordur. Ancak Çin'in enerji güvenliğinde; kuru limanların ve deniz limanlarının, ticaretin verimliliği açısından önemli bir yere sahip olduğunu ve bu yüzden Çin'in bu konu hakkında bir şeyler yapması gerektiğini belirtmek mümkündür.

ÇPEK projeleri gerçekleştiği takdirde, Çin'in enerji güvenliğine; Malakka Boğazı'na olan bağımlılığın azalması, enerji güzergâhının çeşitlenmesi ve enerji güzergâhı güvenliğinin sağlanması yönünde hizmet edecektir. Çin ve Pakistan arasında yapılması planlanan doğalgaz ve petrol boru hatları, Karakoram Otoyolu, Pakistan – Çin Demiryolu ve Sost Kuru Limanı sayesinde Çin; Pakistan'dan enerjiyi kara güzergâhını kullanarak ülkesine taşıma imkânını elinde bulundurmaktadır. Ancak boru hatlarının henüz inşa edilmemesi ve Sost Kuru Limanı'nın yönetiminde Çin'in bulunmaması nedeniyle bu projelerin Çin'in enerji güvenliğine yönelik katkıları hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Bunun yanı sıra Karakoram Otoyolu ve Pakistan – Çin Demiryolu, hayata geçirilmiştir fakat her iki projenin de yenilenme süreci tamamlanmamış ve her iki proje de enerji taşımacılığıyla ilgili faaliyet göstermemiştir. Çalışmanın yapıldığı 2019 yılı içerisinde, Karakoram Otoyolu vasıtasıyla Pakistan'dan Çin'e sadece tarım ürünleri taşınmaktadır (Hyatt, 2018). Pakistan – Çin Demiryolu ise henüz enerji kaynaklarını taşıma faaliyetinde bulunmamış ama Çin'den Gwadar Limanı'na mal taşıma faaliyetlerine başlamıştır. 2016 yılının Kasım ayında Çin'den Orta Doğu ve Afrika'ya ihraç edilecek mallar, Pakistan – Çin Demiryolu üzerinden Gwadar Limanı'na taşınmıştır. Bu Çin'in, Pakistan – Çin Demiryolunu ve Gwadar Limanı'nı kullanarak gerçekleştirdiği ilk ticari harekettir.

Çin'in enerji kaynaklarını Pakistan üzerinden taşımasına imkân tanıyan ÇPEK, Harita 5.26'da gösterildiği üzere, Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmakta ve aynı zamanda enerji güzergâhını çeşitlendirmektedir. Ayrıca ÇPEK, enerji güzergâhının güvenliğine de katkı sağlamaktadır. ÇPEK; Pakistan'ın Belucistan Bölgesindeki Gwadar Liman'ından başlayarak, Keşmir'den geçmekte ve Çin'in Uygur Bölgesi'nde bulunan Kaşgar şehrinde sonlanmaktadır. Belucistan ve Keşmir, yukarıda bahsedildiği üzere Pakistan'ın sorunlu bölgeleridir. Uygur Bölgesi ise Çin'de ayrılıkçı hareketlerin meydana geldiği bir bölgedir. İki ülke arasındaki enerji boru hatları, Pakistan ve Çin'deki bu bölgelerden geçmekte olup bölgedeki sorunlar Çin'in enerji güzergâhı güvenliği için birer tehdittir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile amaçlarından biri de fakir ve etnik çatışmaların olduğu yerlerde, ekonomik

eşitsizliği azaltmak ve büyümeyi teşvik etmektir (OECD, 2018: 15). Kuşak ve Yol Girişimi, finansman ve siyasi destek almak isteyen gelişmemiş veya gelişmekte olan bölgeler için altın bir fırsat niteliğindedir (Cai, 2017: 7). ÇPEK sayesinde bu bölgelerin yatırımlarla gelişmesi ve bununla beraber refah seviyesi yükselen bölge halkının boru hattı güvenliğini tehdit edecek olaylara sebebiyet vermemesi, Çin'in beklentileri arasındadır. Çin Hükümeti, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlanmanın, etnik azınlık sorununun çözümünde en etkili yol olduğu kanaatindedir (Li'den aktaran Zhu ve Blachford, 2002: 246-247).

Harita 5.26. ÇPEK Öncesi ve Sonrası Çin'in Deniz Güzergâhı

Kaynak: (Yiyenoğlu, 2017: 12)

ÇPEK kapsamında olan ve Çin'in enerji güvenliğinde önemli bir yere sahip olan bir diğer proje, Gwadar Limanı'dır. Pakistan'ın Eski Cumhurbaşkanı Müşerref'in "Pakistan – Çin dostluğunun bir sembolü" (Yörük, 2010: 70) olarak ifade ettiği Gwadar Limanı, Pakistan'ın Belucistan eyaletinin Makran şehrinde bulunmaktadır. Harita 5.27'de gösterildiği üzere, Gwadar Limanı Umman Denizinde yer almakta ve Hürmüz Boğazı'na yakın bir noktada konumlanmaktadır. Liman; Pakistan'ın en büyük şehri ve ekonomik merkezi olan Karaçi'ye 620 kilometre ve İran sınırına ise 120 kilometre uzaklıktadır (DLCA, 2017). Eski bir balıkçı kasabası olan Gwadar, ÇPEK kapsamında değerlendirilmiş ve uluslararası bir limana dönüşmüştür. 2013 yılında Çin, Gwadar Limanı'nı 40 yıllığına Pakistan'dan devralmıştır (Hussain, 2017: 57). 2019 yılına kadar Gwadar Limanı'na ÇPEK çerçevesinde tahminen 824 milyon dolar harcama yapılmıştır. Bu harcamalar; Gwadar Doğu Körfezi Otoyolu, Yeni Gwadar Uluslararası

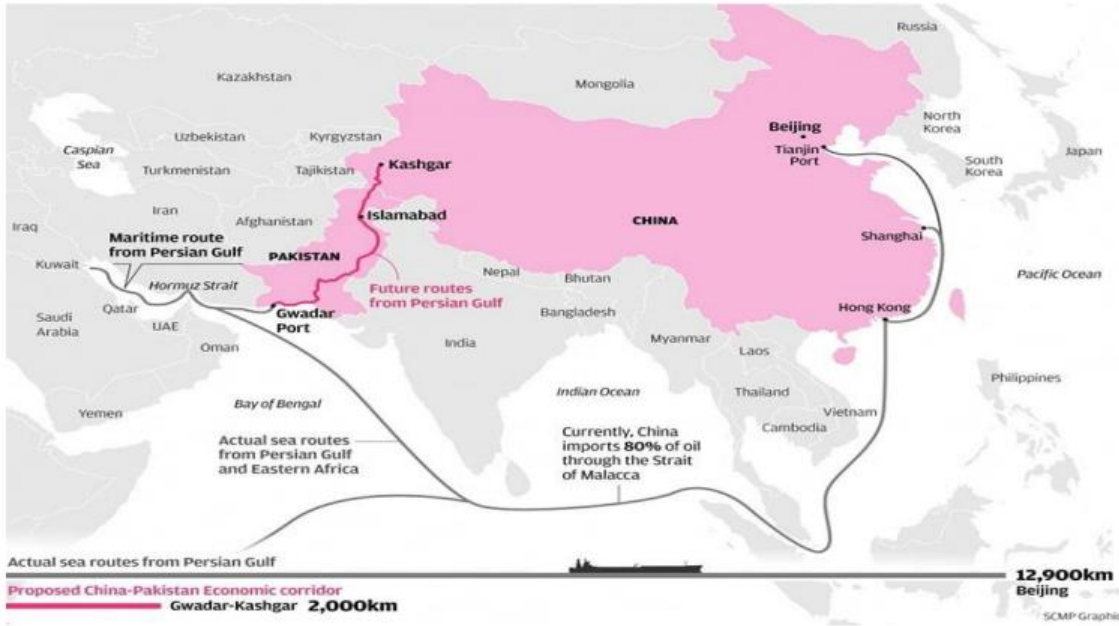
Havaalanı, Pakistan – Çin Dostluk Hastanesi, Pakistan – Çin Teknik ve Meslek Enstitüsü’nün yapımı; dalgakıran inşaatı; yavaşma alanları ve kanalların dibinin taranması faaliyetleri, serbest bölgenin gelişimi, su tesislerinin kurulması ve Gwadar Akıllı Liman Şehri için yapılmıştır. Ayrıca Gwadar Geçim Projesi, Gwadar Üniversitesi, Bao Çelik Parkı, petrokimya, paslanmaz çelik ve diğer endüstriler ile ilgili planlar masa üzerinde gerçekleştirilmeyi beklemektedir. (CPEC, T.Y.b)

Gwadar Limanı’nın yıllık konteyner kapasitesi 137,000 TEU ve yıllık genel kargo kapasitesi 304,000 tondur (Ministry of Ports & Shipping Gwadar Port Authority, 2015: 9). 2019 yılı içerisinde Gwadar Limanı’ndaki rıhtım sayısı 3’tür ve 2018 yılında 5 rıhtımın daha yapımı için anlaşılmıştır (The News, 2018). Gwadar Limanı, kapasitesinin daha iyi anlaşılması için dünyanın en büyük konteyner limanı olan Şanghay Limanı ile karşılaştırılabilir. Şanghay Limanı, 42 milyar TEU konteyner kapasitesine (World Shipping, 2019) ve 125 adet rıhtıma sahiptir (World Port Source, T.Y.). 2019 yılındaki Gwadar Limanı’nın konteyner kapasitesi ile Şangay Limanı’nki karşılaştırıldığında, Şanghay Limanı’nın konteyner kapasitesinin Gwadar Limanı’nın konteyner kapasitesinden yaklaşık 307 kat daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Şanghay Limanı’nın rıhtım kapasitesi ile Gwadar Limanı’nın rıhtım kapasitesi karşılaştırıldığında ise Şangay Limanı’nın rıhtım kapasitesinin Gwadar Limanı’nın rıhtım kapasitesinden yaklaşık 42 kat daha büyük olduğu görünmektedir. Gwadar Limanı’nın kapasitesinin bu kadar küçük olmasının sebebi, limanın hâlen tamamlanmamış olmasıdır. 2045 yılına kadar Gwadar Limanı’nın kargo kapasitesinin 400,000 milyon tona ve rıhtım sayısının 100’e çıkarılması planlanmaktadır (Siddiqui, 2018: 37). Böylelikle Gwadar Limanı daha verimli çalışmaya başlayacaktır. Ayrıca liman; özellikle Afganistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar, Çin ve Orta Asya Cumhuriyetleri başta olmak üzere yabancı tacirlere nakliye, depolama ve deniz ticareti gibi alanlarda etkin şekilde hizmet verecektir. Değerli jeopolitiği ve Arap Denizi’nin ucundaki konumu ile Gwadar Limanı; bu ülkelere güvenli, verimli ve kısa ticaret yolunu sunabilirse, dünya üzerinde gerçekleşen ticaretin gözdesi olabilir. (Naz ve Ali, 2018: 11)

Gwadar Limanı, Çin’in enerji güvenliğine; enerji güzergâhı çeşitliliği ve güvenliği yönünde katkı sağlamaktadır. Harita 5.27’de görüldüğü üzere Gwadar Limanı Çin’e, deniz güzergâhına alternatif bir güzergâh sunmaktadır. Böylelikle Gwadar Limanı Çin’e, Malakka

Boğazı'ndan dolanmasına gerek kalmadan enerjiyi topraklarına ulaştırması yönünde bir katkı sağlamaktadır. İthal ettiği hammadde ve enerji kaynaklarının büyük bir kısmını Orta Doğu ve Afrika'dan alan Çin; Gwadar Limanı sayesinde takip ettiği deniz güzergâhını, 6000 mil kısaltmaktadır. Eğer Çin; enerji güzergâhını Gwadar Limanı'na kaydırırsa, enerjiyi taşımak için harcadığı vakitten ve maliyetten kâr edecektir. Diğer bir yandan Çin'i Malakka Boğazı'ndan geçmekten kurtaran Gwadar Limanı, Çin'i ABD tehdidinden de uzaklaştırmaktadır.

Harita 5.27. Gwadar Limanı'ndan Çin'e Uzanan Güzergâh (pembe çizgili olan)

Kaynak: (Deloitte.com, 2019)

Sonuç olarak ÇPEK, Çin'in enerji güvenliğinde son derece stratejik bir yere sahiptir. ÇPEK kapsamında yer alan petrol ve doğalgaz boru hatları, Karakoram Otoyolu, Pakistan – Çin Demiryolu, Sost Kuru Limanı ve Gwadar Limanı; Çin'in enerji güvenliğinde etkili olabilecek projelerdir. Ancak her iki boru hattı projesi de henüz hayata geçirilmemiştir ve otoyol, demiryolu ve liman projeleri de hâlen yapım aşamasındadır. Sost Kuru Limanı ise yaşanan bazı olumsuz vakalardan dolayı Çin şirketinin yönetiminden alınmıştır. Fakat bu projeler hayata geçirildiğinde ve tam kapasite çalışmaya başladığında, Çin'in enerji güvenliğine önemli bir etki yapacaktır. Mesela boru hatları, otoyol, demiryolu ve kuru liman projesi; Çin'in enerji güvenliğinde, enerji güzergâhı çeşitliliğinin artması ve denize olan bağımlılığın azaltılması

yönünde etki edebilir. Gwadar Limanı ise Çin'in enerji güvenliğinde; yeni bir deniz güzergâhı oluşturulması ve Malakka Boğazı'na olan bağımlılığın azalması açısından etki gösterebilir.

SONUÇ

Çin'in hassasiyetle yaklaştığı konulardan biri fosil enerji kaynaklarıdır. Petrol ve doğalgaz açısından kendi kendine yetemeyen Çin, bu enerji kaynaklarına yeterli oranda ve uygun maliyette erişememekten ve enerji ihtiyacını karşılayamamaktan çekinmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında Çin'in enerji güvenliğini sağlamak için izlediği politikalar ve kurduğu ikili enerji ilişkilerinin Çin'in enerji güvenliğine katkısının ne olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Ele alınan araştırma sorusu Kazakistan, Myanmar ve Pakistan örnekleri üzerinden incelenmiştir. Çin'in bu üç ülke ile kurduğu enerji ilişkisinin Çin'in enerji güvenliğine, enerji arz ve güzergâh çeşitliliğinin artması ve yoğunluklu olarak Malakka Boğazı'nı kullanan deniz güzergâhına ve LNG ithalatına olan bağımlılığın azalması yönünde katkı sağladığı veya katkı sağlama potansiyeli taşıdığı ortaya konmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer alan Liberalizm, Realizm ve İnşacı yaklaşımın enerji güvenliğine yönelik düşüncelerine yer verilmiş ve bu sayede araştırma sorusu kuramsal bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Liberal kuram, enerji güvenliğiyle ilgili olarak; enerjinin karşılıklı bağımlılığa sebep olduğu, enerjinin önemli olmasında ekonominin rol oynadığı, enerji kaynakları yönetiminin özel şirketlerde olması gerektiği ve yenilenebilir enerjinin önemi olmak üzere dört noktaya dikkat çekmiştir. Realist kuram ise enerji güvenliğiyle ilgili olarak enerjinin devletin gücü için önemi, enerjinin savunma için önemi, ve enerji kaynakları yönetiminin devletin kontrolünde olması gerektiği şeklinde üç başlığı öne çıkarmıştır. Son olarak İnşacı yaklaşım ise enerji güvenliğini, enerjiye atfedilen önemin kimliklerle alakalı olduğu, enerji güvenliği tanımının devletten devlete göre değiştiği ve enerji kaynakları ve çevre arasında bir bağın bulunduğu olmak üzere üç açıdan yorumlamıştır. Çalışmada, Çin'in ulusal ve ekonomik güvenliğini sağlamak için enerji güvenliğine özel bir önem vermesi Liberal ve Realist kuram öngörülerıyla açıklanmaya çalışılırken; Çin'in enerji arz ülkelerini ve güzergâhlarını çeşitlendirme çabası ise Realizmden faydalanılarak ele alınmıştır. Ayrıca Çin'in bu çalışmada incelenen ülkelerle kurduğu ikili ilişkileri de, bazı açılardan (ekonomi, ticaret ve uluslararası örgütler gibi) Liberal; bazı açılardan (savunma gibi) ise Realist kuram varsayımları aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ikinci bölüm altında Çin'in enerji güvenliğine verdiği önemin anlaşılması amacıyla Çin'in ulusal güvenliği, ekonomik güvenliği ve enerji güvenliği arasındaki bağlantı açıklanmıştır. 2018 yılında Çin, dünya genelinde %13,5 oranında petrol ve %7,4 oranında doğalgaz tüketmiş; aynı yıl içinde %4 oranında petrol ve %4,2 oranında doğalgaz üretmiştir. Verilerden anlaşılacağı üzere Çin'in ürettiği enerji, tükettiği enerjiyi karşılamamakta ve Çin enerji ihtiyacını karşılamak için kesintisiz ve güvenli bir enerji ithalatına ihtiyaç duymaktadır. Enerji güvenliğini arttırmak için yaptığı değerlendirmeler sonucunda Çin Hükümeti, Çin'in enerji arzında Orta Doğu ülkelerinin büyük bir yere sahip olduğunu ve Orta Doğu'dan ithal edilen enerjinin Malakka Boğazı'ndan taşınması gerektiğini tespit ederek, Çin'in enerji arz ve güzergâhının çeşitlendirilmesi gerektiği sonucunu elde etmiştir. Çin'in enerji güvenliği ve ulusal güvenliği arasındaki bağlantı, Çin'in enerji taşımacılığının %80'ini Malakka Boğazı üzerinden gerçekleştirmesiyle daha da belirginleşmiştir. Malakka Boğazı, ABD'nin askeri gücünün bulunduğu diğer bir deyişle ABD'nin hâkimiyetinde olan bir geçiş yoludur. Ulusal güvenliğinde zaten ABD'den kaynaklı tehdit hisseden Çin, ABD ile karşı karşıya kalmaktan ve bunun enerji güzergâhında bir engele sebep olmasından endişelenmektedir. Ayrıca Çin, ordusunun modernizasyonu ve daha güçlenmesi için de enerji güvenliğini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Çin'in enerji güvenliğini, ulusal güvenliği için önemli görmesi ve Orta Doğu ve Malakka Boğazı'na bağımlılığını azaltmak amacıyla enerji arz ve güzergâh çeşitliliğini arttırmaya yönelmesi ve savunmasını güçlendirmek için enerjiye önem atfetmesi Realist kuramı destekler niteliktedir. Çin'in enerji güvenliği ile ekonomik güvenliği arasındaki bağlantının sebebi ise Çin'in ekonomik büyümesinin istikrarının, yeterli oranda enerji arzına zamanında ve uygun maliyetle erişme kapasitesiyle doğrudan ilişkili olmasıdır. Çin'in enerji güvenliğine, ekonomisinin devamlılığı için önem atfetmesi, Liberal kuramla örtüşmektedir. Zhang Jian (2009: 2) Çin için ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği arasındaki ilişkiyi “Çin'in enerji sorunu sadece dar anlamda bir enerji politikası ile çözümlenemez. Çin'in enerji güvenliği politikası; ekonomi politikaları, dış politikası ve uluslararası işbirliği ile entegre olmalıdır” şeklinde ifade etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümde Çin'in enerji güvenliğinde, Kazakistan'dan nasıl fayda sağladığının anlaşılması amacıyla Çin'in Kazakistan'a yönelik enerji politikaları ve kurulan enerji ilişkisinin enerji güvenliğine katkısı ele alınmıştır. Çalışma, Kazakistan'ın Çin'in enerji güvenliğinde önemli olmasının iki nedeni olduğunu tespit etmiştir: Enerji geçiş güzergâhında

olması ve enerji arz ülkesi olması. Çin, Kazakistan'dan enerji güvenliği açısından faydalanmak için Kazakistan'a yönelik ekonomi, ticaret ve savunma alanında ve ŞİÖ çatısı altında politikalar izlemektedir. Bunların sonucunda ise iki ülke arasında Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı, Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı ve Orta Asya – Çin Doğalgaz Boru Hattı gerçekleşmiştir.

İki ülke arasındaki boru hatlarından biri olan Kazakistan – Çin Petrol Boru Hattı üzerinden gelen petrol, Çin'in petrol ithalatına %3,5 oranında etki etmekte ve %6 oranında etkileme potansiyelini barındırmaktadır. Petrol boru hattının yanı sıra Kazakistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı vasıtasıyla taşınan Kazak gazı, Çin'in doğalgaz ithalatında %4 oranında bir paya sahip olmakla birlikte %10 oranına yükselme potansiyeli taşımaktadır. Bir diğer doğalgaz boru hattı olan Orta Asya – Çin hattından gelen doğalgaz ise Çin'in doğalgaz ithalatında %33 oranında yer almakta ve %45 oranında yer alma potansiyeline sahiptir. Boru hatlarına ek olarak Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında geliştirilen Korgas Demiryolu ve Korgas Kuru Limanı; Çin'in Orta Doğu başta olmak üzere Kafkasya'ya, Akdeniz'e ve Afrika'ya Kazakistan üzerinden ulaşmasına ilerleyen yıllarda imkân sağlaması muhtemel diğer projelerdir. Söz konusu projeler, bu çalışmanın yapıldığı 2019 yılında mevcuttur ancak enerji ile ilgili faaliyetleri henüz bulunmamaktadır.

Çalışmanın dördüncü başlığı altında Myanmar'ın Çin'in enerji güvenliğine nasıl katkı sağladığını ortaya koymak için Çin'in Myanmar'a yönelik enerji politikaları irdelenmiştir. Myanmar, Çin'in enerji güvenliğinde enerji geçiş güzergâhını ve arzını çeşitlendirmesi açısından önemlidir. Bu doğrultuda Pekin; ekonomi, ticaret, savunma, siyaset ve inşaat alanındaki politikaları üzerinden Myanmar ile enerji alanında ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

İki ülke arasında kurulan enerji ilişkisine bakıldığında Myanmar, sahip olduğu enerji kaynaklarının Çin'e taşınmasının yanı sıra Andaman Denizi ve Bengal Körfezi'nin kıyısında yer alması dolayısıyla Orta Doğu ve Afrika'dan gelen enerji kaynaklarının Myanmar kıyılarına ulaşarak karadan Çin'e taşınmasını da sağlamaktadır. Bu kapsamda Myanmar – Çin Doğalgaz Boru Hattı, Myanmar – Çin Petrol Boru Hattı ve Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Kyaukpyu Derin Su Limanı öne çıkmaktadır. Myanmar – Çin Doğalgaz Boru Hattı'ndan gelen gaz, Çin'in doğalgaz ithalatında %2,6 oranında bir pay almakla birlikte %16,3 oranına yükselme

potansiyeline sahiptir. Bir diğer boru hattı olan Myanmar – Çin Petrol Boru hattı ise Çin'in petrol ithalatına %0,76 oranında etki etmekte ve %4,3 oranında etki etme potansiyeli taşımaktadır. Son olarak belirtmek gerekir ki, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında inşa edilen Kyaukpyu Derin Su Limanı'nın enerji faaliyetleri hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü liman hâlen inşaat aşamasındadır. Ancak limanın tamamlanması ile Çin'in ithal ettiği enerjinin Kyaukpyu Derin Su Limanı'na getirilmesi ve buradan Çin'e taşınması planlanmaktadır. Bu planın gerçekleşmesi, Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını bir nebze de olsa azaltabilir. Ayrıca Myanmar'dan Çin'e az miktarda enerji yollanması ve inşa halindeki projelerin bitim süresinin uzaması, Myanmar'da meydana gelen iç çatışmalar ve özellikle Rohingya sorunundan kaynaklanmaktadır. Bu sorunların çözülmesi ile Çin'in enerji güvenliğinde Myanmar'dan alabileceği verim daha yükselebilir.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise Çin'in enerji güvenliğine, Pakistan'ın nasıl katkı verdiği sorusuna cevap vermek için Çin'in Pakistan'a yönelik enerji politikaları incelenmiştir. Pakistan, Çin'in enerji güvenliğinde karadan ve denizden olmak üzere sunduğu enerji güzergâhları ile önemli bir yere sahiptir. Çin, enerji güzergâh çeşitliliği açısından önemli bir role sahip olan Pakistan'a yönelik ekonomi, ticaret, savunma ve enerji alanında ve ŞİÖ çatısı altında izlediği politikalar üzerinden Pakistan ile enerji sektöründe ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

Pakistan ve Çin arasındaki enerji ilişkisi, ÇPEK altında ilerlemektedir. ÇPEK kapsamında Çin'in enerji güvenliğine yönelik öne çıkan projeler; Pakistan – Çin Doğalgaz ve Petrol Boru Hattı, Karakoram Otoyolu, Pakistan – Çin Demiryolu, Sost Kuru Limanı ve Gwadar Limanı'dır. Bu projelerinden biri olan doğalgaz ve petrol boru hattının inşasına henüz başlanmamış ve yine bu projelerden otoyol ve demiryolu projeleri, yenileme çalışmalarından dolayı henüz enerji ticaretinde faaliyet göstermemiştir. Bir diğer ÇPEK projesi olan Sost Kuru Limanı ise inşa edilmiş ancak yönetimde meydana gelen bazı olaylar yüzünden Çin, yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bundan dolayı Çin, limanı enerji faaliyetlerine yönelik kullanamamaktadır. Son olarak Çin'in deniz güzergâhını Malakka Boğazı'ndan Pakistan'a kaydıracağından dolayı Çin için önemli bir role sahip olan Gwadar Limanı, inşa aşamasındadır. Limanın tamamlanması ile Çin'in enerji güzergâh çeşitliğinde büyük bir değişiklik olması beklenmektedir. Ancak Pakistan'da Gwadar Limanı'nın olduğu bölge Belucistan'da meydana

gelen iç çatışmalardan ve boru hatları, otoyol ve demiryolu gibi ulaşım güzergâhı üzerinde olan Keşmir’de Pakistan ve Hindistan arasında yaşanan çatışmalardan dolayı Pakistan’da Çin’in planladığı projeler ya gecikmekte ya da gerçekleşmemektedir. Bu durum ise doğrudan Çin’in enerji güvenliğinde Pakistan’dan istenilen verimin alınamamasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, çalışmada ele alınan üç ülkenin Çin’in enerji güvenliğinde enerji arz ve güzergâh çeşitliliği noktasında önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Enerji güvenliği adına bu ülkelerden fayda sağlamaya çalışan Çin ise bu üç ülkeye yönelik benzer politikalar izlemektedir. Çin’in izlediği politikaların başında gelen ekonomi politikası, her üç ülkede de yatırım ve yardım olarak kendini göstermektedir. Çin’in ekonomiyi araç olarak kullanması ve ülkelerle arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratması Liberal kuramı destekler niteliktedir. Çin, karşılıklı bağımlılık ilişkisini enerji alanındaki politikalarına yansıtarak fayda sağlamaya çalışmaktadır. Aynı şekilde Çin bu tutumunu; Kazakistan, Myanmar ve Pakistan’da izlediği ticari politikalarla da kendini göstermektedir. Çin’in üç ülkeye yönelik izlediği bir diğer politika ise kimi zaman BM kimi zaman ŞİÖ olarak beliren uluslararası örgütlerin çatısı altında gerçekleştirdiği politikalar. Çin, ŞİÖ aracılığıyla enerji güvenliğini gerçekleştirme noktasında ülkelerle işbirliği yürütmektedir. BM’de ise alınan kararlara veto kullanarak veya destek vererek enerji alanında işbirliği içinde olduğu ülkelere desteğini göstermeye çalışmaktadır. Çin’in ortak bir başka politikası ise ülkelerin savunma alanına yöneliktir. Çin, bu üç ülkeye savunma alanında destek vermekte ve enerji arz ve güzergâh güvenliğini bu yolla sağlama çalışmaktadır. Çin’in enerji güvenliği adına askeri güce başvurması Realist kuramın iddiaları ile örtüşmektedir.

Çalışmada bahsi geçen ülkeler ile Çin arasında kurulan enerji ilişkisinin, Çin’in enerji güvenliğine katkılarına bakıldığında, Çin’in enerji arz ve güzergâh çeşitliliğine katkı sağladığı veya ileride sağlayacağı görülmektedir. Çin’in enerji güvenliğinde, tek bir ülkeye bağımlı olmamak için birçok ülke ile ilişkiler kurması Realist kuramın enerji güvenliğine yönelik görüşlerini hatırlatmaktadır. 2019 yılı itibariyle her üç ülke de Çin ile enerji ilişkilerini Kuşak ve Yol Girişimi altında yürütmektedir. Bu kapsamda, inşa edilen boru hatları, demiryolları ve otoyollar söz konusudur. Pakistan haricinde çalışmada yer alan ülkelerden Çin’e her yıl belli miktarda petrol ve doğalgaz yollanmakta olup bu miktarın daha yüksek miktarlara ulaşma potansiyeli olduğu belirtilmektedir. Pakistan’ın ise Çin ile arasında inşa edilmesi planlanan

boru hatları sonrası Çin'in enerji ithalatında rol oynaması ihtimal dâhilindedir. Enerji arzına paralel olarak her üç ülke de, Çin'e Orta Doğu ve Afrika'dan ithal ettiği enerji kaynaklarının taşınmasında farklı enerji güzergâhları sunmaktadır. Sundukları bu güzergâhlar ile bu üç ülke; Çin'in LNG'ye ve yoğunluklu olarak Malakka Boğazı'nın kullanıldığı deniz güzergâhına olan bağımlılığını azaltma yönünde vazife görmektedir.

Çalışmanın kapsamı gereği, Çin'in enerji güvenliği politikaları ve kurduğu enerji ilişkilerinin enerji güvenliğine katkısı Kazakistan, Myanmar ve Pakistan ile sınırlandırılmıştır. Ancak Çin'in enerji güvenliğine katkı sağlayan pek çok ülkenin bulunduğu düşünüldüğünde, bu çalışmaya dâhil edilmemiş olan diğer ülkelerin Çin'in enerji güvenliğine katkıları üzerine çalışmalar daha da artırılabilir. Ayrıca Çin'in enerji güvenliği anlayışının; ulusal ve ekonomik güvenliği ile arasındaki yakın bağ göz önüne alındığında, bu üç güvenlik anlayışı arasındaki ilişki, nedenleri ve sonuçları açısından daha detaylı bir şekilde ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- 2B1st Consulting. (2013). *CNPC and KMZ to Double Crude Oil from Kazakhstan to China*. 21 Nisan 2019 tarihinde <https://www.2b1stconsulting.com/cnpc-and-kmz-to-double-crude-oil-pipeline-from-kazakhstan-to-china/> adresinden alınmıştır.
- A Barrel Full. (T.Y). *Uzen Oil Field*. 14 Ağustos 2019 tarihinde <http://abarrelfull.wikidot.com/uzen-oil-field> adresinde alınmıştır.
- Abbasi, A. H., Mahmood, F., Kamal, M. and Baig, A. (2014). *Pakistan Energy Vision 2035*. Pakistan: Sustainable Development Policy Institute.
- Abid, M. and Ashfaq, A. (2015). CPEC: Challenges and Opportunities for Pakistan. *Journal of Pakistan Vision*, 16 (2). 142-169.
- About Energy. (2014). *The Peace Pipeline*. 31 Ekim 2019 tarihinde https://www.aboutenergy.com/en_IT/media/infographic/peace-pipeline.shtml adresinden alınmıştır.
- Ackerman, J., Carlson, B. J. and Han, Y.I. (2010). International Relations Paradigms. *Air Command and Staff College Distance Learning Program*, 1 – 12.
- Adnan, M. and Fatima, B. (2016). China-Pakistan Economic Corridor: A Road to Development and its Challenge. *A Research Journal of South Asian Studies*, 31 (2), 609 – 624.
- Aftab, S. (2014, January). Pakistan’s Energy Crisis: Causes, Consequences and Possible Remedies. *Norwegian Peacebuilding Resources Centre Expert Analysis*, 1 – 4.
- Ahmed, A. (2019). *Pakistan Expected Oil Discovery Is Located Near Iran Border*. 17 Haziran 2019 tarihinde <https://gulfnews.com/world/asia/pakistan/pakistan-expected-oil-discovery-is-located-near-iran-border-1.62923541> adresinden alınmıştır.
- Akkaya, C. (2018). *Kazakistan Orta Asya’da Bir “Bölgesel Güç” Müdür?*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Albert, E. (2018). *China's Big Bet on Soft Power*. 07 Ekim 2019 tarihinde <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power> adresinden alınmıştır.
- Albert, E. and Chatzky, A. (2018). *The Rohingya Crisis*. 27 Eylül 2019 tarihinde <https://www.cfr.org/backgrounder/rohingya-crisis> adresinden alınmıştır.
- Ali, F. (2008). *Background of the Sost Port Crisis*. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://pamirtimes.net/2008/05/07/backgrond-of-the-sost-port-crisis/> adresinden alınmıştır.
- Ali. (2018). *Serbest Ticaret Anlaşması STA Nedir?*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://dunyadaticaret.com/serbest-ticaret-anlasmasi-sta-nedir.html> adresinden alınmıştır.
- Aliyeva, K. (2018). *Tajikistan's Export Records Growth*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://www.azernews.az/region/125666.html> adresinde alınmıştır.
- Aljazeera Turk. (2016). *Enerji Kulübü'nün 2017'de Başkanı Türkiye*. 01 Nisan 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/enerji-kulubunun-2017de-baskani-turkiye> adresinden alınmıştır.
- Aljazeera. (2013). *Ülke Profili Pakistan*. 13 Haziran 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-pakistan> adresinden alınmıştır.
- Alperen, Ü. (2018). Bir Kuşak ve Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası. *Bilge Strateji*, 10 (19), 17 – 38.
- Amedeo, K. (2019). *2008 Financial Crisis the Causes and Costs of the Worst Crisis Since Great Depression*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://www.thebalance.com/2008-financial-crisis-3305679> adresinden alınmıştır.
- Amin, T. (2019). *ML-1 To Be Initiated Next Year Under CPEC, Says Rashid*. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://www.brecorder.com/2019/10/22/536612/ml-1-to-be-initiated-next-year-under-cpec-says-rashid/> adresinden alınmıştır.
- Anadolu Ajansı. (2017). *Pakistan*. 13 Haziran 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/pakistan/901504> adresinden alınmıştır.

- Anadolu Ajansı. (2018). *Chinese Soldiers Arrive in Pakistan for Joint Exercise*. 01 Kasım 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/chinese-soldiers-arrive-in-pakistan-for-joint-exercise/1333070> adresinden alınmıştır.
- Andican, A. (2006, Kış). Çin Satrancında Orta Asya. *Avrasya Dosyası*, 12(1), 7 – 36.
- Aneja, A. (2019). *Bangladesh – China – India – Myanmar (BCIM) Economic Corridor No Longer Listed Under BRI Umbrella*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.thehindu.com/news/international/bangladesh-china-india-myanmar-bcim-economic-corridor-no-longer-listed-under-bri-umbrella/article26971613.ece> adresinden alınmıştır.
- Andrew, P. ve Dannreuther, R. (2013). *China, Oil and Global Politics*. Londra: Routledge.
- Arif, B. H. (2017, March). The Role of Soft Power in China's Foreign Policy in 21st Century. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, 3 (3), 94 – 101.
- Arı, A. (2016). Realizm ve Neorealizm (Gerçekçilik ve Yeni Gerçekçilik). T. Arı ve E. Toprak (Editörler), *Uluslararası İlişkiler Kuramları 1* içinde (2 – 23) (Dördüncü Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Arslan, A. (2019). *Nükleer Güç olarak Hindistan ve Pakistan*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://www.stratejikortak.com/2019/02/nukleer-guc-hindistan-pakistan.html> adresinden alınmıştır.
- Asghar, A. (2018). *Outlook of Upstream Oil and Gas Sector*. 25 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.pakistaneconomist.com/2018/12/17/outlook-of-upstream-oil-and-gas-sector/> adresinden alınmıştır.
- Asia News. (2018). *Myanmar's Trade with China Growing*. 06 Kasım 2019 tarihinde <http://www.asianews.it/news-en/Myanmar%E2%80%99s-trade-with-China-growing-42743.html> adresinden alınmıştır.

- Astana Times. (2019). *Kazakh, Chinese Foreign Ministries Sign Cooperation Agreement Through 2022*. 07 Ekim 2019 tarihinde <https://astanatimes.com/2019/04/%E2%80%8Bkazakh-chinese-foreign-ministries-sign-cooperation-agreement-through-2022/> adresinden alınmıştır.
- Ateş, D. (2017, Mayıs). Dünyada Çok Boyutlu Tehdit Algıları ve Ulusal Güvenlik. Yazılı Bildiri. IV. *Turgut Özal Ekonomi ve Siyaset Kongresi: Küresel Siyasette Yeni Yönelimler*, Malatya, 1 – 8.
- Aydın, C. (2008). *Ekonomik Güvenlik: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Azer, Ö. A. (2012). Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası. *International Conference On Eurasian Economies*, 233 – 240.
- AZ Quotes. (T.Y.). *Daniel Yergin Quotes*. 29 Ekim 2019 tarihinde [adresinden https://www.azquotes.com/author/16056-Daniel_Yergin](https://www.azquotes.com/author/16056-Daniel_Yergin) alınmıştır.
- Bag, M. (2018). *Myanmar'da Soykırım Raporu 9 Üyenin Talebiyle BM Gündemine Alındı*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/10/17/myanmar-da-soykirim-raporu-9-uyenin-talebiyle-gundeme-alindi> adresinden alınmıştır.
- Bal, H. (2012). Demokrasinin Performans İmkânı Olarak Çoğulculuk. *Liberal Düşünce Dergisi*, 17(67), 135 – 171.
- Barany, Z. (2019, March). The Rohingya Predicament. Why Myanmar's Army Gets Away with Ethnic Cleansing. *Istituto Affari Internazionali Papers*, No 7, 1 – 27.
- Baron, L. (2017, November). The War Report 2017: Myanmar A Battle For Recognition. *Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights*, Switzerland.
- Baylis, J. (2008, Yaz). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 69 – 85.
- Berktaş, F. (2014). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. H. B. Örs (Editör), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (47 – 114) (Yedinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bisenov, N. (2018). *Kazakhstan to Double Gas Exports to China in 2019*. 09 Ekim 2019 tarihinde <https://asia.nikkei.com/Business/Markets/Commodities/Kazakhstan-to-double-gas-exports-to-China-in-2019> adresinden alınmıştır.
- Blazyte, A. (2019). *China Export Goods to Myanmar from 2007 to 2017*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/525342/china-export-of-goods-to-myanmar/> adresinden alınmıştır.
- Bokhari F. ve Stacey, K. (2018). *China Woos Pakistan Militans to Secure Belt and Road Projects*. 12 Eylül 2019 tarihinde <https://www.ft.com/content/063ce350-1099-11e8-8cb6-b9ccc4c4dbbb> adresinden alınmıştır.
- Bolesta, A. (2018). Myanmar – China Peculiar Relationship: Trade, Investment and the Model of Development. *Journal of International Studies*, 11(2), 23 – 36.
- Boranbayeva, G. S. (2004). SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’nde Kazak Dilinin Genel Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 20 – 41.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). İnşacı Yaklaşım., H. Çakmak (Editör), *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler* içinde (149 – 154) (Birinci Baskı). Ankara: Barış Kitapevi.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Liberalizm., H. Çakmak (Editör), *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler* içinde (154 – 161) (Birinci Baskı). Ankara: Barış Kitapevi.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Realizm., H. Çakmak (Editör), *Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler* içinde (138 – 143) (Birinci Baskı). Ankara: Barış Kitapevi.
- BP. (2011). *BP Energy Outlook 2030*. 09 Kasım 2019 tarihinde <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2011.pdf> adresinden alınmıştır.
- BP. (2018). *BP Statistical Review of World Energy*. 22 Ocak 2019 tarihinde <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> adresinden alınmıştır.

- BP. (2019). *BP Statistical Review of World Energy*. 30 Eylül 2019 tarihinde <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> adresinden alınmıştır.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (8), 1 – 47.
- Breslin, S. (2011, March). The Soft Notion of China's Soft Power. Written Declaration. *Asia Programme Paper*, London, 1 – 17.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetok, R., Donnelly, J., Paterson, M., Smit, C. R., and True, J. (2005). *Theories of International Relations*. (Third Edition). New York: Palgrave Macmillan.
- Burma Country Commercial Guide. (2019a). *Burma Oil and Gas*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.export.gov/article?id=Burma-energy-oil-and-gas> adresinden alınmıştır.
- Burma Country Commercial Guide. (2019b). *Burma Trade Agreements*. 07 Kasım 2019 tarihinde <https://www.export.gov/article?id=Burma-trade-agreements> adresinden alınmıştır.
- Butt, I. R. (2019). *Gwadar: Economic Prosperity of Pakistan*. 20 Ağustos 2019 tarihinde <https://nation.com.pk/06-Jul-2019/gwadar-economic-prosperity-of-pakistan> adresinden alınmıştır.
- Bünthe, M. (2011, August). Burma's Transition to Disciplined Democracy: Abdication or Institutionalization of Military Rule?. *GIGA Working Paper*. No 177.
- Cai, P. (2017, March). Understanding China's Belt and Road Initiative. *Lowy Institute Analyses*, Sydney.
- Calamur, K. (2017). *High Traffic, High Risk in the Strait of Malacca*. 08 Haziran 2019 tarihinde <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/08/strait-of-malacca-uss-john-mccain/537471/> adresinden alınmıştır.

- Calamur, K. (2017). *The Misunderstood Roots of Burma's Rohingya Crisis*. 07 Kasım 2019 tarihinde <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/rohingyas-burma/540513/> adresinden alınmıştır.
- CEIC Data. (2019a). *Myanmar Production Crude Oil*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.ceicdata.com/en/myanmar/production-by-commodity/production-crude-oil> adresinden alınmıştır.
- CEIC Data. (2019b). *China GDP by Income Yunnan*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.ceicdata.com/en/china/gross-domestic-product-yunnan/gdp-by-income-yunnan> adresinden alınmıştır.
- Centre for Joint Warfare Studies. (2016). *China's Infrastructure in Tibet and POK- Implications and Options For India*. New Delhi: Xtreme Office Aids Pvt. Ltd.
- Česnakas, G. (2010). Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach. *Baltic Journal of Law & Politics*, 3(1), 30 – 52.
- Chadhury, D. R. (2019). *Balochistan: China's Achilles Hill*. 24 Ekim 2019 tarihinde <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/balochistan-chinas-achilles-hill/articleshow/68163847.cms> adresinden alınmıştır.
- Chan, M. (2018). *First Djibouti Now Pakistan Port Earmarked for a Chinese Overseas Naval Base Sources Say*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2127040/first-djibouti-now-pakistan-port-earmarked-chinese> adresinden alınmıştır.
- Chatzky, A. and McBride, J. (2019). *China's Massive Belt and Road Initiative*. 01 Ekim 2019 tarihinde <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> adresinden alınmıştır.
- Chau, T. (2019). *China Led Port Project Inches Ahead in Myanmar*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.asiatimes.com/2019/07/article/china-led-port-project-inches-ahead-in-myanmar/> adresinden alınmıştır.

Chifu, I. (2014). The Liberal Approach Towards Energy Security Through Interdependence at Risk. *University Politehnica of Bucharest Scientific Bulletin*, 76 (4), 257 – 266.

China Daily. (2018). *Oil Piped from Myanmar to China Hits 3,9 Million Tons in 2017*. 06 Kasım 2019 tarihinde <http://www.chinadaily.com.cn/a/201801/27/WS5a6c09d5a3106e7dcc137225.html> adresinden alınmıştır.

China FTA Network. (T.Y.). *China – ASEAN FTA*. 06 Kasım 2019 tarihinde fta.mofcom.gov.cn/topic/chinaasean.shtml adresinden alınmıştır.

CITIC Group Cooperation. (T.Y.). *About CITIC*. 06 Kasım 2019 tarihinde https://www.group.citic/en/About_CITIC/Brief_Introduction/ adresinden alınmıştır.

CNESA. (2014). *Energy Storage White Paper*. 19 Ağustos 2019 tarihinde <https://static1.squarespace.com/static/55826ab6e4b0a6d2b0f53e3d/t/57c68e4103596e373292cf19/1472630341505/CNESA+White+Paper+2014+EN.pdf> adresinden alınmıştır.

CNESA. (2015). *Energy Storage White Paper*. 19 Ağustos 2018 tarihinde <https://static1.squarespace.com/static/55826ab6e4b0a6d2b0f53e3d/t/56050d9be4b00047c4eb2920/1443171739784/CNESA+White+Paper+2015.pdf> adresinden alınmıştır.

CNESA. (2017). *Energy Storage Industry White Paper*. 19 Ağustos 2018 tarihinde <https://static1.squarespace.com/static/55826ab6e4b0a6d2b0f53e3d/t/5965bf4e78d171a8390f0cfb/1499840365633/CNESA+White+Paper+2017+wm.pdf> adresinden alınmıştır.

CNPC Ai-Dan Munai Report. (2018). *CNPC Ai-Dan Munai*. 24 Ekim 2019 tarihinde <https://www.woodmac.com/reports/upstream-oil-and-gas-cnpc-ai-dan-munai-7538978/> adresinden alınmıştır.

CNPC. (2018a). *CNPC at a Glance*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.cnpc.com.cn/en/cnpcataglace/cnpcataglace.shtml#cnpcataglace> adresinden alınmıştır.

- CNPC. (2018b). *Natural Gas Meeting Increasing Demand for Clean Energy*. 26 Eylül 2019 tarihinde <https://www.cnpc.com.cn/en/xhtml/pdf/2018WGCNaturalGas.pdf> adresinden alınmıştır.
- CNPC. (T.Y.a). *CNPC in Kazakhstan*. 17 Eylül 2019 tarihinde http://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml adresinden alınmıştır.
- CNPC. (T.Y.b). *CNPC in Kazakhstan: Major Events*. 4 Eylül 2019 tarihinde http://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml adresinden alınmıştır.
- CNPC. (T.Y.c). *Central Asia-China Gas Pipeline*. 16 Eylül 2019 tarihinde https://www.cnpc.com.cn/en/CentralAsia/CentralAsia_index.shtml adresinden alınmıştır.
- CNPC. (T.Y.d). *The Central Asia-China Gas Pipeline*. 07 Ekim 2019 tarihinde <https://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml> adresinden alınmıştır.
- CNPP IAEA. (2019). *Country Nuclear Power Profiles Pakistan*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://cnpp.iaea.org/countryprofiles/Pakistan/Pakistan.htm> adresinden alınmıştır.
- Congar, K. (2018). *BM: Myanmar'ın Arakanlılara Yaptığı Soykırım Devam Ediyor*. 24 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/10/25/bm-myanmarin-arakanlilara-yaptigi-soykirim-devam-ediyor> adresinden alınmıştır.
- CPEC. (2017). *CPEC Gwadar Projects*. 13 Eylül 2019 tarihinde <http://cpec.gov.pk/gwader> adresinden alınmıştır.
- CPEC. (T.Y.a). *CPEC Long Term Plan for Economic Corridor 2017-2030*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www.pc.gov.pk/uploads/cpec/LTP.pdf> adresinden alınmıştır.
- CPEC. (T.Y.b). *CPEC Energy Priority Projects*. 13 Eylül 2019 tarihinde <http://cpec.gov.pk/energy> adresinden alınmıştır.
- CPEC Info. (2018a). *China and Pakistan Sign MoU for Gas Pipeline and Oil Refinery*. 23 Ekim 2019 tarihinde <http://www.cpecinfo.com/news/china-and-pakistan-sign-mou-for-gas-pipeline-and-oil-refinery/NTA5Mg==> adresinden alınmıştır.

- CPEC Info. (2018b). *CPEC to Connect Gwadar and Kashgar Through an Oil Pipeline*. 22 Ekim 2019 tarihinde <http://www.cpecinfo.com/news/cpec-to-connect-gwadar-and-kashgar-through-an-oil-pipeline/NTMyNA==> adresinden alınmıştır.
- Cri Online Türkçe. (2017). *Çin En Çok Yabancı Sermaye Çeken Ülke*. 20 Ağustos 2019 tarihinde <http://turkish.cri.cn/1781/2017/10/13/1s185971.htm> adresinden alınmıştır.
- Cui, H. (2016). China's Economic Growth and Energy Consumption. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6 (2), 349 – 355.
- Curtis, L. (2009). *China's Military and Security Relationship with Pakistan*. 05 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.heritage.org/testimony/chinas-military-and-security-relationship-pakistan> adresinden alınmıştır.
- Çin Nabzı (2017, Aralık). Çin'in Doğal Gaz Tüketimi Üretimi ve İthalatı. *Çin Nabzı Web Sitesi*. 24 Ağustos 2018 tarihinde www.cinnabzi.com/cinin-dogalgaz-tuketimi-uretimi-ve-ithalati/ adresinden alınmıştır.
- Daojiong, Z. and Meidan, M. (2015, October). China and The Middle East in a New Energy Landscape. *Research Paper*, Chatham House.
- Dawn.com. (2015). *New Railway Tracks Planned Under CPEC: Report*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://www.dawn.com/news/1227664> adresinden alınmıştır.
- Declercq, S. (2016). *Duisport: Hub for Intermodal Barge Transports in The Hinterland of The Western Ports*. 15 Ekim 2019 tarihinde <http://docplayer.net/52290376-Duisport-hub-for-intermodal-barge-transports-in-the-hinterland-of-the-western-ports-steve-declercq-director-benelux-duisport-agency-gmbh.html> adresinden alınmıştır.
- Dedekoca, E. (2015). ABD – Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 141 – 168.
- Deloitte.com. (2019). *How will CPEC Boost Pakistan Economy?*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pk/Documents/risk/pak-china-eco-corridor-deloittepk-noexp.pdf> adresinden alınmıştır.

- Deniz, Y. (2014). Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (2). 64 – 80.
- Devi, K. S. (2014). Myanmar Under the Military Rule 1962-1988. *International Research Journal of Social Sciences*, 3 (10), 46 – 50.
- Dhaka, A. (2015). A Constructivism Approach to Energy Security Paradigm. Written Declaration. *Asia Energy Security Summit*, Nepal, 59 – 61.
- DLCA. (2017). *Pakistan Gwadar Port*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/2.1.3+Pakistan+Gwadar+Port> adresinden alınmıştır.
- Downs, E. S. (2000). *China's Quest For Energy Security*. (First Edition). USA: RAND Corporation.
- Dreher, A., Fuchs, A., Parks, B.C., Strange, A. M., and Tierney, M. J. (2017). China, and Growth: Evidence from a New Global Development Finance Dataset. *AidData Working Paper 46*, Williamsburg.
- Duran, A.E. (2017). *Çin'de Yatırım Fırsatları*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/cinde-yatirim-firsatlari.html> adresinden alınmıştır.
- Durmuş, M. (2015). *Çin'in Myanmar Stratejisi ve ABD*. 23 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-444-20151116511262.pdf> adresinden alınmıştır.
- Durmuş, Y. (2015, Kasım). Çin'in Myanmar Stratejisi ve ABD. *BİLGESAM*, Sayı 1262, 1 – 11.
- EIA. (2016a). *Myanmar*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=MMR> adresinden alınmıştır.
- EIA. (2016b). *Pakistan*. 13 Haziran 2019 tarihinde <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=PAK> adresinden alınmıştır.
- IEA. (2017). *Global Shift in the Energy System*. 09 Kasım 2019 tarihinde <https://www.iea.org/weo2017/> adresinden alınmıştır.

- EIA. (2019a). *Background Reference: Kazakhstan*. 17 Eylül 2019 tarihinde https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Kazakhstan/background.htm adresinden alınmıştır.
- EIA. (2019b). *Kazakhstan*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=KAZ> adresinden alınmıştır.
- EIA. (2019b). *Azerbaijan*. 09 Ekim 2019 tarihinde <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE> adresinden alınmıştır.
- Eleven Myanmar. (2019). *Myanmar China Discuss Plan to Promote Economic and Trade Cooperation*. 11 Kasım 2019 tarihinde <https://elevenmyanmar.com/news/myanmar-china-discuss-plan-to-promote-economic-and-trade-cooperation> adresinden alınmıştır.
- Ercilasun, K. (2010). Çin Yükselişe Devam Mı?. *21. Yüzyıl Dergisi*. Sayı 18. 35 – 40.
- Eren, E. (2017). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi. *Strategic Public Management Journal*, 3 (5), 77 – 94.
- Ergünsu, U. (2017, Mayıs). İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler. *TYB Akademi*, Cilt 20, 1 – 24.
- Esteban, M. (2016, July). The China-Pakistan Corridor: A Transit, Economic or Development Corridor?. *The Institute of Strategic Studies Islamabad and the Elcano Royal Institute*, 1 – 9.
- Eurasianet. (2017). *Central Asia-China Gas Pipeline Expansion Delayed Again*. 5 Eylül 2019 tarihinde <https://eurasianet.org/central-asia-china-gas-pipeline-expansion-delayed-again> adresinde alınmıştır.
- Euro Petrole. (2010). *Phase-II Kazakhstan-China Gas Pipeline Begins Construction*. 14 Ekim 2019 tarihinde <https://www.euro-petrole.com/phase-ii-kazakhstan-china-gas-pipeline-begins-construction-n-i-4680> adresinden alınmıştır.

- European Sustainable Shipping Forum. (2017). *Draft Guidance Document The Shipping MRV Regulation – Determination of Cargo Carried*. 11 Kasım 2019 tarihinde https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/docs/0108/20170517_guidance_cargo_en.pdf adresinden alınmıştır.
- Evers, N. (2014). *China's Energy Security Policy in Relation to the Myanmar-China Crude Oil Pipeline Project: How China's Non-Interference Principle and Pipeline Diplomacy Can Bring Crude Oil Imports at Risk*. Unpublished Master Thesis. Faculteit der Managementwetenschappen, Radboud Universiteit, Holland.
- Farchy, J., Kynge, J. and Campbell, C. (2016). *The New Trade Routes: Silk Road Corridor One Belt One Road*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://ig.ft.com/sites/special-reports/one-belt-one-road/> adresinden alınmıştır.
- Fidan, G. (2011, Haziran). Pakistan: Çin'in İsrail'i. *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı 30, 17 – 21.
- Finance Division Government of Pakistan. (2013). *Pakistan Economic Survey 2012 – 13*. 05 Temmuz 2019 tarihinde http://www.finance.gov.pk/survey/chapters_13/14-Energy.pdf adresinden alınmıştır.
- FMPRC. (2013). *President Xi Jinping Delivers Important Speech And Proposes To Build A Silk Road Economic Belt With Central Asian Countries*. 16 Eylül 2019 tarihinde https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzsysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml adresinden alınmıştır.
- Foster, S. (T.Y.). *Doing Business in Myanmar Renewing Partnerships, Strengthening Collaborations Opportunities and Challenges in a Changing Landscape*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.massa.net.my/message-by-matrade-trade-commissioner-in-yangon-myanmar-and-country-feature-on-myanmar/> adresinden alınmıştır.
- Freightos. (T.Y.). *What Are TEU and FEU Shipping Containers?*. 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.freightos.com/freight-resources/what-are-teu-and-feu-shipping-containers/> adresinden alınmıştır.

- Gady, F.S. (2016). *China and Pakistan Air Forces Launch Joint Training Exercise*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://thediplomat.com/2016/04/china-and-pakistan-air-forces-launch-joint-training-exercise/> adresinden alınmıştır.
- Geology.com. (2008). *Asia Map and Satellite Image*. 16 Ekim 2019 tarihinde <https://geology.com/world/asia-satellite-image.shtml> adresinden alınmıştır.
- Georgia State University Political Science (T.Y). *Political Theory*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://politicalscience.gsu.edu/research-2/political-theory/> adresinden alınmıştır.
- Goldstein J. S. and Pevehouse J. C. (2014). *International Relations* (Tenth Edition). New Jersey: Pearson Education Inc.
- Gonca, İ. B. (2017). *Enerji Güvenliği Çerçevesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'daki Çıkarları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Gordeyeva, M. (2013). *China Buys Into Giant Kazakh Oilfield For 5 Billion Dollars*. 24 Ekim 2019 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-oil-kashagan-china/china-buys-into-giant-kazakh-oilfield-for-5-billion-idUSBRE98606620130907> adresinden alınmıştır.
- Gov.cn. (2006). *China Pakistan Sign Free Trade Agreement*. 31 Ekim 2019 tarihinde http://www.gov.cn/misc/2006-11/24/content_453384.htm tarihinde adresinden alınmıştır.
- Guerreiro, L. (2015). *A liberal Perspective on Energy and Environmental Reform*. 31 Ocak 2019 tarihinde <https://fnfeurope.files.wordpress.com/2015/06/liberal-perspective-on-energy-and-environment.pdf> adresinden alınmıştır.
- Guzzini, S. (2013). *Power, Realism and Constructivism*. (First Edition). New York: Routledge.
- Gwadar Private Scheme Information Center. (T.Y.). *Gwadar The Dream City*. 12 Eylül 2019 tarihinde <https://gwadarprivatescheme.wordpress.com/chinese-investment/> adresinden alınmıştır.

- Haberler.com. (2017). *Çin'in Batısındaki En Büyük Gümrüksüz Alışveriş Bölgesi Korgas'ta*. 15 Haziran 2019 tarihinde <https://www.haberler.com/cin-in-batisinda-en-buyuk-gumruksuz-alisveris-10136664-haberi/> adresinden alınmıştır.
- Hali, S.M., Shukui, T. and Iqbal S. (2015). One Belt and One Road: Impact on China-Pakistan Economic Corridor. *The Institute of Strategic Studies*, Volume 34, 147 – 164.
- Haq, S. (2019). *Pakistan Railways Overcomes ML-1 Snags, Project Back on Track*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://tribune.com.pk/story/2076982/2-pakistan-railways-overcomes-ml-1-snags-project-back-track/> adresinden alınmıştır.
- Hellenic Shipping News. (2019). *Chinese Thirst for Crude Oil Growing; Nearly Equals the Total Production of Saudi Arabia*. 20 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.hellenicshippingnews.com/chinese-thirst-for-crude-oil-growing-nearly-equals-the-total-production-of-saudi-arabia/> adresinden alınmıştır.
- Hielscher, L. (2018). *Karakoram Highway*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://www.beltroad-initiative.com/karakoram-highway/> adresinden alınmıştır.
- Hilton, G.W. (T.Y.). *The Cenral Asian Gas Pipeline*. 22 Ağustos 2019 tarihinde <https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/gasPipeline.html> adresinden alınmıştır.
- Hirst, T. (2017). *The World's Most Important Trade Route*. 8 Haziran 2019 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2014/05/world-most-important-trade-route/> adresinden alınmıştır.
- History.com. (2009). *Great Depression History*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://www.history.com/topics/great-depression/great-depression-history> adresinden alınmıştır.
- Homer, K. (2019). *What It Means To Be Rohingya*. 24 Eylül 2019 tarihinde <https://www.wvi.org/stories/myanmar-bangladesh-refugee-crisis/what-it-means-be-rohingya> adresinden alınmıştır.

- Hong, Z. (2008). *China and India Courting Myanmar for Good Relations*. E. K. K. Yeoh (Editor). *Facets of a Transforming China: Resource, Trade and Equity* in (64 – 78) (First Edition), Malezya: Institute of China Studies University of Malaya.
- Hong, Z. (2015). *China and ASEAN: Energy Security Cooperation and Competition*. Singapur: ISEAS Publishing.
- Htut, Y. (2018). *Myanmar – China Relations in 2018 Enter the Dragon*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.iseas.edu.sg/medias/commentaries/item/6826-myanmarchina-relations-in-2018-enter-the-dragon-by-ye-htut> adresinden alınmıştır.
- Htwe, C. M. (2017). *Coal for Electricity in Myanmar a Long Way Off?*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.mmtimes.com/opinion/25876-coal-for-electricity-in-myanmar-a-long-way-off.html> adresinden alınmıştır.
- Humayun, M.J. (2016). *An Evaluation of Energy and Electricity in Pakistan*. Unpublished Graduate Thesis. Kadir Has University Graduate School Of Science And Engineering, İstanbul.
- Human Rights Council. (2018). *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, A/HRC/39/64*.
- Hussain, M. (2017). *Changing Geopolitical Importance Of Balochistan: A Case Study Of Gwadar Port And China – Pakistan Economic Corridor (CPEC)*. Unpublished Master Thesis. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hyatt, D. (2018). *The Potential of China's Import Market For Pakistan*. 22 Ekim 2019 tarihinde http://www.china.org.cn/opinion/2018-10/22/content_66488878.htm adresinden alınmıştır.
- Hydrocarbons Technology. (T.Y.). *Central Asia-China Gas Pipeline, Turkmenistan to China*. 22 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/centralasiachinagasp/> adresinden alınmıştır.
- India Times. (T.Y.). *Here Is All You Should Know About String of Pearls China's Policy to Encircle India*. 27 Eylül 2019 tarihinde <https://www.indiatimes.com/news/india/here-is-all-you-should->

[know-about-string-of-pearls-china-s-policy-to-encircle-india-324315.html](https://www.know-about-string-of-pearls-china-s-policy-to-encircle-india-324315.html) adresinden alınmıştır.

adresinden

Interfax Energy. (T.Y.). *Special Report Kazakhstan: Risk and Opportunities in a Changing Energy Landscape*. 02 Şubat 2019 tarihinde <https://interfaxenergy.com/uploads/files/kazakhstan-exec-summary.pdf> adresinden alınmıştır.

International Gas Union. (2018). *2018 World LNG Report. 27th World Gas Conference Edition*. Washington.

International Gas Union. (2019). *2019 World LNG Report*. 24 Eylül 2019 tarihinde https://www.igu.org/sites/default/files/node-news_item-field_file/IGU%20Annual%20Report%202019_23%20loresfinal.pdf adresinden alınmıştır.

Iqbal, K. (2012). *China's Soft Power*. 16 Ocak 2019 tarihinde https://www.academia.edu/10067827/CHINA_S_SOFT_POWER adresinden alınmıştır.

Iqbal, Z. (2019). *Pakistan's Hopes for an Energy Pipeline with Iran Evaporate*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://www.asiatimes.com/2019/07/article/pakistans-hopes-for-an-energy-pipeline-with-iran-evaporate/> adresinden alınmıştır.

Isnarti, R. (2017, March). The Potential Threat of China – Myanmar Gas Pipeline. *AEGIS*, 1 (2), 193 – 209.

Izquotes. (T.Y.). *Henry John Temple Palmerstone Quote*. 19 Eylül 2019 tarihinde <https://izquotes.com/quote/henry-john-temple-palmerston/we-have-no-eternal-allies-and-we-have-no-perpetual-enemies-our-interests-are-eternal-and-285446> adresinden alınmıştır.

İnal, İ. (2017). *Kazakistan Ülke Raporu*. 25 Ekim 2019 tarihinde http://www.cerkezkoytso.org.tr/uploads/docs/kazakistan_ulke_raporu.pdf adresinden alınmıştır.

Insightsias. (2018). *On China-Pakistan Economic Corridor (CPEC)*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://www.insightsonindia.com/2018/05/10/insights-into-editorial-emerging-irritant-on-china-pakistan-economic-corridor-cpec/> adresinden alınmıştır.

İsmayılov, E. ve Budak, T. (2016). *Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası*. 06 Mart 2019 tarihinde http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-411-20150216401189_2.pdf adresinden alınmıştır.

Jacobson, L., Holtom, P., Knox, P. and Peng, J. (2011). China's Energy and Security Relations with Russia Hopes, Frustrations and Uncertainties. *SIPRI Policy Papers*, No 29.

James, H. (2006). *Security and Sustainable Development in Myanmar*. (First Edition). USA: Routledge.

Janjua, H. (2019). *Iran Gas Pipeline Deal with Pakistan hampered by U.S. Sanctions*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://www.dw.com/en/iran-gas-pipeline-deal-with-pakistan-hampered-by-us-sanctions/a-48802450> adresinden alınmıştır.

Jia, C. (2017). *China, Pakistan Plan to Modernize Vital Railway Link*. 23 Ekim 2019 tarihinde http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-05/15/content_29346858.htm adresinden alınmıştır.

Jiaxin. (2018). *Kyrgyzstan's Foreign Trade Turnover up 12.5 pct in 2017*. 31 Ekim 2019 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2018-02/13/c_136973352.htm adresinden alınmıştır.

Josephs, J. (2017). *All Abroad the China to London Freight Train*. 15 Eylül 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/business-38654176> adresinden alınmıştır.

Kabraji, R. (2012). *The China-Pakistan Alliance: Rhetoric and Limitations*. Written Declaration. *Asia Programme Paper*, London, 1 – 28.

Kara, A. ve Yeşilot, O. (2011). *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Karaca, R. K. (2003). *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karaca, R. K. (2012). Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990 – 2010), *Uluslararası İlişkiler*, 9 (33), 93 – 118.

- Karadeniz, A. F. (2009). *Avrasya Stratejik Yaklaşımı Açısından Kazakistan – Çin İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kataria, J. R. and Naveed, A. (2014). Pakistan – China Social and Economic Relations. *A Research Journal of South Asian Studies*, 29 (2), 395 – 410.
- Kazakistan.kz. (2017). *Çin’den 10 Yılda Kazakistan’a 14 Milyar Dolarlık Yatırım*. 25 Ekim 2019 tarihinde <http://www.kazakistan.kz/cinden-10-yilda-kazakistana-14-milyar-dolarlik-yatirim/> adresinden alınmıştır.
- Kazenergy. (2007). *The National Energy Report*. 25 Ağustos 2019 tarihinde http://www.kazenergy.com/upload/document/energy-report/National_Energy_Report-ENGLISH_03.09.pdf adresinden alınmıştır.
- Kazinform. (2018). *Kazakhstan, China Mull Over Military Cooperation*. 22 Temmuz 2019 tarihinde https://www.inform.kz/en/kazakhstan-china-mull-over-military-cooperation_a3388220 adresinden alınmıştır.
- KCP. (2019a). *Kazakhstan China Pipeline History*. 10 Eylül 2019 tarihinde <http://www.kcp.kz/company/history> adresinden alınmıştır.
- KCP. (2019b). *Kazakhstan China Pipeline*. 10 Eylül 2019 tarihinde <http://www.kcp.kz/> adresinden alınmıştır.
- KCP. (2019c). *Atasu Alashankou*. 10 Eylül 2019 tarihinde http://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou adresinden alınmıştır.
- Keong, V. P. (2008). China’s Energy Needs and Economic Relations with Reference to Southeast Asia. E. K. K. Yeoh (Editör). *Facets of a Transforming China: Resource, Trade and Equity* içinde (39 – 63) (First Edition), Malezya: Institute of China Studies University of Malaya.
- Keyvan, Ö. Z. (2017). *Çin Myanmar İlişkilerinin Analizi Yöntemler Araçlar Stratejiler*. 19 Nisan 2019 tarihinde <https://ankasam.org/cin-myanmar-iliskilerinin-analizi-yontemler-araclar-stratejiler/> adresinden alınmıştır.

- Khan, A. H. and Frame, M. (2007, March). China's Energy Security: National Security, Ecological Balance and Regional Cooperation. *CIRJE*
- Kıncır, F. (2015). *Çin'in Enerji Güvenliği Politikalarının Orta Doğu Ülkeleri Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koolae, E. and Tishehyar, M. (2011). China's Energy Security Approach in Central Asia. *Globalization and Eurasian Peace Conference*, 211 – 228.
- Kucera, J. (2015). *China, Kazakhstan Planning New Special Forces Cooperation*. 02 Temmuz 2019 tarihinde <https://eurasianet.org/china-kazakhstan-planning-new-special-forces-cooperation> adresinden alınmıştır.
- Kudo, T. (2008). Myanmar's Economic Relations with China: Who Benefits and Who Pays?. M. Skidmore ve T. Wilson (Editors), *Dictatorship, Disorder and Decline in Myanmar* in (87 – 109), Australia: ANUE Press.
- Kudo, T. (2011, January). Myanmar Results of the 2010 Elections in Myanmar Analysis. *JETRO*, 1 – 8.
- Kuepper, J. (2019). *The Asian Financial Crisis Causes, Solutions and Lessons Learned*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://www.thebalance.com/what-was-the-asian-financial-crisis-1978997> adresinden alınmıştır.
- Kumar, A. (2006, September). China-Pakistan Economic Relations. *IPCS Special Report 30*, 1 – 9.
- Kuppuswamy, C. S. (2011, February). Sino – Myanmar Relations and Its Impact on the Region. Written Declaration. *Observer Research Foundation*, Chennai, 1 – 9.
- Latif, A. (2019). *Pakistan China Vow to Expedite CPEC Projects*. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistan-china-vow-to-expedite-cpec-projects/1606268> adresinden alınmıştır.
- Lebow, R.N. (2010). Classical Realism. T. Dunne, M. Kurki, and S. Smith. (Editors). *International Relations Theories Discipline and Diversity* in (59 – 75) (Second Edition). UK: Oxford Press.

- Li E.X. (2018). *The Rise and Fall of Soft Power*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2018/08/20/the-rise-and-fall-of-soft-power/> adresinden alınmıştır.
- Logistics Glossary. (T.Y.). *TEU*. 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.logisticsglossary.com/term/teu/> adresinden alınmıştır.
- Lwin, N. (2019). *Infographic: 30 Years of Chinese Investment in Myanmar*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.irrawaddy.com/specials/infographic-30-years-chinese-investment-myanmar.html> adresinden alınmıştır.
- Macro Viewpoints. (2019). *Straits of Malacca and Bay of Bengal Naturally Evolving US and India Relationship 2*. 25 Ekim 2019 tarihinde <http://cinemarasik.com/2019/01/straits-of-malacca-bay-of-bengal-naturally-evolving-us-india-relationship-ii/> adresinden alınmıştır.
- Mahmood, M. (2015). China – Pakistan Economic Corridor The Geo-Strategic Dimension and Challenges. *CISS Insight: Quarterly News & Views*, 3 (1.2), 57 – 63.
- Marshall, T. (2018). *Coğrafya Mahkumları*. (Çev. Doğruer, M.). İstanbul: Epsilon Yayınevi (Eserin orijinali 2015 yılında yayımlandı).
- McKay, M. (2019). The Religious Landscape in Myanmar's Rakhine State. *Peaceworks*, No 149.
- Mehmet, F. (2019). *Çin Pakistan'a Uçak Gemisi Satmayı Düşünüyor*. 03 Kasım 2019 tarihinde <https://www.defenceturk.net/cin-pakistana-ucak-gemisi-satmayi-dusunuyor> adresinden alınmıştır.
- Meiser J. W. (2018). *Introducing Liberalism in International Relations Theory*. 10 Ağustos 2019 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2018/08/20/the-rise-and-fall-of-soft-power/> adresinden alınmıştır.
- Mermer, C. T. (2010). *Siyasal Bütünlük ve Bölgesel Sorunları Açısında Pakistan*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Meyer, E. (2015). *With Oil and gas Pipelines China Takes a Shortcut Through*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/ericmeyer/2015/02/09/oil-and-gas-china-takes-a-shortcut/#9c89f4c7aff0> adresinden alınmıştır.

MFA Uzbekistan. (2018). *Cooperation of The Republic of Uzbekistan with the Countries of the Asia and the Pacific*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://mfa.uz/en/cooperation/countries/374/> adresinden alınmıştır.

- Ministry of Ports & Shipping Gwadar Port Authority. (2015). *Gwadar Port & CPEC*. 23 Ekim 2019 tarihinde <http://www.na.gov.pk/cpec/sites/default/files/presentations/Parliamentary%20Committee%20on%20CPECNew.pdf> adresinden alınmıştır.
- Minority Rights Group International. (2017). *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples Myanmar/Burma: Muslims and Rohingya*. 26 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.refworld.org/docid/49749cdcc.html> adresinden alınmıştır.
- Mir, S. (2016). CPEC: *Chinese Banned from Working at Sost Dry Port*. 23 Ekim 2019 tarihinde <https://tribune.com.pk/story/1212574/cpec-chinese-barred-working-sost-dry-port/> adresinden alınmıştır.
- Mizuno, A. (2015). Economic Relations Between Myanmar and China. K. Odaka (Editor). *The Myanmar Economy: Its Past, Present and Prospects* için (195 – 224) (First Edition). Tokyo: Springer.
- Montgomery, S. L. (2014). *Küresel Enerjiye Yön Veren Güçler 21. Yüzyıl ve Sonrası*. (Çev. Şenol, E. G.). Ankara: TÜBİTAK Yayınları. (Eserin orijinali 2010 yılında yayımlanmıştır.)
- MTBS. (2018). *The Port of Valencia Set to Reach 13M TEU Capacity Upon Completion of Container Terminal Expansion*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.mtbs.nl/news/the-port-of-valencia-set-to-reach-13m-teu-capacity-upon-completion-of-container-terminal> adresinden alınmıştır.
- Mustanov, F. (2005). *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kazakistan'a Yönelik Politikaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mürsel, B. ve Yaylar, Y. (2016). Myanmar'daki Budist-Müslüman Çatışmasının Tarihî Dinamikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44), 367 – 373.
- Myradov, D. (2017). *2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Naz, A. ve Ali, F. (2018). Gwadar Port: As an Economic hub for Maritime Trade in the World Corridor. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*, 4 (1), 7 – 15.
- New Delhi Times Special Bureau. (2019). *China-Iran Deal: Strategic Implications*. 07 Ekim 2019 tarihinde <https://www.newdelhitimes.com/china-iran-deal-strategic-implications/> adresinden alınmıştır.
- Nguyen, L.C. and Notteboom, T. (2019). The Relations Between Dry Port Characteristics and Regional Port – Hinterland Settings: Findings For a Global Sample Of Dry Ports. *Maritime Policy & Management*, 46 (1), 24 – 42.
- Nomura. (2018). *The Belt and Road Initiative: Globalisation, China Style*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www.nomuraconnects.com/focused-thinking-posts/the-belt-and-road-initiative-globalisation-china-style/> adresinden alınmıştır.
- Notezai, M. A. (2018). *Why Balochs Are Targeting China*. 24 Ekim 2019 tarihinde <https://thediplomat.com/2018/11/why-balochs-are-targeting-china/> adresinden alınmıştır.
- Nuryshev, S. (2018). *Kazakhstan and China: Strategic Partnership and Good-Neighborliness*. 07 Eylül 2019 tarihinde <http://mfa.gov.kz/en/content-view/shakhrat-nuryshev-kazakhstan-and-china-strategic-partnership-and-good-neighborliness> adresinden alınmıştır.
- Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 20 (80), 153 – 171.
- Nyunt, M. (T.Y.). *Coal Deposits and Coal Mining in Myanmar*. 27 Eylül 2019 tarihinde https://www.academia.edu/35897834/060_MNS1_Coal_Deposits_and_Coal_Mining_in_Myanmar.pdf adresinden alınmıştır.
- OBOR Europe. (T.Y.). *One Belt*. 15 Eylül 2019 tarihinde <https://www.oboreurope.com/en/beltandroad/one-belt/> adresinden alınmıştır.
- Ocak, M. (2016). Hangi Ögeler Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerini Oluşturmalıdır? Bir İçerik Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26 (1), 23 – 49.

- OECD. (2017). *Burma Exports, Imports and Trade Partner*. 5 Nisan 2019 tarihinde <https://oec.world/en/profile/country/mmr/> adresinden alınmıştır.
- OECD. (2018a). *Turkmenistan*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://oec.world/en/profile/country/tkm/> adresinden alınmıştır.
- OECD. (2018b). *Kazakhstan*. 10 Mart 2019 tarihinde <https://oec.world/en/profile/country/kaz/> adresinden alınmıştır.
- OECD. (2018c). *Pakistan*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://oec.world/en/profile/country/pak/> adresinden alınmıştır.
- OECD. (2018). *Business and Finance Outlook 2018*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www.oecd.org/daf/OECD-Business-Finance-Outlook-2018-Highlights.pdf> adresinden alınmıştır.
- Office of Historian (T.Y.). *Southeast Asia Threat Organizatin (SEATO)*. 14 Eylül 2019 tarihinde <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/seato> adresinden alınmıştır.
- Özdemir, Y. (2007). *Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgen, S. (2017, Ağustos). Dünyanın En Büyük On Kömür Üreticisi. *Türkiye Enerji Stratejileri ve Politikaları Araştırma Merkezi Resmi Web Sitesi*. 24 Ağustos 2018 tarihinde www.tespam.org/dunyanin-en-buyuk-on-komur-uretici-ulkesi/ adresinden alınmıştır.
- Pakistan Government Data. (T.Y.). *The National Debt of Pakistan*. 17 Haziran 2019 tarihinde <https://commodity.com/debt-clock/pakistan/> adresinden alınmıştır.
- Pamir, N. (T.Y.). *Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler*. 06 Ağustos 2018 tarihinde http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf adresinden alınmıştır.

- Pannier, B. (2011). *Kazakh President Energized After China Trip*. 24 Ekim 2019 tarihinde https://www.rferl.org/a/kazakh_president_energized_china_trip/2318634.html adresinden alınmıştır.
- Parashar, A. ve Alam, F. (2018). The National Laws of Myanmar: Making of Statelessness for the Rohingya. *International Migration*, 57 (1), 94 – 108.
- Pasick, A. (2014). *China's Cancelled Burma Railway Is Its Latest Derailment in Southeast Asia*. 24 Eylül 2019 tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/10/25/bm-myanmarin-arakanlilara-yaptigi-soykirim-devam-ediyor> adresinden alınmıştır.
- PCCW Global. (2017). *PCCW Global Lands New Asia Africa Europe 1 Cable System in Hong Kong*. 20 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.pccwglobal.com/fr/news-room/2017/511-pccw-global-lands-new-asia-africa-europe-1-cable-system-in-hong-kong> adresinden alınmıştır.
- Peyrouse, S. (2008). *Chinese Economic Presence in Kazakhstan*. *China Perspectives Online*, 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://journals.openedition.org/chinaperspectives/4053> adresinden alınmıştır.
- Poğda, S. (2012). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Dış Politikası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Poling, G. (2018). *Kyaukpyu Connecting China to Indian Ocean*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://amti.csis.org/kyaukpyu-china-indian-ocean/> adresinden alınmıştır.
- Powell, R. (1994). The Problem of Absolute and Relative Gains in International Relations Theory. M. D. Intriligator and U. Luterbacher (Editors), *Cooperative Models in International Relations Research* in (127 – 150) (First Edition). New York: Springer Science Business Media.
- Presidential Documents. (1997, May). *Prohibiting New Investment in Burma*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-1997-05-22/pdf/97-13704.pdf> adresinden alınmıştır.

- Presidential Documents. (2012, July). *Blocking Property of Persons Threatening the Peace, Security, or Stability of Burma*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2012-07-13/pdf/2012-17264.pdf> adresinden alınmıştır.
- Project Cargo Weekly. (2017). *DP World / Port Of Aktau Kazakhstan Caspian Sea*. 16 Ekim 2019 tarihinde <https://www.projectcargo-weekly.com/2017/08/17/dp-world-port-aktau-kazakhstan-caspian-sea/> adresinden alınmıştır.
- Puigrefagut, A. (2018). *China and India Fight for the Gates of Strait of Malacca*. 25 Ekim 2019 tarihinde <https://www.unav.edu/en/web/global-affairs/detalle/-/blogs/china-and-india-fight-for-the-gates-of-the-strait-of-malacca> adresinden alınmıştır.
- Putz, C. (2019). *The Shanghai Cooperation Organization Summit Kicks Off in Bishkek*. 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://thediplomat.com/2019/06/the-shanghai-cooperation-organization-summit-kicks-off-in-bishkek/> adresinden alınmıştır.
- Qingyi, W. (2015). *Coal Industry in China: Evolvment and Prospects*. 01 Ekim 2019 tarihinde http://www.nautilus.org/wp-content/uploads/2015/04/C5_final.pdf adresinden alınmıştır.
- Qu, X. ve Meng, Q. (2012). The Economic Importance of the Straits of Malacca and Singapore: An Extreme-Scenario Analysis. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 48 (1), 258 – 265.
- Rajagopalan, R.P. (2018). *A New China Military Base in Pakistan?*. 03 Kasım 2019 tarihinde <https://thediplomat.com/2018/02/a-new-china-military-base-in-pakistan/> adresinden alınmıştır.
- Rakisits, C. (2012). Pakistan – China Bilateral Relations 2001-2011: A Deepening but Cautious Partnership. *Security Challenges*, 8 (3), 83 – 101.
- Ramachandran, S. (2018, September). China – Myanmar Economic Corridor Ambitions Meet Hard Reality. *China Brief*, 18 (15), 13 – 16.
- Regemortel, H. V. (2019). *The Geostrategic Location of Myanmar and Its Influence on the Rohingya Conflict*. 06 Kasım 2019 tarihinde <http://iics.blog.nctu.edu.tw/the-geostrategic-location-of-myanmar-and-its-influence-on-the-rohingya-conflict/> adresinde alınmıştır.

Relief Web. (2012). *Timeline of International Response to the Situation of the Rohingya and Anti-Muslim Violence in Burma/Myanmar*. 25 Eylül 2019 tarihinde <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/timeline-of-international-response-to-burma-9.pdf> adresinden alınmıştır.

Rippa, A. (2017). Centralising Peripheries: The Belt and Road Initiative and its Role in the Development of the Chinese Borderlands. *International Journal of Business Anthropology*, 7 (1), 1 – 21.

Rizvi, H. A. (2015). The China-Pakistan Economic Corridor: Regional Cooperation and Socio-Economic Development. *The Institute of Strategic Studies*, Volume 34, 1 – 17.

Rousseau, D. L. (1999). *Relative or Absolute Gains: Beliefs and Behavior in International Politics*. New York: Albany University.

UNSCR. (1948). *The India – Pakistan Question*. 02 Kasım 2019 tarihinde <http://unscr.com/en/resolutions/47> adresinden alınmıştır.

Sajid, I. (2019). *China Reaffirms Its Full Support to Pakistan*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-reaffirms-its-full-support-to-pakistan/1566751> adresinden alınmıştır.

Sandıklı, A. (T.Y). Güvenlik Felsefesi ve Kavramı. Sunum. *BİLGESAM*, 1 – 127.

Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2014). Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış. *BİLGESAM*, 133 – 161.

Sano, A. (2017). *Kazakhstan 'Dry Port' Key Hub For China's 'Belt and Road' Scheme*. 05 Eylül 2019 tarihinde <https://asia.nikkei.com/Economy/Kazakhstan-dry-port-key-hub-for-China-s-Belt-and-Road-scheme2> adresinden alınmıştır.

Scroll.in. (2017). *Rohingya Refugee Crisis: Repatriation Process Will Begin in November, Say Bangladesh and Myanmar*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://scroll.in/latest/900276/> adresinden alınmıştır.

- Segal, T. (2019). *What Caused Black Monday: The Stock Market Crash of 1987?*. 21 Şubat 2019 tarihinde <https://www.investopedia.com/ask/answers/042115/what-caused-black-monday-stock-market-crash-1987.asp> adresinden alınmıştır.
- Sering, H. S. (2012). *Expansion Of The Karakoram Corridor: Implications and Prospects*. New Delhi: Lancers Books.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yasar University*, 26 (7), 4378 – 4391.
- Sevim, C. (2015). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik* (Üçüncü baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Shah, S. (2015). *China to Build Gas Pipeline from Iran to Pakistan*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/china-to-build-pipeline-from-iran-to-pakistan-1428515277> adresinden alınmıştır.
- Shalkeieva, Z. (2009). *Kazakistan Dış Politikasında Petrolün Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Shambaugh, D. (2016). *Çin Küreselleşme Yolunda*. (Birinci Baskı). (Çev. Boyacı, L.). İstanbul: Yarı Yayınları (Eserin orijinali 2013 yılında yayımlandı).
- Shee, P. K. (2002). The Political Economy of China-Myanmar Relations: Strategic and Economic Dimensions. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies*, Volume 1, 33 – 53.
- Shell. (2019). *Shell LNG Outlook*. 16 Eylül 2019 tarihinde https://www.shell.com/promos/overview-shell-lng-2019/_jcr_content.stream/1551087443922/1f9dc66cfc0e3083b3fe3d07864b2d0703a25fc4/lng-outlook-feb25.pdf adresinden alınmıştır.
- Shek, C. and Tian, T. (2018). *China Revives Interest in Myanmar LNG Terminal*. 06 Kasım 2019 tarihinde <http://interfaxenergy.com/article/29237/china-revives-interest-in-myanmar-lng-terminal> adresinden alınmıştır.

Siddiqui, A. (2018). *The Development on China Pakistan Economic Corridor (CPEC) Under Belt and Road Initiative*. 04 Ağustos 2019 tarihinde https://www.tocevents-asia.com/content/dam/Informa/tocevents-asia/2017/english/pdf/csc-presentations/day-2/one-belt-one-road--shifting-the-traditional-supply-chain-paradigm/Aasim_Siddiqui.pdf adresinden alınmıştır.

Siddiqui, T. (2019). *Poor Nation Rich Army*. 13 Eylül 2019 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2019/03/21/poor-nation-rich-army/> adresinden alınmıştır.

Smil, V., and Knowland, W. (1980). *Energy in the Developing World The Real Energy Crisis* (First Edition). New York: Oxford University Press.

South China Morning Post. (2017). *Myanmar Pipeline Gives China Faster Supply of Oil from Middle East*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.scmp.com/news/china/economy/article/2086837/myanmar-pipeline-gives-china-faster-supply-oil-middle-east> adresinden alınmıştır.

South China Morning Post. (T.Y.). *Khorgos: The Biggest Dry Port in the World*. 09 Ağustos 2019 tarihinde <https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/khorgos.html> adresinden alınmıştır.

Star. (2017). *Arakan'da Neler Oluyor?*. 06 Nisan 2019 tarihinde <https://www.star.com.tr/yasam/arakanda-neler-oluyor-haritada-nerede-arakan-son-dakika-gelismeleri-budist-tapinagi-sular-altinda-haber-1253926/> adresinden alınmıştır.

Steinbergand, D. I. and Fan, H. (2012). *Modern China – Myanmar Relations Dilemmas of Mutual Dependence*. (First Edition). Danimarka: NIAS Press.

Suleimen, U. (2014). *Energy Cooperation between Kazakhstan and China*. 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://astanatimes.com/2014/01/energy-cooperation-kazakhstan-china/> adresinden alınmıştır.

Sun, Y. (2012). China and the Changing Myanmar. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 31 (4), 51 – 77.

- Sun, Y. (2014, June). Myanmar in US – China Relations. *Great Power and Changing Myanmar Issue Brief*, No 3, 1 – 16.
- Sürcan B. (2014). *Mutlak Kazanç*. 19 Eylül 2019 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/mutlak-kazanc/> adresinden alınmıştır.
- Şahin, V.N. (2019, Mayıs). 2. Kuşak Yol Forumunun Ardından. *Avrasya İnceleme Merkezi Yorum*, Sayı 44, 1 – 5.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 107 – 120.
- Thakuria, N. *Myanmar – China Pipeline Myanmar Pays a Price*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.asiasentinel.com/econ-business/myanmar-china-pipeline/> adresinden alınmıştır.
- Than, M. (2005). Myanmar’s Cross-Border Economic Relations and Cooperation with the People’s Republic of China and Thailand in the Greater Mekong Subregion. *Journal of GMS Development Studies*, Volume 2, 37 – 54.
- Thant, H. (2018). *Myanmar China Pipeline Operators Give Back to Society*. 20 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.mmmtimes.com/news/myanmar-china-pipeline-operators-give-back-society.html> adresinden alınmıştır.
- The BBC News. (2011). *Who, What, Why: Should It Be Burma or Myanmar*. 27 Eylül 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/magazine-16000467> adresinden alınmıştır.
- The BBC News. (2017). *Myanmar: Who are the Arakan Rohingya Salvation Army?*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-asia-41160679> adresinden alınmıştır.
- The BBC News. (2019). *Kashmir Territories Profile*. 21 Ekim tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11693674> adresinden alınmıştır.
- The Economic Times. (2016). *Pakistan-China Start Direct Rail and Freight Service*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/business/pakistan-china-start-direct-rail-and-freight-service/articleshow/55727657.cms> adresinden alınmıştır.

The Economic Times. (2017). *China to Deploy 1 lakh Marines at Ports in Gwadar and Djibouti*. 03 Kasım 2019 tarihinde <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/china-to-deploy-1-lakh-marines-at-ports-in-gwadar-and-djibouti/articleshow/57644955.cms?from=mdr> adresinden alınmıştır.

The Global Economy. (2019). *China Trade Balance in Dollars*. 25 Ekim 2019 tarihinde https://www.theglobaleconomy.com/China/trade_balance_dollars/ adresinden alınmıştır.

The Guardian. (2018). *Myanmar Scales Back Chinese Backed Port Project Over Debt Fear*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/02/myanmar-scales-back-chinese-backed-port-project-over-debt-fears> adresinden alınmıştır.

The Information Office of the State Council. (2012). *China's Energy Policy 2012*. 19 Ağustos 2019 tarihinde http://www.gov.cn/english/official/2012-10/24/content_2250497.htm adresinden alınmıştır.

The Nation. (2018). *Over 2,000 Jobs Offered to Locals on Gwadar Port*. 31 Ekim 2019 tarihinde <https://nation.com.pk/08-Oct-2018/over-2-000-jobs-offered-to-locals-on-gwadar-port> adresinden alınmıştır.

The News. (2018). *Gwadar Port to Get Five New Berths to Handle Big Ships*. 13 Ekim 2019 tarihinde <https://www.thenews.com.pk/print/396416-gwadar-port-to-get-five-new-berths-to-handle-big-ships> adresinden alınmıştır.

The Titi Tudorancea Bulletin. (2017). *Burma (Myanmar) Crude Oil Proved Reserves*. 06 Kasım 2019 tarihinde https://www.tititudorancea.com/z/ies_burma_myanmar_crude_oil_proved_reserves.htm adresinden alınmıştır.

The World Bank Data. (T.Y.). *Fossil Fuel Consumption (% of total)*. 09 Kasım 2019 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/eg.use.comm.fo.zs> adresinden alınmıştır.

The World Bank Data, (2019a). *GDP China*. 25 Ekim 2019 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd?end=2017&locations=cn> adresinden alınmıştır.

- The World Bank Data. (2019b). *Population Total*. 16 Nisan tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> adresinden alınmıştır.
- The World Bank Data. (2019c). *Population Total Pakistan*. 13 Haziran 2019 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=PK&view=chart> adresinden alınmıştır.
- The World Bank. (2018). *China Export, Import and Trade Balance by Country 2017*. 11 Ekim 2019 tarihinde <https://wits.worldbank.org/> adresinden alınmıştır.
- Timurtaş, M. E. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasi Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü. *Sakarya İktisat Dergisi*.7 (1). 52 – 69.
- Trading Economics. (2019). *Myanmar Exports to China*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://tradingeconomics.com/myanmar/exports/china> adresinden alınmıştır.
- Trading Economics. (2019a). *Kazakhstan Exports by Country*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/exports-by-country> adresinden alınmıştır.
- Trading Economics. (2019b). *Kazakhstan Imports*. 13 Ağustos 2019 tarihinde <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/imports> adresinden alınmıştır.
- Trakimavičius, L. (2019). *What China's Appetite For Gas Could Mean For the World*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.asiatimes.com/2019/05/opinion/what-chinas-appetite-for-gas-could-mean/> adresinden alınmıştır.
- Transparency International. (2019). *Corruption Perceptions Index 2018*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.transparency.org/cpi2018> adresinden alınmıştır.
- Travel China Guide. (2018). *China Kazakhstan Trains*. 20 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.travelchinaguide.com/china-trains/international-tickets/urumqi-almaty.htm> adresinden alınmıştır.
- Travel China Guide. (2019). *China – Myanmar Railway*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.travelchinaguide.com/china-trains/myanmar/> adresinden alınmıştır.

Treasury Customs and Excise Division. (2013, Temmuz). *Sanctions Notice 11 European Union Sanctions Burma / Myanmar*. 21 Ekim 2019 tarihinde [https://www.gov.im/media/88753/sanctions_notice_11 - burma 22-08-13 .pdf](https://www.gov.im/media/88753/sanctions_notice_11_-_burma_22-08-13_.pdf) adresinden alınmıştır.

Tun, S. Z. (2018). *Suu Kyi'nin Yakın Arkadaşı Myanmar Devlet Başkanı Kyaw İstifa Etti*. 06 Nisan 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/asya/201803211032722549-suu-kyi-myanmar-devlet-baskani-kyaw-istifa/> adresinden alınmıştır.

Tun, T. S. (2018). *Over the Last Year Myanmar's Energy Sector Stumbles in Right Direction*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.mmtimes.com/news/over-last-year-myanmars-energy-sector-stumbles-right-direction.html> adresinden alınmıştır.

TÜBİTAK. (2015). *Yakından Tanıyın Enerji* (Birinci baskı). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Türkeş, H. (2018). *South China Sea 'Major' Trade Route for Crude Oil*. 16 Ekim 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/energy/general/south-china-sea-major-trade-route-for-crude-oil-/21401> adresinden alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Kazakistan'ın Siyasi Görünümü*. 16 Nisan 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alınmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı. (2011b). *Myanmar Birliği Cumhuriyeti Ülke Künyesi*. 6 Nisan 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/myanmar-kunyesi.tr.mfa> adresinden alınmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı. (2011c). *Pakistan'ın Siyasi Görünümü*. 13 Haziran 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alınmıştır.

TÜSİAD Beijing Office. (2016). *China Manufacturing 2025*. 02 Şubat 2019 tarihinde <https://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/29-03-2016-04-07-China-Manufacturing-2025.pdf> adresinden alınmıştır.

U.S Department of State, Archive. (T.Y.). *The Baghdad Pact (1955) And The Central Treaty Organization (CENTO)*. 14 Eylül 2019 tarihinde <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm> adresinden alınmıştır.

UN Documentation Research Guide. (2019). *Security Council Veto List*. 02 Kasım 2019 tarihinde <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> adresinden alınmıştır.

UN Human Rights Council. (2017). *Human Rights Council Opens Special Session on The Situation of Human Rights of the Rohingya and Other Minorities in Rakhine State in Myanmar*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22491&LangID=E> adresinden alınmıştır.

United Nations Security Council. (2007, January). *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America: Draft Resolution, S/2007/14*.

Uyanık, B. (2012). *Ekonomik Politikalar Işığında Çin Halk Cumhuriyeti Kazakistan İlişkileri ve Enerji Faktörü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.

Viotti, P. R and Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory*. (Fifth Edition). USA: Pearson Education Inc.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison Wesley Publishing.

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. (First Edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, C. (2019). *Myanmar Is Set to Embrace Xi's Belt and Road Initiative*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://globalriskinsights.com/2019/01/myanmar-set-embrace-xis-belt-road-initiative/> adresinden alınmıştır.

Workman, D. (2019a). *China's Top Trading Partners*. 14 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/> adresinden alınmıştır.

Workman, D. (2019b). *Top 15 Crude Oil Suppliers to China*. 14 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/> adresinden alınmıştır.

- Workman, D. (2019c). *Pakistan's Top 10 Imports*. 31 Ekim 2019 tarihinde <http://www.worldstopexports.com/pakistans-top-10-imports/> adresinden alınmıştır.
- World Integrated Trade Solution. (2017). *Myanmar Trade at a Glance Most Recent Values*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/MMR> adresinden alınmıştır.
- World Integrated Trade Solution. (2018). *Pakistan Trade Statistic: Export, Imports, Tariffs, GDP and Related Development Indicator*. 26 Ekim 2019 tarihinde <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/PAK> adresinden alınmıştır.
- World Nuclear Association. (2019). *Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan*. 02 Şubat 2019 tarihinde <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx> adresinden alınmıştır.
- World Nuclear News. (2017a). *Prime Minister Inaugurates Chashma 4*. 21 Ekim 2019 tarihinde <http://www.world-nuclear-news.org/Articles/Prime-Minister-inaugurates-Chashma-4> adresinden alınmıştır.
- World Nuclear News. (2017b). *Pakistan, China Agree to Build Chashma 5*. 21 Ekim 2019 tarihinde <http://www.world-nuclear-news.org/NN-Pakistan-China-agree-to-build-Chashma-5-2311177.html> adresinden alınmıştır.
- World Port Source. (T.Y.). *Port of Shanghai*. 05 Eylül 2019 tarihinde http://www.worldportsource.com/ports/commerce/CHN_Port_of_Shanghai_411.php adresinden alınmıştır.
- World Shipping. (2019). *Top 50 World Container Ports*. 05 Eylül 2019 tarihinde <http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/top-50-world-container-ports> adresinden alınmıştır.
- Wright, C. (2018). *Kazakhstan Belt and Road Initiative: The Road to Somewhere*. 24 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.euromoney.com/article/b181cffs1klk2d/kazakhstan-belt-and-road-initiative-the-road-to-somewhere> adresinden alınmıştır.

- Wu, F. F., Zhong, J. and Zhand, L. (2006). China's Energy and Environment. *Power and Energy Magazine*, 4 (4), 20 – 31.
- Xia, L. (2018). *China – Myanmar Oil Pipeline Carries 5 Mln Tonnes Crude in H1*. 06 Kasım 2019 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/21/c_138245542.htm adresinden alınmıştır.
- Xin, Z. (2017). *New Pipeline Broadbases Gas Supplies*. 22 Ağustos 2019 tarihinde http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-04/15/content_28939945.htm adresinden alınmıştır.
- Yanan, L. (2019, Haziran – Temmuz). Kuşak ve Yol'da Yeni Dönem. *China Today*, Sayı 41, 14 – 15.
- Yao, S., Luo, D. and Rooker, T. (2012). Energy Efficiency and Economic Development in China. *Asian Economic Papers*, 11 (2), 99 – 117.
- Yhome, K. (2018). *The BRI and Myanmar's China Debate*. 6 Kasım 2019 tarihinde <https://www.orfonline.org/expert-speak/bri-myanmar-china-debate/> adresinden alınmıştır.
- Yılmaz, S. (2008). Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 77 – 98.
- Yiyenoğlu, K. (2017, Eylül). Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun Jeostratejik Önemi. *TOBİDER International Journal of Socail Science*, 1 (2), 1 – 14.
- Yörük, Y. (2010). *Asya'daki Güç Mücadelesi ve Pakistan*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yu, P. H., Mengyuan, Z., Wenwen, X., Hanyu, Z. and Wei, W. (2018). *China Myanmar Move Ahead with Sea Port Project*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.caixinglobal.com/2018-11-08/china-myanmar-move-ahead-with-sea-port-project-101344159.html> adresinden alınmıştır.
- Zarar, S. (2016). *Work on 441 km China-Pakistan Railway Line Begins*. 22 Ekim 2019 tarihinde <https://propakistani.pk/2016/11/28/work-411-km-china-pakistan-railway-line-begins/> adresinden alınmıştır.

- Zavareh, M. S., and Barzoki, M. F. (2018). China's Energy Security: I.R. Iran and Saudi Arabia's Role in China's Energy Diplomacy. *Iran Economy Review*, 22 (3), 709 – 721.
- Zaw, A. (2018). *Myanmar Seeks Advanced Weapons from Russia but China Remains the Key Player*. 06 Kasım 2019 tarihinde <https://www.irrawaddy.com/opinion/commentary/myanmar-seeks-advanced-weapons-russia-china-remains-key-player.html> adresinden alınmıştır.
- Zhang, J. (2011). China's Energy Security: Prospects, Challenges, And Opportunities. *CNAPS Visiting Fellow Working Paper*. Washington: The Brookings Institution.
- Zhao, S. (2010). Adaptation and Strategic Calculation: China's Participation in International Regimes and Institutions. P. K. H. Yu, W.E. Chow, and S. S. F. Kao (Editors), *International Governance, Regimes, and Globalization Case Studies from Beijing and Taipei* in (69-93) (First Edition). USA: Lexington Books.
- Zhu, Y. and Blachford, D. (2005) Ethnic Minority Issues in China's Foreign Policy: Perspectives and Implications. *The Pacific Review*, 18 (2), 243 – 264.
- Zhylyshybayeva, M. (2008). *Bölgesel Güç Dengesi Işığında Kazakistan'ın Güvenliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ziring, L. ve Burki, S.J. (2019). *Pakistan*. 11 Eylül 2019 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Pakistan> adresinden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Neslihan TOPCU

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Nazilli İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Kazimieras Simonavičius University / Erasmus Öğrenci Değişim Programı / Litvanya Cumhuriyeti

Lisansüstü Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler ABD / Yüksek Lisans

Universidade do Minho / Erasmus Öğrenci Değişim Programı / Portekiz Cumhuriyeti

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İspanyolca

İş Deneyimi

İngilizce Öğretmeni (2017 – 2018) İngiliz Kültür Yabancı Dil Okulları

İngilizce Öğretmeni (2019 – Devam Etmekte) İngiliz Kültür Yabancı Dil Okulları

İletişim